

VANHEMMAN KOKEMUKSIA JA ODOTUKSIA SOSIAALISESTA TUESTA
LAPSEN HUOSTAANOTON AIKANA

”Että se sosiaalityöntekijä on mun kanssakulkija siinä matkan varrella”

Ninja Laitinen
Pro gradu-tutkielma
Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppa-
tieteiden tiedekunta
Yhteiskuntatieteiden laitos
Sosiaalityö
Huhtikuu 2013

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta
Yhteiskuntatieteiden laitos, sosiaalityön pääaine

LAITINEN NINJA: Vanhemman kokemuksia ja odotuksia sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton aikana

Pro gradu -tutkielma, 115 sivua, 6 liitettä (7 sivua)

Tutkielman ohjaajat: Professori Pirjo Pölkki, yliopisto-opettaja Marja Väänänen-Fomin

Huhtikuu 2013

Avainsanat: sosiaalinen tuki, selviytyminen, huostaanotto, lastensuojelu, vanhemmuus (YSA)

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tuottaa tietoa huostaanotetun lapsen vanhemman kokemuksista ja odotuksista liittyen sosiaaliseen tukeen lapsen huostaanoton aikana. Aiheesta on tehty verrattain vähän tutkimusta. Aihe on kuitenkin tärkeä, koska lastensuojelulla ja lasten sijoituksilla on kasvava asema yhteiskunnassamme. Aiempien tutkimusten mukaan vanhemmat kokevat jäävänsä huostaanoton jälkeen yksin, eikä tukea ole tarjolla riittävästi. Sosiaalisen tuen saamisella on keskeinen merkitys vanhemman selviytymisessä vaikeassa elämäntilanteessa.

Tässä tutkimuksessa on keskitytty tarkastelemaan sosiaalityötä sosiaalisen tuen antajana, mutta selvitetty myös vanhempien kokemuksia muilta tahoilta saadusta sosiaalisesta tuesta. Tutkimuskysymykseni on: Millaisia kokemuksia ja odotuksia vanhemmalla on sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton aikana? Tutkimus on laadullinen ja tutkimusaineisto on hankittu teemahaastattelumenetelmää käyttäen. Tutkimukseen valikoitui yhdeksän lapsensa huostaanoton kokenutta vanhempaa kolmen eri kunnan sosiaalitoimien sekä erään vertaisryhmän kautta. Tutkimusaineisto on analysoitu teemoittelun ja aineistolähtöisen sisällönanalyysin avulla. Tutkimuksen tulokset ovat puolestaan esitetty teorialähtöisesti, koska tuloksista löytyi yhtäläisyyksiä aiheesta aiemmin tutkittuun ja tiedettyyn.

Vanhempien kokemukset sosiaalityön tarjoamasta sosiaalisesta tuesta ovat vaihtelevia. Toiset vanhemmat ovat pääsääntöisesti tyytyväisiä sosiaalityöltä saatuun tukeen, mutta enemmistö löysi työskentelystä parannettavaa. Tutkimustulosten perusteella vanhemmat kokevat jäävänsä melko yksin erityisesti heti huostaanoton tapahduttua. Tukea odotetaan sosiaalityöntekijältä ja yhteistyön toivotaan olevan tiiviimpää. Vanhemmat kokevat, etteivät ole tulleet aidosti kuulluksi ja tuen saaminen jää liiaksi vanhemman vastuulle. Vanhempien saama tieto huostaanotosta ja sen merkityksestä on keskeistä. Vanhemmille jää usein epäselväksi huostaanoton merkitys ja heidän oikeutensa. Selviytymisessään vanhemmat kokevat tärkeimmäksi läheisiltä saadun sosiaalisen tuen. Myös vertaistuki on ollut merkityksellistä. Vanhemmat olivat saaneet sosiaalista tukea myös lapsen sijaishuoltopaikasta ja omasta hoitosuhteestaan, joskin yhteistyössä näiden tahojen kanssa on ollut ristiriitojakin.

Tutkielmani antaa arvokasta tietoa vanhempien näkemyksistä niin lastensuojelun sosiaalityölle kuin muillekin huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa työskenteleville. Tutkimukseni tulokset voivat osaltaan edistää vanhempien kanssa tehtävän sosiaalityön ja vanhemmille tarjottavien tukitoimien kehittämistä.

UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND, Faculty of Social Sciences and Business Studies, Department of Social sciences, social work

LAITINEN NINJA: Experiences and expectations of a parent for social support during the process of taking a child into protective custody

Master's thesis, 115 pages, 6 appendices (7 pages)

Advisors: Professor Pirjo Pölkki, university teacher Marja Väänänen-Fomin

April 2013

Keywords: social support, coping, take a child into protective custody, child protection, parenting

The aim of this study was to produce information on the experiences and expectations of a parent of a child that has been taken into protective custody. There are relatively few studies on this topic. It is, however, an important topic because child protection and putting children into foster care play an increasingly important role in our society. Based on previous studies, the parents feel left alone after the child has been taken into protective custody and there is not enough support available for them. Getting social support is very important when dealing with a difficult life situation.

This study has focused on viewing social work as a provider of social support but it also looks at the parents' experiences in social support received from other parties. My research question is: What kind of experiences and expectations does a parent have for social support during the process of taking a child into protective custody? The study is qualitative and the research data has been acquired using interviews. Nine parents whose children had been taken into protective custody were selected for the study. They were selected from one peer group and social care offices in three different municipalities. The research data has been analysed with theming and data-driven content analysis. The results of the study, however, have been presented with the support of existing information because the results had similarities to previous studies and existing information.

The experiences the parents have in the support social work offers them are varying. Some parents are mostly happy with the support they got from social work but a majority of them found room for improvement. The parents feel like they are left all alone especially right after the child has been taken into protective custody. They expect support from the social worker and they wish the cooperation was closer. The parents feel that they have not been genuinely heard and that getting support is too much their own responsibility. The information the parents get on the process of taking a child into protective custody and what it means is crucial. The parents are often not clear on what taking a child into protective custody really means and what their rights are. The parents value the social support received from family members and friends the most when coping with this difficult situation. Peer support has also been very important to them. The parents had also received some social support from the child's foster care and their own patient relationship although there have also been some conflicts with the cooperation.

My thesis offers valuable information on the parents' views for both social workers working in child protection as well as others working with parents. The research results can contribute the development of social work conducted with the parents and the support they are offered.

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO.....	1
2 HUOSTAANOTON MERKITYS VANHEMMUUELLE	4
2.1 Vanhemmuuden murtuminen	4
2.2 Vanhemmuus tehtävänä.....	5
2.2.1 Vanhemmuuden osa-alueet.....	5
2.2.2 Vanhemmuuden roolit	8
2.3 Vanhemmuus suhteena.....	11
2.3.1 Kiintymyssuhdeteoria	11
2.3.2 Kiintymyksen laatu	15
3 SOSIAALISEN TUEN MERKITYS SELVIITYMISESSÄ.....	18
3.1 Sosiaalinen tuki käsitteenä	18
3.2 Sosiaalisen tuen muodot	20
3.3 Selviytyminen vaikeassa elämäntilanteessa	22
3.3.1 Selviytymisen käsite	22
3.3.2 Selviytymiskeinot	24
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	28
4.1 Tutkimusongelma	28
4.2 Aiemmat tutkimukset aiheesta	29
4.3 Tutkimussuuntaus.....	32
4.4 Aineistonhankintamenetelmä	34
4.5 Aineiston hankinta.....	35
4.6 Aineiston analyysi	38
4.7 Tutkimuksen luotettavuus	42
4.8 Tutkimuksen eettisyys	44

5 TUTKIMUKSEN TULOKSET.....	48
5.1 Lastensuojelun sosiaalityön merkitys ja tavoitteet	48
5.2 Perheet lastensuojelun avohuollon asiakkaina	50
5.3 Huostaanotto.....	57
5.3.1 Huostaanotto toimenpiteenä	57
5.3.2 Vanhempien tunteet huostaanotossa	60
5.4 Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki lapsen huostaanoton aikana	65
5.4.1 Sosiaalityöntekijä sosiaalisen tuen antajana	66
5.4.2 Vuorovaikutus.....	71
5.4.3 Kuulluksi tuleminen.....	73
5.4.4 Kohtaaminen ja kunnioittaminen.....	76
5.4.5 Tiedollinen tuki.....	78
5.4.6 Aineellinen tuki	80
5.4.7 Vanhemman aktiivisuus tuen saamisessa	81
5.4.8 Vanhempien odotuksia sosiaaliseen tukeen liittyen	82
5.5 Tuki lapsen sijaishuoltopaikasta.....	83
5.6 Tuki läheisiltä	86
5.7 Tuki hoitosuhteesta.....	89
5.8 Vertaistuki	90
5.9 Tutkimustulosten yhteenveto	93
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	102
LÄHTEET	109
LIITTEET	116

KUVIOT

Kuvio 1. Esimerkki aineiston analyysistä

Kuvio 2. Vanhemman selviytymisen verkosto

1 JOHDANTO

Pro gradu -tutkielmani tavoitteena oli tuottaa tietoa vanhempien kokemuksista ja odo-
tuksista liittyen sosiaaliseen tukeen lapsen huostaanoton aikana. Huostaanotto on aihee-
na ajankohtainen ja mielipiteitä jakava. Mediassa käydään paljon lastensuojelua ja huos-
taanottoja koskevaa keskustelua. Se on ymmärrettävää, sillä huostaanotto on hyvin
voimakas toimenpide, jolla puututaan muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen
takaamaan perhe-elämän suojaan. Sen mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja
perhe-elämän kunnioitusta. (Euroopan ihmisoikeussopimus, 8. artikla.) Oma kiinnos-
tukseni aihetta kohtaan syntyi jo aivan opiskelujeni alkuvaiheessa ja kandidaatin tut-
kielmani liittyi samaan aiheeseen. Opiskeluaikanani olin varma siitä, että tulen myö-
hemmin työskentelemään lastensuojelun sosiaalityössä. Nyt tehdessäni tuota työtä, on
tutkimuksen aihe muodostunut itselleni käytännön työn kautta yhä kiinnostavammaksi
ja läheisemmäksi.

Lastensuojelulla on merkittävä rooli yhteiskunnassamme perheiden ongelmien lisäänty-
essä ja vaikeutuessa (Hämäläinen 2006, 163). Lapsen sijoitus kodin ulkopuolelle kos-
kettaa vuosittain lukuisia perheitä. Vuoden 2011 aikana huostassa oli yli 10 000 lasta ja
yhteensä kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli yli 17 000 lasta (Lastensuojelu 2011, 1).
Sijoitusten määrä on kasvanut viime vuosien aikana ja sille on vaikea löytää yksiselit-
teistä syytä. Eräs selittävä tekijä voi olla lastensuojelutyön vaikeutuminen aina 1990-
luvulta lähtien, jolloin laman jälkeen lastensuojelun asiakkaiden ja sijoitettujen lasten
määrät kasvoivat yleisen taloudellisen hyvinvoinnin lisääntymisestä huolimatta. Laman
seurauksena kunnat supistivat perheille tarjottavia palveluja ja tukimuotoja, joita ei ole
myöhemminkään palautettu. Kyseessä on moniulotteinen ilmiö ja kehityskulku. (Kää-
riäinen 2003, 9; Saarikallio-Torp et al. 2010, 236–237.)

Huostaanoton jälkeen vanhemmuus ja vanhemman roolit muuttuvat jyrkästi. Olen taus-
toittanut tutkimustani tarkastelemalla vanhemmuutta sekä tehtävänä että suhteena. Van-
hemmuuden tehtäviä olen lähestynyt vanhemmuuden eri osa-alueiden jaottelun sekä
vanhemmuuden roolikartan kautta. Vanhemmuutta suhteena olen puolestaan määrittänyt
kiintymyssuhdeteorian avulla. Tutkimuksen aiheen kannalta keskeistä on pohtia, miten

vanhemmuuden tehtävät ja vanhemmuus suhteena muuttuvat, kun lapsi huostaanotetaan ja vanhemmuudesta tulee jaettua.

Tutkimuksessani olen lähestynyt vanhemman selviytymistä lapsen huostaanoton jälkeen tarkastelemalla sosiaalista tukea, sen muotoja sekä yksilön selviytymiskeinoja. Huostaanotto on tarkoitettu väliaikaiseksi toimenpiteeksi ja kun sen tarve lakkaa, on huostasapito päätettävä. Lastensuojelulain lähtökohtana on vanhemmuuden tukeminen ja viranomaisten on työskenneltävä vanhempien kanssa lapsen kotiuttamiseksi ja huostaanoton lakkauttamiseksi, mikä tarkoittaa sitä, että vanhemmille on tarjottava ja järjestettävä perheen yhdistämiseen tähtääviä kuntouttavia tukitoimia. (Lastensuojelulaki 47 §; Rätty 2010, 304, 370.)

Sosiaalinen tuki on olennainen tekijä vanhemman huostaanoton aikaisessa selviytymisessä. Selviytymisen käsitteellä kuvataan ihmisen selviytymistä, kestämistä ja sopeutumista elämän vastoinkäymisissä. Ihmisen selviytymiskäyttäytymistä määrittävät toisaalta tilannetekijät, toisaalta yksilölliset tekijät. (Kumpusalo 1991, 11.) Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle merkitsee kriisiä vanhemmalle. Vanhemman selviytymisessä keskeistä on yhteiskunnan tarjoama tuki ahdingossa olevalle vanhemmalle ja perheelle. (Saarikallio-Torp et al. 2010, 238.)

Tutkimus on luonteeltaan laadullinen ja aineisto on kerätty teemahaastattelumenetelmällä yhdeksältä lapsen huostaanoton kokeneelta vanhemmalta. Tutkimuskysymys on: Millaisia kokemuksia ja odotuksia vanhemmalla on sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton aikana? Tutkimuksen näkökulma on painottunut sosiaalityön rooliin sosiaalisen tuen antajana. Tutkijana minulla oli kuitenkin lähtöoletta siitä, että vanhemmat kokevat saavansa sosiaalista tukea pääasiassa sosiaalitoimen ulkopuolisilta tahoilta, joten pidin tärkeänä myös näiltä muilta tahoilta saadun sosiaalisen tuen ja sen merkityksen tarkastelua. Tutkimuksessani halusin kerätä tietoa vanhempien kokemuksista myös huostaanottoa edeltävältä ajalta, jotta sosiaalityön työskentelyssä ja sosiaalisessa tuessa tapahtuneita muutoksia on mahdollista verrata huostaanoton jälkeiseen aikaan.

Aihe on vähän tutkittu, mutta viime vuosina se on alkanut selvästi kiinnostaa enemmän myös tutkijoita. Aiempien tutkimusten perusteella voidaan yhteneväisesti todeta, että

vanhempien ääni jää usein hiljaiseksi lapsen huostaanoton aikana ja vanhemmilla on kokemus siitä, ettei heitä ole huomioitu tarpeeksi. Aktiivinen työskentely vanhempien kanssa päättyy usein lapsen huostaanottoon ja vanhempi kokee jäävänsä yksin. (ks. esim. Kähkönen 1994; Laakso & Saikku 1998; Koisti-Auer 2002; Pitkänen, 2011). Lastensuojelun yhtenä tavoitteena ja periaatteena on vanhemmuuden tukeminen, joten on tärkeää myös selvittää, millaisia käsityksiä vanhemmalla on tarvittavasta tuesta ja palveluiden toteuttamisesta (Räty 2010, 229). Tutkielmani antaa arvokasta tietoa vanhempien näkemyksistä niin lastensuojelun sosiaalityölle kuin muillekin vanhempien kanssa työskenteleville tahoille. Itselleni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä tutkimuksen tekeminen on ollut ammatillisesti kehittävä ja antanut uutta näkökulmaa vanhempien kanssa tehtävään työhön.

2 HUOSTAANOTON MERKITYS VANHEMMUDELLE

2.1 Vanhemmuuden murtuminen

Vanhemmuuden murtumisella tarkoitetaan sellaisia tuhoavia käyttäytymisen muotoja ja suhteita sekä hoivan epäonnistumista, jotka johtavat lapsen hoidon laiminlyöntiin, hylkäykseen tai pahoinpitelyyn. Lapsen kohdistuva laiminlyönti vaatii interventiota ja viime sijassa vanhemmuuden siirtämistä. Vanhemmuuden murtumisessa olennaisia tekijöitä ovat sisäisten ja ulkoisten toimintaedellytysten kuormittuminen, joiden yhteisvaikutus korostuu erityisesti lastensuojelullisissa ongelmissa. (Kähkönen 1991, 13; Kähkönen 1994, 8.)

Parisuhteen merkitys vanhemmuuden laatuun on tutkimuksissa havaittu tärkeäksi. Hyvä parisuhde ja toimiva sosiaalinen tukiverkosto ovat merkityksellisiä vanhemmuuden kannalta. Vanhemmuuden murtumisen taustalla on tutkimusten mukaan lähes säännömukaisesti parisuhteen ongelmat. Tutkimuksissa on saatu selville aineellisten olosuhteiden, kuten asumisen, taloudellisen tilanteen ja työn, olevan tärkeitä seikkoja perheiden yleiselle hyvinvoinnille ja sopeutumiselle. (Kähkönen 1994, 4.)

Lapsen hoidon laiminlyönnin syyt kohdistetaan usein vanhempaan, mutta ekologisen lähestymistavan mukaan syytä voidaan hakea myös perheen sosiaalisesta ympäristöstä sekä ympäristön ja yksilön vuorovaikutuksesta. Kyky toimia vanhempaan ei ole yksistään riippuvainen vanhemman yksilöllisistä ominaisuuksista, vaan myös ympäröivästä yhteiskunnasta, sen tarjoamista mahdollisuuksista ja tuesta sekä vallitsevasta kulttuurista. Vanhemmuuden murtumiseen johtaneihin ongelmiin ovat siis vaikuttaneet ympäristölliset ja sosiaaliset tekijät sekä yksilötason psykologiset prosessit. (Kähkönen 1991, 13; Kähkönen 1994, 8.)

Sosiaalityön näkökulmasta on myös olennaista pohtia, mikä on riittävää vanhemmuutta. Sosiaalityössä joudutaan jatkuvasti arvioimaan vanhemmuutta, jotta pystytään tarjoamaan perheille heidän tarvitsemiaan tukitoimia. Vanhemmuuden arviointi on tärkeä ja yleensä vaikein lastensuojelun sosiaalityön osa-alue. Haastavaa se on erityisesti silloin,

kun joudutaan pohtimaan lastensuojelun viimesijaisia ratkaisuja; mihin vanhemmuutta verrataan ja millainen vanhemmuus on riittävää. Lastensuojelulaki antaa raamit arvioinnille, mutta myös työntekijän omille tulkinnoille jää paljon tilaa ja tilanteiden määrittelyt voivat vaihdella riippuen työntekijästä. Vanhemmuuden roolikartta ja kiintymyssuhdeteoria voivat auttaa työntekijöitä riittävän vanhemmuuden arvioinnissa. Päädyttäessä huostaanottoon tulisi sosiaalityöntekijöiden olla selvillä siitä, mitä hyvältä tai riittävältä vanhemmuudelta odotetaan ja määrittellä nämä kriteerit tarkoin. (Kähkönen 1991, 3, 7; Kähkönen 1994, 5–6.)

Seuraavissa alaluvuissa lähestytään vanhemmuuden tehtäviä vanhemmuuden osa-alueiden ja vanhemmuuden roolikartan avulla sekä vanhemmuutta suhteena kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta. Näin voidaan tarkastella vanhemmuuden rakentumista ja niitä vanhemmuuden tekijöitä, joissa vanhemmuuden voidaan katsoa murtuneen, kun päädytään lapsen huostaanottoon. Huostaanoton jälkeen perhesuhteiden velvoitteissa ja vastuussa tapahtuu muutoksia. Vastuu lapsen arjesta siirtyy muille ja vanhemmuus rakentuu kokonaan uusista lähtökohdista. Vanhemmuudesta tulee huostaanoton jälkeen jaettava. (Pitkänen 2011, 20.)

2.2 Vanhemmuus tehtävänä

2.2.1 Vanhemmuuden osa-alueet

Vanhemmuus voidaan jakaa biologiseen, psykologiseen ja sosiaaliseen vanhemmuuteen. Biologinen vanhempi on nimensä mukaisesti lapsen biologinen vanhempi. Biologisella vanhemmuudella tarkoitetaan suhdetta, joka syntyy lapsen synnyttämisestä tai siittämisestä. Sosiaalinen vanhempi on vanhempi, jonka kanssa lapsi elää. Sosiaalinen vanhemmuus tarkoittaa huolenpitosuhdetta, jossa aikuinen ei välttämättä ole biologinen vanhempi. Psykologisen vanhemmuuden määrittelyn mukaan lapsen ja vanhemman välisen suhteen keskeisimpiä sisältöjä ovat lapsen ja vanhemman välinen kiintymys sekä lapsen samaistuminen vanhempaan. Aikuisen ja lapsen välisessä suhteessa molemmat osapuolet tuntevat olevansa toisilleen korvaamattomia. Psykologinen vanhemmuus rakentuu sosiaalisen vanhemmuuden prosesseissa. Psykologisen vanhemmuuden

perustana on kiintymyssuhde ja lapsen tunne siitä, kuka on hänen vanhempansa. Lapsen asuessa biologisten vanhempiensa kanssa kokemus vanhemmuudesta on selvä. Psykologinen vanhemmuus korostuu sijoitettujen lasten kohdalla ja erityisesti suhteessa äiteihin. Joskus sijoitettu lapsi voi kokea, ettei hänellä ole äitiä ollenkaan. Lapsella ei välttämättä ole enää tunnesidettä biologiseen äitiin, eikä tunneside ole rakentunut myöskään sijaisäitiin. (Laurila 2003, 25; Valkonen 1995; Niemelä 2000, 98.)

Yleensä sosiaalinen, psykologinen ja biologinen vanhemmuus ovat perheessä vanhemmuuden eri tarkastelulähtökohtia. Lastensuojeluperheissä eri näkökulmat voivat eriytyä ja sijaisperheessä ne voivat liittyä eri henkilöihin. Biologinen vanhemmuus saattaa korostua etenkin murrosiässä, kun nuori rakentaa omaa identiteettiään. Sosiaalinen vanhemmuus sisältää useita vanhemmuuden osa-alueita, kuten huolenpito, mallina oleminen, itsenäisyyden tukeminen, rajojen asettaminen ja rakkauden antaminen. Lastensuojeluperheissä sosiaalista vanhemmuutta voidaan osin hoitaa avohuollon tukitoimien avulla ja joskus lapselle läheinen ihminen voi olla osittain tai kokonaan psykologisen vanhemman asemassa. (Laurila 2003, 25.)

Sijoitettujen lasten vanhempien kokemuksia vanhemmuudesta saattaa leimata osallisuuden puuttuminen. Vanhemmat kokevat, etteivät voi olla tarpeeksi mukana lastensa elämässä. Sijaisvanhemmat toteuttavat pääasiassa sosiaalista vanhemmuutta huolehtimalla lapsen arjesta, huolenpidosta ja kasvatuksesta. Biologinen vanhempi voi toteuttaa psykologista vanhemmuutta, joka voi olla myös jaettua. Psykologista vanhemmuutta voidaan kuvata tunnesuhteena. Psykologinen vanhempi on lapselle se aikuinen, jonka lapsi kokee riittävän turvalliseksi ja vanhemman ja lapsen välillä on hyväksyvä lapsi-aikuissuhde. (Kujala 2003, 46–47.)

Sijoitetulla lapsella on parhaimmassa tapauksessa kahdet psykologiset vanhemmat ja huonoimmassa tapauksessa ei yhtään psykologista vanhempaa. Sijoituksen aikana varsinkin äidin ja sijaisäidin välillä saattaa olla jännitteitä, joista myös lapsi voi olla tietoinen. Vanhemmuudessa kilpailemista vähentää se, että vanhemmat ymmärtävät oman roolinsa tärkeyden sijoituksen aikaisessa jaetussa vanhemmuudessa. Jos lapsi mieltää psykologiseksi vanhemmakseen vanhemman, mielletään sijaisperhe helposti sijaishuoltopaikaksi, mutta ei kodiksi. Jos taas lapsi pitää sijaisvanhempaa psykologisena van-

hempana, voi biologinen vanhempi saada ikään kuin kaverin tai sukulaisen roolin. Jos lapsi kokee olevansa ilman psykologista vanhempaa, tulee aikuisuuteen kasvaminen olemaan haastavaa. Sosiaalityön tehtävänä onkin pyrkiä vahvistamaan nuoren verkostoa ja rakentaa nuoren kasvua tukevia kontakteja. Lapsen kasvua tukee parhaiten se, että hän voisi ilman lojaliteettiristiriitoja rakentaa myönteistä suhdetta sekä biologisiin että sijaisvanhempiin, eikä vanhemmuudessa ole kilpailua. (Laurila 2008, 115–116.)

Lastenpsykiatri Jari Sinkkosen mukaan lapsen ja vanhemman välistä biologisen siteen voimaa ei pidä koskaan väheksyä. Biologiset vanhemmat ovat lapselle aina korvaamattoman tärkeitä. Lapsen sijoitus ei tuo itsessään ratkaisua perheen tilanteeseen, vaan se, mitä sijoituksen aikana tapahtuu. Vanhemmille annettava sijoituksen aikainen tuki ja tieto vanhemman huolenpidosta ja selviytymisestä on tärkeää myös lapsen kannalta. Biologisen vanhemman tukeminen auttaa vanhempaa hyväksymään lapsen sijoituksen ja sen myötä lapsi voi saada vanhemmalta luvan kiinnittyä sijaisvanhempiin. (Sinkkonen 2001, 179–180; Kujala 2003, 18.)

Lapsen ja vanhemman yhteydenpitoa on tuettava aina, kun se vain on mahdollista. Lapsen ja vanhemman yhteydenpidon toteutuminen edesauttaa lapsen sopeutumista sijoitukseen. Huostaanotetun lapsen kannalta on tärkeää, että yhteys biologiseen vanhempaan säilyy, jos se lapsen etu huomioiden on mahdollista. Yhteydenpidon merkitys on selvä silloin, kun lapsen kotiutumista voidaan pitää realistisena tavoitteena, mutta yhteydenpitäminen on tärkeää, vaikka lapsen kotiutuminen olisi epätodennäköistä. Yhteydenpito vanhempaan on lapsen kehityksen ja psyykkisen kasvun kannalta merkityksellistä, ja auttaa lasta selviytymään omista traumaista ja syyllisyydentunteistaan. Sijoitettulla lapsella saattaa olla menneisyydessään aukkoja, joiden täyttämiseen ja oman historian luomiseen vanhemman apu on tarpeen. Parhaimmillaan lapsen ja vanhemman välille voi muodostua sijoituksen aikana aiempaa parempi psykologinen side. Vanhempi saattaa tarvita tukea kohdatessaan lapsensa osana sijaisperhettä. Se aiheuttaa vanhemmassa monenlaisia tunteita. (Sinkkonen 2001, 164; Kujala 2003, 18.)

Lapsen sijoituksen jälkeen vanhemman voi olla vaikeaa pitää yhteyttä lapseen omasta kriisitilanteesta johtuen. Vanhempi ei välttämättä pysty ymmärtämään lapsen kriisireaktioita, joita voivat olla esimerkiksi takertuvuus, uhmakkuus tai vetäytyvyys. Jos van-

hemman vanhemmuus on ollut puutteellinen, eikä hän ymmärrä vanhemmuutensa merkitystä lapsen kannalta, voi vanhemman olla vaikeaa toimia hyvänä etävanhempana. Vanhempi saattaa ikään kuin luopua vanhemmuudesta ajatellen, ettei sillä ole lapselle merkitystä., vaikka biologiset vanhemmat ovatkin aina lapselle tärkeitä. (Kujala 2003, 18.) Jaetun vanhemmuuden haasteet korostuvat myös usein silloin, kun vanhempi on epävarma omasta asemastaan. Kilpailu vanhemmuudesta helpottaa, jos biologinen vanhempi saa varmuuden oman roolinsa tärkeydestä ja ainutlaatuisuudesta lapsen elämässä. Jaetussa vanhemmuudessa biologiset ja sijaisvanhemmat täydentävät toistensa vanhemmuutta, sillä lapsen sijoituksen aikana kummallakin osapuolella on rajoitetut valmiudet toimia vanhempina kaikilla vanhemmuuden osa-alueilla. (Laurila 2008, 117.)

2.2.2 Vanhemmuuden roolit

Vanhemmuuden roolikartta on hyvä työväline vanhemmuuden sisällön jäsentämiseen. Roolikartta on ollut käytössä lapsuuden ja vanhemmuuden parissa työskentelevillä ta-
hoilla yli kymmenen vuoden ajan. Vanhemmuuden roolikartan ovat kehittäneet Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymän perhetukikeskusten henkilökunta. Hyödynnän vanhemmuuden tehtävien tarkastelussa vanhemmuuden roolikarttaa. Sen avulla vanhemmuuden roolit hahmottuvat selkeästi ja sen avulla voidaan tarkastella vanhemmuuden tehtävissä ilmeneviä vahvuuksia ja heikkouksia. Vanhemmuuden roolikartta antaa myös välineen vanhemmuuden tarkasteluun tilanteessa, jossa vanhempi joutuu jakamaan vanhemmuutensa esimerkiksi lapsen sijaisvanhempien kanssa. (Rautiainen 2001, 3.)

Vanhemmuuden roolit ovat sukupolvisia ja niissä on tapahtunut paljon muutoksia viimeisten vuosikymmenien aikana yhteiskunnassamme. Vanhemmuuteen liittyy paljon vaateita ja stressitekijöitä. Työelämän muutokset ja vaativuus heijastuvat perhe-elämään, vanhemmuuteen sekä lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen. Perherakenteet ja sosiaaliset verkostot ovat pirstoutuneet ja muuttuneet. Vanhemmilla ei useinkaan ole olemassa verkostoa lähellä, joka voisi auttaa ja tukea lasten kasvatuksessa. (Helminen 2001, 59–60; Kekkonen 2004, 33.)

Vanhemmuuden roolikartta selkeyttää vanhemmuuden jäsentämistä. Vanhemmuuden roolit eivät ole pysyviä, vaan ne voivat kehittyä läpi koko elämän. Osa vanhemmuuden rooleista on sidottu lapsen ikäkauteen tai kehitysvaiheeseen, osa rooleista jatkuu koko elämän ajan. Kaikki vanhemmuuden roolikartassa esitetyt roolit ovat lapsen kehityksen kannalta tärkeitä. Jokainen vanhempi toteuttaa vanhemmuuttaan yksilöllisesti. (Kekkonen 2004, 33.) Roolikartta on myös käyttökelpoinen väline sijoitettujen lasten vanhempien vanhemmuuden työstämisessä. Vanhemmuuden roolien tarkastelu saattaa herättää vanhemmissa syyllisyyden tunteita ja ajatuksia menetetyistä vanhemmuudesta. Lapsen sijoituksen aikana vanhempi voi kuitenkin toteuttaa vanhemmuuttaan jollakin tavalla jokaisella vanhemmuuden osa-alueella. (Helminen 2001, 59; Kujala 2003, 47.)

Vanhemmuudesta voidaan löytää viisi pääroolia: huoltaja, rakkauden antaja, rajojen asettaja, ihmissuhdeosaaja ja elämän opettaja. *Huoltajan* rooli ilmenee arkielämän ja säännöllisen perhe-elämän ylläpitämisessä ja rutiinien muodostamisessa. Lapsen sijoituksen jälkeen voisi ajatella, ettei vanhemmalla ole mahdollisuutta tällä vanhemmuuden osa-alueella toimimiseen, mutta vanhempi voi kuitenkin jollakin tavalla jakaa huoltajuutta sijaisvanhemman kanssa. Vanhempi voi huolehtia lapsen ravinnosta, vaatetuksesta ja muista päivittäisistä asioista kotilomien aikana, mikä voi olla lapselle merkityksellistä. (Kujala 2003, 50.)

Rakkauden antajana sijoitetun lapsen vanhempi voi antaa lapselle hellyyttä aina lasta tavatessa. Vanhempi voi lohduttaa lasta ja elää lapsen mukana tapaamisissa, puhelin keskusteluissa sekä lähettämällä kirjeitä ja kortteja. Lapselle on tärkeää saada vanhemmaltaan myönteistä palautetta ja rohkaisua. Lapsen kannalta oleellista on se, että vanhempi hyväksyy sijoituksen ja sen, että lapsi voi kiintyä myös sijaisvanhempiinsa. Vanhemman on tärkeää rakastaa lapsen lisäksi myös itseään, jotta jaksaa olla hyvänä vanhempana lapselle. (Kujala 2003, 47–48.)

Ihmissuhdeosaajan roolissa vanhempi on keskustelija, kuuntelija, ristiriidoissa auttaja, kannustaja ja tunteiden hyväksyjä. Vanhemmalla on tärkeä tehtävä toimia siten, ettei lapsi joudu ristiriitojen keskelle tai riitojen välikappaleeksi. Lasta on suojeltava siten, ettei hän joudu aikuisten asioihin osalliseksi. Vanhemman tehtävä on ottaa vastaan lapsen tunnereaktiot, sekä myönteiset että kielteiset. Vanhemman voi olla vaikeaa kohdata

lapsensa tunteet, jotka voivat olla hyvinkin kielteisiä vanhempaa kohtaan ja lapsi saattaa syyttää vanhempaansa sijoituksen vuoksi. (Kujala 2003, 48.)

Rajojen asettajana vanhempi varmistaa lapsen turvallisuuden. Ilman rajoja lapsi tuntee itsensä turvattomaksi. Vanhempi on voinut ajatella lapsen turvallisuutta antamalla hänet sijoitettavaksi kodin ulkopuolelle, mikä on osaltaan vastuullista vanhemmuutta. Lapselle on tärkeä se, ettei vanhempi ole hylännyt häntä, vaan pitää yhteyttä säännöllisesti. Vanhempi osoittaa lapsen voivan luottaa häneen pitämällä lupaukset ja lupaamalla vain sellaisia asioita, joista voi pitää kiinni. Vanhemmalla voi olla kodissaan erilaiset säännöt kuin sijaisperheessä ja vanhempi voi edellyttää lapsen noudattavan kodin sääntöjä. Vanhempi huolehtii kotilomien aikaan lapsen päivärytmistä ja muusta säännöllisyydestä. (Kujala 2003, 48–49)

Elämän opettajan rooliin kuuluvat sosiaalisten taitojen ja tapojen opettaminen. Lapsuudesta omaksutut ihmissuhdetaidot, moraalit, arvot ja asenteet ovat melko pysyviä ominaisuuksia ihmisten elämässä. Sijoitetun lapsen vanhempi voi pyrkiä opettamaan ja painottamaan näitä asioita kotilomien aikana. Vanhempi voi välittää lapselleen tapoja ja perinteitä, joita perheessä ja suvussa on ollut. (Kujala 2003, 49.)

Yhteiskunnassamme on tapahtunut viime vuosikymmenten aikana suuri muutos vanhemmuuden roolien toteuttamisessa. Aiemmin, kymmeniä vuosia taaksepäin, vanhemmuudessa korostuivat rajojen asettajan ja elämän opettajien roolit. Vajavaisiksi jäivät usein rakkauden antajan ja ihmissuhdeosaajan roolit. Lapsessa olevaa hyvää ei haluttu huomioida, eikä sitä sanotettu. Sukupolvien välinen kuilu saattoi olla hyvin suuri, eivätkä lapsen ja aikuisen maailmat kohdanneet. Lapset saattoivat kokea, että haluavat olla erilaisia vanhempia omille lapsilleen, mistä seurasi se, että seuraavilla sukupolvilla korostuivat rakkauden antajan ja ihmissuhdeosaajan roolit. (Helminen 2001, 59–60.)

Lastensuojelutyössä on nähtävissä vanhemmilta puuttuvan usein rajojen asettajan rooli. Vanhempien kanssa työskentelyä helpottaa kuitenkin se, jos rakkauden antajan rooli on kunnossa. Ongelmallista on, jos rakkauden antajan roolissa on puutteita. Lapsen ollessa sijoitettuna kodin ulkopuolelle, jakavat vanhemmat vanhemmuutensa sijaishuoltoa toteuttavan tahon kanssa. Vanhemmuuden roolikartan avulla voidaan tarkastella jaettavaa

vanhemmuutta. Voidaan pohtia, mitkä roolit ovat sellaisia, joita sijaishuollolla pystytään heikosti korvaamaan ja joissa vanhempia pitää tukea. (Helminen 2001, 60–61; Kujala 2003, 17.)

2.3 Vanhemmuus suhteena

2.3.1 Kiintymyssuhdeteoria

Vanhemmuus voidaan nähdä myös vuorovaikutussuhteena, joka on yhteydessä laajempaan sosiaaliseen verkkoon ja yhteiskuntaan (Quinton & Rutter 1988, viitattu teoksessa Kähkönen 1991, 12 & teoksessa Kähkönen 1994, 6). Lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutussuhteen laatu vaikuttaa merkittävästi lapsen myöhempään kehitykseen ja sen on nähty toimivan suojaavana tekijänä muissa toimintaedellytyksissä havaituille puutteille (Kähkönen 1994, 47).

Olen lähestynyt vanhemmuutta suhteena John Bolwbyn kehittämän kiintymyssuhdeteorian avulla. Kiintymyssuhdeteorian tarkoituksena on kuvata ja ymmärtää varhaisten ihmissuhteiden vaikutusta lapsen myöhempään kehitykseen. Teorian avulla voidaan tutkia, missä olosuhteissa ja millä keinoin ihmiset hakevat toistensa läheisyyttä tai turvaa, ja kuinka he reagoivat kuviteltuihin tai todellisiin vaaratilanteisiin. Sen kautta voidaan myös tarkastella sitä, millaisia oletuksia ihmisillä on itsestään, vuorovaikutussuhteistaan ja toisista ihmisistä. Kiintymyssuhdeteorian avulla voidaan myös tutkia sitä, millainen merkitys varhaisilla kokemuksilla on myöhemmässä elämässä selviytymiseen. (Sinkkonen & Kalland 2002, 7–8.)

Kiintymyssuhdeteoria auttaa perheiden kanssa työskenteleviä ammattilaisia ymmärtämään perheen vuorovaikutussuhteita ja vanhempana olemista uudesta näkökulmasta käsin. Teoria painottaa lapsen tarpeiden tunnistamista ja kunnioittamista. Erityisen tarpeellinen kiintymyssuhdeteoria on tutkittaessa lapsia, jotka ovat kasvaneet turvattomissa ja vaarallisissa olosuhteissa tai joiden kiintymyssuhteet ovat katkenneet muista syistä. (Sinkkonen & Kalland 2002, 8–9.)

Kiintymyssuhdeteorian mukaan pieni lapsi muodostaa kiintymyssuhteen läheisiin ihmisiin perheessä. Lapsen ja häntä hoivaavan aikuisen välille syntyy tiivis suhde, joka sisältää kaksi prosessia, joilla on omat tehtävänsä. Nämä ovat lapsen kiinnittyminen vanhempansa ja vanhemman kiintymys lapseen. Kiintymyssuhteesta lapsi saa hoivaa, turvaa ja lohtua. Ajan myötä lapsi myös kiintyy vanhempansa, kun tämä vastaa lapsen psyykkisiin ja fyysisiin tarpeisiin. Kiintyminen tapahtuu niihin ihmisiin, jotka säilyttävät lapseen fyysisen ja psyykkisen yhteyden. Lapsi kiintyy yleensä ensisijaisesti biologiseen äitiin, mutta yhtä lailla kiintymyksen kohde voi olla kuka tahansa lapsen läheinen, kuten isä, päivähoitaja tai adoptiovanhempi. Vauva voi muodostaa kiintymyssuhteita moniin ihmisiin. Vanhemman kiintymyksen taustalla on lapsen hoivaaminen ja suojeleminen. Vanhemman hoivaamiseen liittyy vahvasti myös tunneside. Varhaisvaiheen vanhemmuudessa merkittävää on se, että vanhempi asettaa vauvan tarpeet omien tarpeidensa edelle. (Kalland 2002, 198–199; Silvén & Kouvo 2010, 70–71.)

Englanninkielistä termiä, attachment theory, on vaikea kääntää suomen kielelle säilyttäen sen oikean merkitys. Sana attachment kuvaa fyysistä lähellä olemista sekä tunteenomaista kiintymistä. Suomennoksina sanasta on käytetty kiinnittymistä ja kiintymyssuhdetta. Kiintymys viittaa osapuolten väliseen lämpöön ja rakkauteen, mikä tekee suomennoksesta pulmallisen. Lapsella on yleensä aina jonkinlainen ”attachment”, mutta se ei kuitenkaan välttämättä tarkoita kiintymystä tai rakkautta. Lapsi kiinnittyy aina hoitajaansa jollakin tavalla, vaikka hoiva olisi puutteellista tai lapsi tulee kaltoinkohdelluksi. (Sinkkonen 2001, 29, 33.)

Huostaanotettujen lasten perheissä on ennen huostaanottoa todennäköisesti koettu jonkinlaista hätää ja tuskaa. Kiintymyssuhdeteoria on auttanut ymmärtämään lasten pahoinpitelyn ja laiminlyönnin taustoja huostaanottotapauksissa. Teoria auttaa tutkimaan esimerkiksi sosiaalisesti perimäksi kutsuttua ilmiötä eli sitä, miksi lapsena lastensuojelun asiakkaana ollut aikuinen toistaa usein kokemuksiaan omien lastensa kanssa. (Kalland 2002, 207.) Huostaanotettujen lasten vanhemmista lastensuojeluasiakkaana on ollut useampi kuin väestöstä keskimäärin. Usein huostaanotettujen lasten vanhempien oma elämänsä sisältää lapsuuden, jolloin he itse olivat ei-toivottuja, kouluikä, jolloin he olivat torjuttuja, työikä, jolloin he syrjäytyivät ja vanhemmuuden, johon heillä ei ole ollut hyväksyttäviä esikuvia ja suhteessa omiin lapsiin he tulevat myös syrjäytetyiksi.

Lastensuojelun tukitoimien kohteena olevissa perheissä näkyvänä piirteenä on kyvyttömyys asettaa lapsen tarpeet omien edelle. (Kalland 2002, 198–199; Laurila 2003, 29–30.) Toisaalta voidaan myös pohtia sitä, miksi toiset vanhemmat pystyvät luomaan turvallisen suhteen lapsiinsa, vaikka ovat itse kokeneet lapsena turvattomuutta ja hylkäämistä. (Kalland 2002, 207.)

Yleisesti tarkasteltuna lasten laiminlyönti ja kaltoinkohtelu ovat yhteydessä perheen alhaiseen sosiaaliluokkaan, äidin alhaisempaan koulutustasoon, teiniäitiyteen ja monilapsisuuteen. Laiminlyöntiin ja kaltoinkohteluun liittyy usein vanhemman päihde- tai mielenterveysongelma. Lapsiaan laiminlyövät äidit ovat muita useammin masentuneita ja heillä on muita enemmän vanhemmuuteen liittyvää stressiä ja yksinäisyyttä. Heidän omassa lapsuudessaan esiintyy myös useammin laiminlyöntiä kuin muiden naisten lapsuudessa. (Kalland 2002, 208.)

Lastensuojeluperheissä on tavallista se, että vanhempien käytös ei ole ennustettavaa, minkä vuoksi lapsen mahdollisuus oman todellisuutensa ymmärrettäväksi jäsentäminen on heikentynyt. Vanhemman vastaukset lapsen viesteihin nousevat vanhemman sisäisestä maailmasta ennemmin kuin lapsen viesteistä ja tarpeesta. Lapsi ei siis voi tietää, miten vanhempi tulee reagoimaan hänen käyttökseenä eri tilanteissa. Lapsesta tulee siten valpas ja hän on usein ylivilittyneessä tilassa. Lapsi saattaa pyrkiä varmistamaan vanhemman huomion tietynlaisella käytöksellä ja tunneilmaisut saattavat olla suhteetoman voimakkaita tilanteeseen nähden. Tunteiden yli-ilmaiseminen johtuu osaltaan siitä, ettei vanhempi ole osallistunut varhaisvaiheessa vauvan tunnetilojen kannatteluun ja säätelyyn, jolloin lapsen itsesäätely on heikosti kehittynyt. Usein tällaisissa tilanteissa vanhemmat näyttävät reagoivan voimakkaisiin tunnepitoisiin viesteihin, mutta eivät vähäisiin. Perheisiin saattaa kehittyä sekä lasta että vanhempaa uuvuttava valtataistelu, jossa molemmat osapuolet pyrkivät taivuttamaan toista oman tahtonsa mukaisesti. (Kalland 2002, 212–213.)

Kiintymyssuhdetta ja rakkautta ei pidä sekoittaa keskenään. Vanhempi voi rakastaa lastaan, mutta hän ei silti välttämättä kykene olemaan lapselleen turvallinen kiinnittymishahmo. Epäjohdonmukaisen vanhemmuuden taustalla on usein perheen levoton elämäntapa, jäsentymätön päivärhythmi, päihde- tai mielenterveysongelmia tai väkivaltaa. Van-

hemman rakkaus voi näkyä siinä, että hän luopuu lapsesta, josta ei kykene huolehtimaan. Lapsi taas voi olla kiinnittynyt häntä laiminlyövään vanhempaansa rakastamatta tätä. Tyypillisin lasten sijoituksiin liittyvä oireilu on se, ettei lapsi näytä vierastavan normaalilla tavalla, vaan lapsi saattaa tervehtiä ja ottaa kontaktia vaivattomasti vieraisiin ihmisiin. Valikoimaton sosiaalisuus on varhaisen kiinnittymishäiriön merkki, koska lapsen tulisi pitää vieraan ihmisen läsnäoloa uhkaavana ja turvautua vanhempiin. Nämä lapset oppivat säätelemään tunteitaan ja vaimentamaan tunnepitoiset viestit, mutta eivät osaa ilmaista niitä. Kiintymyssuhteissaan vaurioituneet lapset saattavat olla usein miellyttäviä ja helppoja, eikä heidän tarpeitaan välttämättä huomatta sijoitusvaiheessa. (Sinkkonen & Kalland 2002, 11; Kalland 2002, 204–205, 212–213.)

Lapsen kehityksen vaurioitumista on helpompi ymmärtää silloin, kun vanhempi selkeästi laiminlyö ja kaltoinkohtelee lastaan tai ei pysty suojaamaan lastaan muiden kaltoinkohtelulta. Tällöin puuttumisen perustana on selkeää näyttöä. Tilanne on vaikeampi silloin, kun vanhempi itse on pelokas ja avuton suhteessa lapseen, eikä kykene näkemään omassa toiminnassaan puutteita. Vanhempi uskoo tekevänsä kaikkensa lapsen eteen. Vanhempi on molemmissa tapauksissa itse hyvin tarvitseva ja vaille jäänyt. Lapsen mahdottomaksi tehtäväksi on jäänyt kannatella vanhempaa oman kehityksen kustannuksella. (Tuovila 2008, 30.)

Kun lapsen tarpeisiin ei vastata, lapsi saattaa esimerkiksi alkaa hoivaamaan päihdeongelmaista vanhempaansa. Vastuu perheen selviytymisestä on lapsella, minkä seurauksena lapsi kasvaa liian paljon itsensä varassa, eikä opi luottamaan aikuisiin. Kiintymyssuhteissaan vaurioituneella lapsella on havaittu esiintyvän muun muassa valikoimatonta ystävällisyyttä, poikkeavaa liittymistä lasta hoivaavaan aikuiseen, stereotyyppistä käyttäytymistä, kuten kehon keinuttaminen tai pään hakkaaminen, kontrolloivaa käyttäytymistä aikuista kohtaan, itsetuhoista käyttäytymistä, tottelemattomuutta, ylivalppautta tai syömisongelmia. (Kalland 2002, 206–207.)

Suomalaisessa lastensuojelussa toteutetaan relaatio-orientoitunutta ajattelua, joka korostaa lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa suhteiden säilyttämisen merkitystä. Vanhemmuus vaikuttaa lapsen identiteettiin ja totaalinen vanhemmista erottaminen aiheuttaa lapselle epävarman identiteetin. Koulukunnan mukaan vanhemmuus ei ole vaihdet-

tavissa, korkeintaan täydennettävissä. Huostaanottoa ei nähdä työskentelyn päätepisteenä, vaan työskentelyn alkuna, jonka tavoitteena on lapsen palauttaminen omille vanhemmilleen. Ja vaikka kotiin palaaminen ei onnistuisikaan, on lapsella oikeus tuntea taustansa. Koulukunta pitää tärkeänä biologisten vanhempien huomioon ottamista ja heillä tulee olla oikeus vieraila lapsensa luona ja tuntea itsensä tärkeäksi lapsen elämässä. Sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välinen yhteisymmärrys on olennaista. (Kähkönen 1991, 59–60.)

2.3.2 Kiintymyksen laatu

Lapsen kiintymisessä vanhempaan on havaittu olevan erilaisia malleja, joita voivat olla luottavainen kiintymys, välttelevä kiintymys, ristiriitainen kiintymys, organisoitumaton kiintymys tai kiintymystä ei ole syntynyt ollenkaan.

Luottavainen kiintymys tarkoittaa lapsen ehdotonta luottamusta vanhempiinsa. Kiintymys antaa lapselle perusturvallisuuden ja levollisuuden. Luottavainen kiintymys syntyy, kun vanhemmat vastaavat rakentavasti lapsen myönteisiin ja kielteisiin viesteihin. Lapsi pystyy tutkimaan turvallisesti ympäristöään ja ottamaan myös tarvittaessa välimatkaan vanhempiinsa. (Niemelä 2000, 99–100.) Lapsi on voinut tuoda vuorovaikutukseen kaikki tunteensa ja on saanut hoivaa ja lohdutusta ollessaan pettynyt ja vihainen. Lapsi voi luottaa vanhemman saatavilla oloon ja ennakoitavaan käyttäytymiseen. Elämisessä on ryhti ja säännönmukaisuus. (Sinkkonen 2001, 44.) Lapsi on kiinnostunut ympäristöstään ja jakaa mielellään kokemuksensa toisten kanssa. Läheisyyden tarve on erityisesti silloin, kun on nälkä tai väsymys. Tällöin lapsi hakeutuu vanhemman läheisyyteen, eivätkä vieraan ihmisen lohdutusyritykset usein kelpaa. (Silvén & Kouvo 2010, 75.)

Välttelevä kiintymys syntyy, kun lapsi ei saa tukea ja lohtua, vaan hänet jätetään vaikeuksien kanssa yksin. Kiintymyksen voidaan nähdä tällöin olevan turvatonta. Lapsi kokee, että äitiin voi luottaa, mutta häneen ei kannata vedota tunteilemalla. Välttelevien lasten äidit eivät kannusta lastaan tulemaan lähelleen, eivätkä näytä tuntevan erityistä mielihyvää ollessaan fyysisessä kontaktissa lapseen. Lapsessa kasvavat aggressio ja ongelmakäyttäytyminen, jotka lisäävät vanhemman ärtymyksen tunteita. Välttelevästi kiintyneelle lapselle on muodostunut tarve luottaa itseensä, koska hän ei ole saanut lä-

heisyyttä samoin kuin turvallisessa kiintymyssuhteessa. Jos lapselta odotetaan selviytymistä omin voimin, niin lapsi myös oppii niin toimimaan, kun tuntee epävarmuutta ja pelkoa. Välttelevästi kiintynyt lapsi saattaa hyväksyä vieraan aikuisen lähelleen, jos vanhempi ei ole saatavilla. (Niemelä 2000, 99–100; Sinkkonen 2001, 44–45; Silvén & Kouvo, 2010, 77.)

Ristiriitainen kiintymys syntyy, kun lapsen tarpeisiin vastataan sattumanvaraisesti ja ennustamattomasti, eikä lapsi saa riittävästi apua ongelmiinsa. Lapsi ei uskalla luottaa kognitiivisiin havaintoihinsa äidin saatavuudesta. Ristiriitaisesti kiinnittyneiden lasten äidit ovat ailahtelevia ja kasvatusta on epä johdonmukaista. Lapsi turvautuu kielteisten tunteiden strategiaan, joka pakottaa vanhemman reagoimaan ja tulemaan lasta lähelle. Vanhemman huomio tällaisissa tilanteissa voi olla tuskastunutta ja vihaista. Ristiriitaisesti kiinnittynyt lapsi voi olla takertunut, ahdistunut ja pelokas suhteessa vanhempansa. (Niemelä 2000, 99–100; Sinkkonen 2001, 44.)

Organisoitumaton kiintymyssuhde syntyy, kun se aikuinen, jonka pitäisi olla turvan lähde, onkin ajoittain vaarallinen. Organisoitumattomasti kiinnittyneillä lapsilla voi esiintyä stereotyyppisiä liikkeitä ja irvistyksiä. Lapsi käy sisäistä taistelua suhtautumisessaan äitiin; lähestyäkö häntä vai ei. Lapsi tarvitsee äitiä, mutta ei uskalla mennä hänen lähelleen. Lähestymis- ja välttämisyrittämysten ollessa yhtä voimakkaita, lapsi ylikuormittuu ja jähmettyy pystymättä tekemään mitään. Tällä kiintymyssuhdemallilla on yhteys mielenterveysongelmiin myös aikuisiällä. (Sinkkonen 2001, 59–60.)

Kiintymyssuhdetta ei välttämättä aina muodostu lainkaan. Varhaisessa kiinnittymisessä olennaista on se, että lapsi voi kokea läheisyyden, eron ja jälleennäkemisen turvallisella tavalla. Äärimmäistä deprivatiota kokeneet lapset tai lapset, joita on siirretty ensimmäisten ikävuosien aikana jatkuvasti paikasta toiseen, eivät ole pystyneet kiinnittymään kehenkään. Kiintymyssuhteessaan traumatisoituneet lapset ovat kokeneet toistuvasti nuo seikat puutteellisiksi ja kauhua herättäviksi. Läheisyys on saattanut olla vaarallista, ero on voinut olla jätetyksi tulemista tai hylkäämisellä uhkaamista ja jälleennäkeminen on ollut epävarmaa. Tällaiset lapset näyttävät apaattisina tai ovat valikoimatta kaikkien ystäviä. Tällöin kyseessä on lapsen kiintymyssuhdehäiriöstä. Traumatisoituneen lapsen käsitys itsestä ja muista on vaurioitunut ja lapsen käytös heijastaa hänen odotuk-

siaan torjuvasta, epäluotettavasta tai ei-käytettävissä olevasta aikuisesta. Varhaiset vauriot näkyvät usein lapsen myöhemmässä käyttäytymisessä ja kehityksessä. (Sinkkonen 2001, 64; Kalland 2002, 204.)

Kiintymyssuhteiden kestävydestä huolimatta, voi niissä tapahtua myös laadullista muutosta. Kiintymyssuhdeteoria ei väitä, että lapsen ollessa turvattomasti kiinnittynyt vanhempaansa, ei hän koskaan enää pystyisi kiinnittymään kehenkään turvallisesti. Eikä myöskään turvallinen kiintymyssuhde tarjoa täydellistä suojaa elämän vaaroilta. Turvattomasti ja turvallisesti kiinnittyneet lapset kohtaavat erilaiset kehitystehtävät ja haasteet. Turvallisesti kiinnittynyt lapsi joutuu kohtaamaan totuuden siitä, että maailmassa on myös pahaa eikä kaikkiin ihmisiin voi luottaa. Turvattomissa oloissa kasvanut lapsi voi puolestaan oppia, että maailmassa on myös hyvää ja joihinkin ihmisiin voi luottaa. (Sinkkonen & Kalland 2002, 8–9.)

Tieto muutoksen mahdollisuudesta on tärkeää erityisesti lastensuojelutapauksissa ja perusteltaessa toimenpiteitä kiintymyssuhteen heikkoudella. Egelandin ja Sroufe (1981, viitattu teoksessa Kähkönen 1991, 20) tutkivat turvattomasti äitiinsä kiintyneitä lapsia. Näillä äideillä oli kykyjä huolehtia lapsesta, mutta elämän epävakauden katsottiin johtaneen riittämättömään vanhemmuuteen ja hoidon laatu oli sidonnainen äidin vaihteleviin tunnetiloihin. Kiintymyssuhteessa tapahtui osan kohdalla kuitenkin muutoksia lasten kasvaessa. Turvaton kiintymys oli muuttunut turvalliseen kiintymykseen. Siirtymän taustalla havaittiin olevan stressaavien tapahtumien vähenemistä ja sosiaalisen tuen saatavuuden lisääntymistä. (Kähkönen 1991, 20.)

Kiintymyssuhdeteorian avulla voidaan hoitaa kehityksen ongelmakohtia siten, että lapsi saa korjaavia kokemuksia, jotta hänen tulevaisuutensa olisi parempi. Hoitaminen vaatii tunnesuhteeseen perustuvia vuorovaikutussuhteita ja kiintymyssuhteita uusien, lapsen hoitoon sitoutuneiden aikuisten kanssa. Tämä on haastavaa kaikille osapuolille: lapselle, vanhemmalle, sijaisvanhemmalle ja työntekijöille. Lapsen sijoitusprosessissa on usein mukana monia viranomaisryhmiä, joilla on lapsen läheisten lisäksi omat näkemyksensä ja mielipiteensä sijoitukseen liittyen. Joskus voi tuntua siltä, että huonoista vaihtoehdoista työntekijän täytyy yrittää löytää ne vähiten lasta vaurioittavat. (Tuovila 2008, 30.)

3 SOSIAALISEN TUEN MERKITYS SELVIYTYMISESSÄ

3.1 Sosiaalinen tuki käsitteenä

Sosiaalisen tuen määrittelemineen on tärkeää tutkimustehtävän kannalta, sillä koko tutkimus perustuu vanhempien kokemuksiin ja odotuksiin lapsen huostaanoton aikaisesta sosiaalisesta tuesta. Sosiaalisen tuen tutkimusperinteen voidaan katsoa alkaneen psykososiaalisten prosessien ja stressin tutkimuksesta 1970-luvulla, jolloin tutkittiin stressin vaikutusta sairastavuuteen ja kuolleisuuteen. Tutkijoita mietitytti se, miksi stressillä ja muutoksilla on joihinkin yksilöihin negatiivinen psykologinen ja fyysinen vaikutus, kun taas toisiin yksilöihin noilla tekijöillä ei ole mitään vaikutusta. Esille nousi kysymys siitä, mikä on sosiaalisen ympäristön rooli yksilön suojaamisessa sairauksilta ja kuolemalta. (Goldsmith 2004, 11–12)

Tutkijat käyttivät jo tuolloin sosiaalisen tuen termiä kuvaamaan niitä tapoja, joilla sosiaaliset suhteet lieventävät stressin vaikutusta terveyteen ja hyvinvointiin. Tutkijat kehittivät puskurihypoteesia, jonka mukaan sosiaalinen tuki suojaa ihmistä joutumiselta stressiä aiheuttaviin tapahtumiin, mutta myös auttaa ihmistä selviytymään stressaavista tapahtumista. Myöhempinä vuosina tutkijat olivat yhtä mieltä siitä, että sosiaalisella tuella on tärkeä merkitys terveydelle ja hyvinvoinnille. (Goldsmith 2004, 11–12.; Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 55.) Housen (1981) mukaan sosiaalisen tuen odotetaan vähentävän ihmisten stressioireita, sillä heitä ympäröivä sosiaalinen verkosto tuottaa sosiaalisen identiteetin vahvistumista, käytännön apua sekä erilaisia sosiaalisen tuen muotoja. (House 1981, viitattu teoksessa Ellonen 2008, 50.)

Sosiaalisen tuen käsitteen yksiselitteinen määrittelemineen on vaikeaa, koska siihen liittyy subjektiivinen, kokemuksellinen ulottuvuus (Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 55). Cobbin (1976) sosiaalisen tuen määritelmässä keskitytään sosiaalisiin verkostoihin kuumiseen, ja niissä koettuihin rakkauden ja arvostuksen tunteisiin. Cobbin mukaan sosiaalinen tuki on informaatiota, jonka avulla ihminen voi uskoa olevansa rakastettu ja kunnioitettu sekä osa verkostoa. (Cobb 1976, 300, viitattu teoksessa Ellonen 2008, 49.)

Cohen ja Syme (1985) ovat määritelleet sosiaalisen tuen olevan muiden ihmisten tuottamia resursseja, yleensä informaatiota tai tavaraa, jotka edistävät tai haittaavat yksilön hyvinvointia. (Cohen & Syme 1985, 4, viitattu teoksessa Ellonen 2008, 49.) Goldsmithin (2004) mukaan sosiaalisen tuen käsitteen alla voidaan kuvata useita erilaisia sosiaalisia ilmiöitä ja prosesseja. Sosiaalinen tuki voidaan nähdä ihmisten väliseksi toiminnaksi, jossa tuotetaan ja luovutetaan tunneperäistä huolta, instrumentaalista apua, tietoa tai oleellista tietoa itsearviointin kannalta. (Goldsmith 2004, 3.)

Sosiaalinen tuki voidaan nähdä keskeisenä ihmisen identiteetin muodostumisen ja kriisitilanteista selviytymisen tai muutokseen sopeutumisen kannalta. Sosiaalisen tuen on alun perin määritelty olevan yksilöiden välisiä sekä yksilön ja ryhmän välisiä kiinnikkeitä. Nämä kiinnikkeet auttavat ihmistä oman identiteetin muodostamisessa tarjoamalla mahdollisuuden palautteeseen omasta käyttäytymisestä, auttamalla psyykkisten voimien mobilisoimisessa ja henkisten ongelmien käsittelyssä sekä tarjoamalla todellista tai kuviteltua apua. Sosiaalinen tuki on sosiaaliin suhteisiin liittyvää positiivinen, terveyttä edistävä tai stressiä ehkäisevä tekijä. Tuen voidaan katsoa syntyvän yleensä sellaisen verkoston kautta, johon ihmisellä on pysyvä suhde. Useimmiten sosiaalista tukea ovat ne toiminnot, jotka liittyvät perheen, ystävien, työtovereiden, sukulaisten tai naapureiden antamaan apuun. Hyvinvointivaltio ei ole parhaimmillaankaan voinut ohittaa perheen ja läheisten antaman sosiaalisen tuen merkitystä. Sosiaalinen verkosto voi sisältää monenlaisia suhteita läheisistä viranomaisiin. (Kumpusalo 1991, 13–14; Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 55.) Yhdenkin luotettavan kuuntelijan ja lohduttajan läheisyys voi lisätä yksilön hyvinvointi (Goldsmith 2004, 3).

Sosiaalisen tuen vaikutuksista voidaan erottaa kaksi näkökulmaa. Voidaan puhua niin sanotuista suorista vaikutuksista, joilla tarkoitetaan sosiaalisen tuen vaikutusta suoraan yksilön hyvinvointiin. Toisaalta voidaan puhua sosiaalisen tuen suojaavasta vaikutuksesta esimerkiksi stressiä aiheuttavia tekijöitä vastaan, mutta ei suoraan edistä yksilön hyvinvointia. (Ellonen 2008, 50.) Yhteiskunnan tarjoama sosiaaliturva tyydyttää ihmisen välttämättömät aineelliset perustarpeet ja -palvelut. Tuki on epäsuoraa, eikä tavallisesti ole persoonallista. Aineellinen tuki on terveydelle ja hyvinvoinnille välttämätöntä, mutta ei riittävää. Ihminen tarvitsee myös lähiyhteisön tukea voidakseen tuntea olevansa hyväksytty ja arvostettu yhteisön jäsen. Aineellisessa tuessa määrä on ratkaiseva tekijä,

mutta muun tuen suhteen tuen laatu ja oikea-aikaisuus ovat ratkaisevampia. Sosiaalista tukea on oltava saatavilla silloin, kun asianomaisen voimavarat ovat äärimmilleen käytössä ja ulkopuoliselle tuelle on todellinen tarve. (Kumpusalo 1991, 14–17.)

Sosiaalista tukea koskevaan keskusteluun on alkanut syntyä enemmän näkökulmia sosiaalisen tuen negatiivisista vaikutuksista. Sosiaalinen tuki ei aina tuota positiivisia tuloksia yksilön selviytymisen suhteen, sillä kaikki annettu tuki ei välttämättä aina auta. Esimerkiksi jotkut neuvot voivat olla toisia parempia tai joku voi tarjota emotionaalista tukea aidosta halusta, kun taas toiset auttamisyriytykset voivat olla pinnallisia ja pakollisia. Sosiaalista tukea sisältävät suhteet voivat olla luonteeltaan ahdistavia tai pakottavia. Ristiriitaisia suhteita sisältävä sosiaalinen verkosto voi kääntää sosiaalisen tuen positiivisen vaikutuksen päinvastaiseksi. Myös vastavuoroisten sosiaalisten suhteiden puuttuminen voi aiheuttaa tyytymättömyyttä. Joskus avun antaminen voi olla hyvinkin taitavaa, mutta joskus auttaminen saattaa olla avun saajalle enemmän taakaksi kuin hyödyksi. Tutkimuksista huolimatta on vaikeaa mitata ja arvioida sitä, mikä tekee tuesta hyödyllisen tai hyödyttömän. Samat tuen ominaisuudet voivat olla eri ihmisille, eri tilanteissa sekä positiivisia että negatiivisia. (Kähkönen 1994, 14; Ellonen 2004, 50; Goldsmith 2004, 19–21.)

Tärkeää onkin pohtia sitä, mitä sosiaalisen tuen vastaanottaminen tarkoittaa tuen saajan sekä tarjoajan näkökulmasta. Tuen pyytäjät tai vastaanottajat saattavat apua pyytäessään näyttäytyä kykenemättömiltä ja saadakseen tukea he voivat joutua paljastamaan jotakin leimaavaa tai epämieluisia tietoja itsestään. Tuen vastaanottaja saattaa luoda itsestään negatiivisen vaikutelman muiden silmissä ja kokea huonommuutta sekä tunteen itsensä syyden, kontrollin ja kyvykkyyden menettämistä. Tuen tarjoajat puolestaan saattavat kokea syytöksiä sekä itseltään että muilta, jos annettu apua ei ole tarpeeksi tehokasta. (Goldsmith 2004, 21–22.) Tuen antaja myös asettaa itsensä alttiiksi negatiivisille seurauksille antaessaan itsestään paljon toiselle (Ellonen 2004, 50).

3.2 Sosiaalisen tuen muodot

Sosiaalinen tuki voi olla epämuodollista, kuten perheeltä tai ystäviltä saatu tuki, mutta se voi olla myös muodollista, kuten viranomaisilta saatu tuki. Joskus yksilö hyötyy mo-

lemmista tuen laaduista. Epämuodollinen tuki voi olla ei-leimaavaa, vaivattomasti saatavilla ja ilmaista, eikä sitä ole sidottu virka-aikaan. On kuitenkin tilanteita, joissa muodollista, ammattimaista, tukea tarvitaan. Muodollinen tuki voi täydentää epämuodollista tukea. Nykyään on voitu myös todeta se, että itse asiassa perhe saattaa olla joskus pääsyynä ihmisen stressaavaan elämäntilanteeseen. Tärkeää onkin pohtia, minkä tyyppinen tuki mihinkin tilanteen sopii, jotta tuki vastaisi tarpeeseen. (Pinkerton & Dolan 2007, 220.)

Sosiaalinen tukea voidaan jaotella myös sosiaalisten suhteiden läheisyyden perusteella: primaari-, sekundaari- ja tertiaaritasoon. Primaaritasoon tukirakenteeseen kuuluvat oma perhe ja läheisimmät ihmiset, sekundaaritasoon kuuluvat ystävät, sukulaiset ja työkaverit ja tertiaaritasoon kuuluvat tuttavat ja viranomaiset. Primaari- ja sekundaaritasoon tuki muodostuu pääasiassa maallikkoavusta, mutta tertiaaritasoon tuki tulee yleensä ammattilaisilta. (Kumpusalo 1991, 16.)

Sosiaalisen tuen muodoista on olemassa paljon erilaisia määrittelyjä, jotka sisältävät usein samat tuen antamisen muodot, mutta luokittelua on tehty eri tavoin ja käytetty eri termistöä. Tardyn (1985) määritelmän mukaan sosiaalinen tuki nähdään koostuen neljästä eri osa-alueesta: emotionaalisesta tuesta, instrumentaalisesta tuesta, informatiivisesta tuesta ja arvioinnista. Emotionaalisella tuella tarkoitetaan luottamusta, välittämistä ja empatiaa, instrumentaalisella tuella resursseja, kuten rahaa ja aikaa, informatiivisella tuella voidaan tarkoittaa neuvontaa ja opastusta ja arvioinnilla tarkoitetaan henkilökohtaisen palautteen antamista. (Tardy 1985, viitattu teoksessa Ellonen 2008, 49.)

Goldsmith (2004) puolestaan määrittelee sosiaalisen tuen voivan tyypillisesti olla emotionaalista tukea (huolehtimista, välittämistä, empatiaa ja arvostusta), tiedollista tukea (tiedon antaminen, neuvojen ja uusien näkökulmien antaminen) tai konkreettista tukea (tavaroiden tai palveluiden antaminen). Goldsmithin mukaan tiedollisesta tuesta voidaan erottaa omaksi määritteekseen arviointituki (uusien näkökulmien tarjoaminen ongelmaan) ja emotionaalisesta tuesta voidaan erottaa tuki itsetunnolle (arvostusta antava). (Goldsmith 2004, 13.)

Kumpusalon mukaan sosiaalinen tuki on tiivistetysti ihmisten välistä vuorovaikutusta, jossa he saavat ja antavat henkistä, emotionaalista, tiedollista, toiminnallista ja aineellista tukea. Aineellinen tuki voi olla rahaa tai tavaraa, toiminnallinen tuki voi olla esimerkiksi palvelua, tiedollinen tuki voi olla neuvomista ja opastamista, emotionaalinen tuki voi olla empatiaa ja rakkautta, henkinen tuki voi tarkoittaa esimerkiksi uskontoa. (Kumpusalo 1991, 13–15, 17.) Erään määritelmän mukaan sosiaalinen tuki voi puolestaan olla henkistä tukea, arviointitukea, tietotukea ja konkreettista tukea. Henkinen tuki voi olla arvostamista, välittämistä, luottamista ja kuuntelemista. Arviointituki voi olla vahvistamista, palautteen antamista ja tasavertaisuutta. Tietotukea voi olla neuvomista, ehdotuksia, ohjeita ja tiedon antamista. Konkreettista tuki voi olla taloudellista tukemista tai muunlaista auttamista. (Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 56.)

Tässä tutkimuksessa olen jäsentänyt sosiaalisen tuen muodoiksi emotionaalisen, tiedollisen, konkreettisen sekä aineellisen tuen. Emotionaalisen tuen näen voivan tässä kontekstissa olla luottamuksellista vuorovaikutusta, kuuntelemista, välittämistä ja empatiaa. Tiedolliseksi tueksi näen neuvomisen, opastamisen sekä ohjeita ja tiedon antamisen. Konkreettisella tuella tarkoitan nimensä mukaisesti konkreettisten palveluiden järjestämistä ja arjessa auttamista. Aineellisella tuella tarkoitan taloudellista tukemista. Olen päätenyt tähän jäsennykseen kaikkien edellä kerrottujen määritelmien summana ja mielestäni kyseinen jaottelu sopii hyvin tämän tutkimuksen tarkoitukseen.

3.3 Selviytyminen vaikeassa elämäntilanteessa

3.3.1 Selviytymisen käsite

Sosiaalinen tuki ja selviytyminen ovat tämän tutkimuksen kontekstissa keskeisiä käsitteitä ja niillä on myös vahva yhteys toisiinsa. Saadulla sosiaalisella tuella on tärkeä merkitys ihmisen selviytymisessä kriisissään.

Selviytymisen käsitteellä kuvataan ihmisen selviytymistä, kestämistä ja sopeutumista elämän vastoinkäymisissä. Selviytymiseen liittyy kyky kohdata uusien tilanteiden vaatimuksia ja ratkaista eteen tulevia ongelmia. Ihmisen selviytymiskäyttäytymistä määrit-

tävät toisaalta tilannetekijät ja toisaalta yksilölliset tekijät. Selviytyminen kuormittaa erityisesti henkistä kestävyyskykyä ja lähiympäristöä, kuten perhettä. Ulkoiset tekijät muuttuvat yksilötasolla stressitekijöiksi, jos ihminen aikaisempien kokemustensa ja persoonallisuustekijöidensä takia kokee ne uhkaavina tai loukkaavina tietoisesti tai tiedostamatta. Stressitekijöitä voivat olla myös ulkoiset odotukset ja vaatimukset, joihin ihminen ei pysty vastaamaan tai ympäristötekijät, jotka estävät tai vaikeuttavat yksilön tavoitteellista toimintaa. (Kumpusalo 1991, 11.)

Selviytymisen tutkimuksella on pitkä historia psykologian tieteenalalla ja selviytymisen käsitettä voidaan lähestyä monista näkökulmista ja teoreettisista lähtökohdista käsin. Selviytymisen käsitteelle on vaikea löytää yhtä sopivaa määritelmää. Selviytyminen käsittää paljon erilaisia käyttäytymismalleja ja selviytyminen voi olla mitä tahansa, mitä ihminen tekee tai ajattelee taistellakseen stressaavien vaatimusten kanssa (Eisenbarth 2012, 485–486). Selviytymiskeinoiksi kutsutaan niitä mekanismeja, joita ihminen kehittää selvitäkseen uusista elämäntilanteista, kriiseistä ja vaikeuksista. Selviytymiskeinojen valintaa ohjaa tunne siitä, minkä yksilö kokee itseään kussakin tilanteessa auttavan. Selviytymiskeinojen tehokkuus vaihtelee aina elämässä eteenpäin vievistä keinoista selviytymistä pikemminkin estäviin. (Jokinen 2004, 12.)

Sosiaalisella tuella on merkittävä rooli ihmisen menestyksessä selviytymisessä. Sosiaalinen tuki vahvistaa ihmisen sietokykyä, suojaa stressiltä ja edistää positiivista mielenterveyttä. Sietokyky (resilience) on yhteydessä ihmisen kykyyn päästä vaikeuksien yli ja kestää stressiä. Käsitteessä yhdistyvät aktiivisena oman elämänsä subjektina toimiminen sekä ihmisen toiveet, tunteet, tieto ja taidot. Ihmisen sietokyky on olennainen tekijä tarkasteltaessa selviytymistä. (Pinkerton & Dolan 2007, 220, 222.)

Kriisiin liittyvä sosiaalinen tuki on usein sitä, että ympärille tarvitaan luotettavia ihmisiä, jotka saavat yksilön tuntemaan itsensä arvostetuksi ja rakastetuksi (Ruishalme & Saaristo 2007, 82). Ihmisen selviytyminen ja selviytymistavat liittyvät sosiaalisen tuen saatavuuteen ja sen vastaanottamiseen. Merkityksellistä on se, että ihminen saa apua sitä tarvitessaan. Kun ihminen tietää saavansa sosiaalista tukea, vaikuttaa se tilanteiden ennakointiin siten, että kokemus stressaaviin tilanteisiin joutumisesta vähenee. Sosiaalinen tuki vahvistaa selviytymistaitoja, eikä ihminen koe itseään niin haavoittuvaksi kuormit-

tavissa tilanteissa. Ihmissuhteet ovat siis apuna selviytymisessä. (Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 55.)

3.3.2 Selviytymiskeinot

Nykyisen selviytymistutkimuksen juurien voidaan nähdä olevan 1960-luvulla, jolloin Richard S. Lazaruksen (1966) kehittämä kognitiivinen teoria oli merkittävä käänne stressitutkimuksessa. Tutkijat alkoivat huomioida ihmisen oman aktiivisuuden stressin käsittelijänä ja prosessoijana. Teoria korosti yksilön selviytymiskeinojen merkitystä stressiprosessissa. Nykyisin tutkijoilla on jonkinlainen yhteisymmärrys siitä, että selviytyminen on konstruktio, joka käsittää lukemattoman määrän toimintoja, joilla yksilö käsittelee stressaavia kokemuksista. Selviytymiskeinojen voidaan nähdä olevan ihmisen jatkuvasti muuntuvia kognitiivisia ja toimintaan suuntautuneita pyrkimyksiä käsitellä eli vähentää, minimoida, hallita tai sietää sellaisia ulkoisia (esimerkiksi ihmissuhteet) tai sisäisiä (esimerkiksi yksinäisyys) vaatimuksia, jotka kuluttavat ihmisen voimavaroja tai ylittävät ne. (Lazarus 1966, viitattu teoksessa Feldt & Mäkikangas 2009, 94; Eisenbarth 2012, 485–486.)

Lazaruksen (1966) teoria painottaa ihmisen ajattelua, sitä, miten hän toimii stressitilanteissa ja kuinka nämä ajatukset ja toiminnot muuttavat arviota tilanteesta prosessin edetessä. Prosessin käynnistää yksilön kognitiivista arviointia vaativa tapahtuma. Arviointia suuntaavat henkilöön itseensä liittyvät tekijät, kuten taipumukselliset piirteet, uskomukset ja tavoitteet, sekä tilanteeseen liittyvät tekijät, kuten käytettävissä olevat voimavarat ja stressitekijän luonne. Yksilön kognitiivinen arviointi jakautuu primaariin ja sekundaariin. Primaarissa arvioinnissa ihminen arvioi stressitekijän merkityksellisyyttä itselle ja toteaa sen haitalliseksi, uhkaavaksi tai mahdollisuudeksi. Haittatulkinnasta seuraa kielteisiä tunteita, kuten surua ja vihaa. Myös uhkatulkinnasta herää kielteisiä tunteita, kuten ahdistusta ja pelkoa. Mahdollisuudeksi tai haasteeksi tulkittava tilanne voi puolestaan synnyttää positiivisia tunteita, kuten innostusta ja luottamusta. Sekundaarissa arvioinnissa ihminen punnitsee mahdollisia selviytymiskeinojaan. (Lazarus 1966, viitattu teoksessa Feldt & Mäkikangas 2009, 94–95.)

Yksilön selviytymiskeinojen käyttäminen on moniulotteinen prosessi, joka on yhteydessä ympäristön vaatimuksiin ja voimavaroihin sekä persoonallisuuden taipumuksiin, jotka suuntavat yksilön kognitiivista arviointiprosessia. Selviytymiskeinot liittyvät vahvasti tunteisiin ja niiden säätelyyn koko stressiprosessin ajan. Selviytymiskeinoja voi myös oppia ja harjoittaa. (Feldt & Mäkikangas 2009, 100.)

Tutkijat ovat pyrkineet luokittelemaan erilaisia selviytymisstrategioita ja luokitteluja on monia. Tutkimusten mukaan ihmiset käyttävät useita eri ulottuvuuksia selviytymiseensä. (Eisenbarth 2012, 486.) Lazaruksen (1966) teoriassa yksilön selviytymiskeinot ja kaantuvat ongelmasuuntautuneisiin ja tunnesuuntautuneisiin keinoihin. Ongelmasuuntautuneilla keinoilla tarkoitetaan ihmisen pyrkimystä aktiiviseen stressiä aiheuttavan tilanteen ratkaisemiseen silloin, kun ihminen ajattelee jotakin olevan tehtävissä. Näillä keinoilla pyritään muuttamaan ylikuormittavaa ja henkisesti kuluttavaa tilannetta hankkimalla esimerkiksi tietoa tai opettelemalla uusia toimintatapoja. (Somerkivi 2000, 129; Lazarus 1966, viitattu teoksessa Feldt & Mäkikangas 2009, 95.)

Tunnesuuntautuneet selviytymiskeinot eivät puolestaan kohdistu suoranaisesti ongelmatilanteeseen tai sen muuttamiseen, vaan niiden avulla ihminen pyrkii ongelmallisen tilanteen aiheuttamien epämiellyttävien tunteiden lievittämiseen. Tunnesuuntautuneiden selviytymiskeinojen avulla yritetään käsitellä koettua kärsimystä ja sisäisiä ristiriitoja. Näin toimitaan esimerkiksi silloin, kun stressiä aiheuttava elämäntilanne vaatii ihmiseltä hyväksyntää. Keinoina voivat olla tunteiden purkaminen, kuten kiukuttelu tai itkeminen, tuen etsiminen muilta ihmisiltä, tilanteen välttely, etäännyttäminen tai itseen kohdistuvat syytökset. Selviytymiskeinojen johtaessa myönteiseen lopputulokseen, seuraa siitä myönteisiä tunteita, kuten iloa, helpotusta tai ylpeyttä. Kielteinen lopputulos saa aikaa kielteisiä tunteita ja stressiä. (Somerkivi 2000, 129; Lazarus 1966, viitattu teoksessa Feldt & Mäkikangas 2009, 95.)

Selviytymiskeinot ovat muuntuvia, eivätkä ole siis ihmisen persoonallisuuden pysyviä piirteitä. Selviytymiskeinot ovat sen vuoksi opittavissa ja ne voivat muuntua sekä kehittyä elämän aikana. Esimerkiksi ongelmasuuntautuneet selviytymiskeinot lisääntyvät usein lapsuudesta aikuisuuteen ja tunnesuuntautuneet keinot vähenevät. Selviytymiskeinot liittyvät ihmisen tahdonalaisiin ponnisteluihin ulkoisten ja sisäisten stressitekijöiden

käsittelyssä, minkä vuoksi ne eroavat ihmisen automaattisesta, tahdosta riippumattomasta toiminnasta. Selviytymiskeinot liittyvät paremminkin stressin käsittelyyn kuin sen hallintaan. Kaikkia elämän stressitekijöitä ei voi hallita ja poistaa, mutta niiden käsittely on tärkeää haitallisten hyvinvointi- ja terveysvaikutusten minimoimiseksi. Selviytymiskeinot eivät aina johda myönteiseen lopputulokseen, vaan ne voivat olla tehotomia tai niillä voi olla yksilön hyvinvoinnin kannalta kielteisiä seurauksia. (Feldt & Mäkikangas 2009, 95–96.)

Susan Folkman (2008) on puolestaan kytkenyt Lazaruksen teoriaan ihmisen käyttämät merkityskeskeiset selviytymiskeinot ja korostanut myönteisten tunteiden merkitystä stressiprosessissa. Merkityskeskeiset selviytymiskeinot ja myönteiset tunteet voivat ilmetä yhtä aikaa kielteisten tunteiden kanssa ja korostuvat erityisesti stressitilanteissa, joissa ongelma- ja tunnesuuntautuneet keinot eivät ole riittäviä. Folkmanin teorian keskeinen ajatus on, ettei ihminen aina tyydy ongelma- ja tunnesuuntautuneiden selviytymiskeinojen tehottomuuteen hankalissa elämäntilanteissa, vaan ihmisellä on tarve jatkaa stressaavan asian käsittelyä. Tämä tarve aktivoi puolestaan merkityskeskeisiä selviytymiskeinoja, jotka vahvistavat yksilön myönteisiä tunteita ja niiden taustalla olevia kognitiivisia arviointeja. (Folkman 2008, viitattu teoksessa Feldt & Mäkikangas 2009, 97–98.)

Myönteiset tunteet motivoivat ihmistä etsimään ja käyttämään merkityskeskeisiä selviytymiskeinoja sekä tukevat ongelma- ja tunnesuuntautuneiden selviytymiskeinojen ylläpitoa ja palauttavat yksilön voimavaroja. Tämä vaikuttaa myönteisesti käsiteltävän stressitekijän kognitiiviseen arviointiin ja voi esimerkiksi vähentää tekijän kokemista uhkana. Myönteiset tunteet lievittävät kielteisiä tunteita ja stressiä, sekä edistävät myönteisten tunnekokemusten syntyä stressiprosessissa. Tämä edistää ihmisen hyvinvointia ja terveyttä. Merkityskeskeisiin selviytymiskeinoihin sisältyy ajatus siitä, että vaikeisiin kokemuksiin voi liittyä myös myönteisiä tunteita, esimerkiksi tunne henkisestä kasvusta. (Folkman 2008, viitattu teoksessa Feldt & Mäkikangas 2009, 97–98.)

Merkityskeskeiset selviytymiskeinot voidaan jakaa viiteen pääluokkaan. *Etujen ja myönteisten asioiden löytäminen* vaikeistakin elämäntilanteista on melko tuore, mutta kiinnostava selviytymiskeino. Tutkimusten mukaan juuri tällä selviytymisen keinolla on

suuri merkitys ihmisten hyvinvointiin ja traumaattisten tapahtumien käsittelyyn. *Etujen ja myönteisten asioiden itsemuistuttelussa* korostuu yksilön kognitiivinen ponnistelu. Usein vaikeisiin elämäntilanteisiin liittyy myös myönteisiä asioita, mutta niiden näkeminen saattaa vaatia aktiivista muistuttelua ihmiseltä itseltään. Myönteisten asioiden itsemuistuttelu vahvistaa myönteisten mielialojen kokemista. *Tavoitteiden sopeuttaminen* tarkoittaa puolestaan merkityskeskisenä selviytymiskeinona sitä, että ihminen luopuu vanhoista tavoitteistaan ja sopeuttaa uudet tavoitteet muuttuneeseen elämäntilanteeseen. *Prioriteettien uudelleenjärjestelyn* voidaan taas katsoa olevan yksi tärkeimmistä selviytymiskeinoista vakavissa ja akuuteissa stressitilanteissa. Tällöin ihmisen arvope rustainen prosessi tuo uutta näkökulmaa siihen, mikä on todella tärkeää muuttuneessa elämäntilanteessa. Viimeinen merkityskeskeinen selviytymiskeino on *myönteisten asioiden liittäminen arkisiin asioihin*. Tämä keino tarkoittaa ihmisen päivittäisiin rutiineihin liittyviä tapahtumia, joiden avulla ihminen voi kokea myönteisiä hetkiä arjessaan. (Feldt & Mäkikangas 2009, 98–99.)

Selviytymisen keskeiseksi tekijäksi voidaan nähdä tunne sisäisestä eheydestä. Se on laaja-alainen ja pysyvä tunne siitä, että yksilön sisäinen ympäristö ja ulkoinen ympäristö ovat sopuossuinnussa keskenään. Yksilön selviytymisen strategiat ovat yhteydessä sosiaaliseen ympäristöön. Kun ympäristötekijät tai yksilöön kohdistuvat odotukset muuttuvat, on yksilön tehostettava toimintaansa tai muutettava ympäristöään. Eri yksilöillä on erilainen selviytymiskyky ja yksilöiden käsitykset omista kyvyistään vaihtelevat. Ongelmien ratkaisutavat ja päätöksenteot stressiä aiheuttavissa tilanteissa ovat yksilöllisiä selviytymisen strategioita. (Kumpusalo 1991, 11–12.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimusongelma

Tutkimuksen tavoitteena oli tuottaa tietoa huostaanotetun lapsen vanhemman odotuksista ja kokemuksista lapsen huostaanoton aikaiseen sosiaaliseen tukeen liittyen. Tutkimuksen näkökulma on painottunut sosiaalityön rooliin ja asemaan sosiaalisen tuen antajana, mutta olen halunnut tarkastella myös muilta tahoilta saatua sosiaalista tukea ja sen merkitystä. Huostaanottotutkimukset ovat useimmiten tehty lapsen aseman ja edun näkökulmasta, joten on tärkeää saada esille vanhempien näkemys ja heidän äänensä. Usein huostaanotetun lapsen vanhempi on vaikeassa elämätilanteessa ja siten melko heikko osapuoli. Keinot oman näkökulman esiin tuomiseen voivat olla vähäiset. Aikaisempien tutkimusten perusteella voidaan todeta, että huostaanotettujen lasten vanhempien ääni jää usein hiljaiseksi. (Laakso & Saikku 1998, 7; Kähkönen 1991, 32–33.) Tutkimuskysymykseni on: Millaisia odotuksia ja kokemuksia vanhemmalla on sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton aikana?

Tutkimuskysymykseen kiteytyy tutkimuksen kannalta kiinnostavia seikkoja. Aiheen kannalta olennaista on selvittää, miten vanhemmat kokevat sosiaalityöltä saadun sosiaalisen tuen. Sosiaalityön ja sosiaalisen tuen suhde on mielenkiintoinen. Sosiaalityötä ja sosiaalista tukea ei voida erottaa toisistaan, sillä sosiaalityön tukitoimien on tarkoitus tukea vanhempaa eli tarjota sosiaalista tukea. Kuitenkaan vanhempi ei välttämättä koe tarjottuja tai vastaanotettuja tukitoimia tueksi, jolloin sosiaalityön näkökulmasta tueksi tarkoitettu palvelu tai asia ei vanhemman mielestä sitä ole ollut. Samantyyppinen tuki voi auttaa toista, kun taas toinen saattaa kokea sen enemmänkin rasitteeksi. Vanhempien kokemukset sosiaalisesta tuesta ovat siis hyvin subjektiivisia. Tässä tutkielmassa on tutkittu myös sitä, millaista tukea vanhemmat odottaisivat sosiaalityön heille tarjoavan, mutta jollaista eivät ole saaneet.

Tutkijana minulla oli lähtöolettamuksena se, että vanhemmat kokevat saaneensa sosiaalista tukea pääasiassa muilta kuin sosiaalityöltä. Tässä tutkimuksessa on selvitetty myös sitä, millaista tämä sosiaalinen tuki on ollut ja miltä taholta tutkimukseen osallistuneet vanhemmat ovat sitä saaneet tai odottaisivat saavansa.

4.2 Aiemmat tutkimukset aiheesta

Lastensuojelusta ja siihen liittyvistä prosesseista on olemassa paljon tutkimusta. Useimmiten tutkimukset ovat kuitenkin tehty lapsen näkökulmasta. Vanhempien näkökulmasta lastensuojeluun liittyvää tutkimusta on tehty vähemmän, mutta aiheesta tehty tutkimus näyttäisi kuitenkin lisääntyneen viime vuosien aikana. Tässä luvussa on esitelty mielestäni tärkeimmät aiheeseen liittyvät tutkimukset ja muut selvitykset. Osa tutkimuksista on hyvinkin vanhoja, mutta edelleen ajankohtaisia tulostensa perusteella. Tämä tutkimus jatkaa pitkälti samaa linjaa edeltäjiensä kanssa. Uskon kuitenkin, että kun tehdään tutkimusta vähän tutkitusta aiheesta, voi tutkija aina löytää myös uutta näkökulmaa ja tietoa verrattuna muihin tutkimuksiin. Yksi tutkimuksen johtopäätös voi myös olla se, että samat ongelmat ovat nousseet tutkimuksissa esille jo vuosikymmenien ajan, mikä puolestaan kertoo siitä, ettei asiaan ole saatu parannusta tietoisuuden lisääntymisestä huolimatta. Tässä tutkimuksessa aihetta on lähestytty sosiaalisen tuen ja selviytymisen näkökulmasta.

Vanhin löytämäni vanhempien näkökulmasta tehty tutkimus on Päivi Kähkösen vuonna 1991 julkaistu katsaus ”Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa”, jossa on perehdytty perheen asemaan lapsen huostaanotto- ja sijoitusprosessissa. Katsauksen johtopäätöksenä on tarjotun tuen olevan riittämätöntä lapsen huostaanoton jälkeen, eikä biologista perhettä tueta enää aktiivisesti sosiaalitoimen taholta. Sijoitusta edeltänyt tiivis työskentely vaihtuu asiakasperheiden unohtamiseen. (Kähkönen 1991, 76–77.) Päivi Kähköselä on ilmestynyt samaan aiheeseen liittyen tutkimus myös vuonna 1994. Tutkimuksessa ”Vanhemmuuden murtuminen” on tarkasteltu lastensuojelun asiakasperheiden ja sosiaalitoimen välistä yhteistyötä huostaanottoon johtaneissa asiakassuhteissa. Tutkimuksessa todetaan, että huostaanoton jälkeen työskentely suuntautui sijaisperheeseen ja lapseen, ja vanhemmat jäivät vähemmälle huomiolle. Tutkimuksen mukaan lastensuojelussa tarvittaisiin menetelmiä, jotka ohjaisivat perheiden kanssa työskentelyä ja työskentelyssä tulisi kiinnittää enemmän huomiota vanhempien tunteiden läpikäymiseen huostaanoton jälkeen. (Kähkönen 1994, 108, 114.)

Stakesin vuonna 1998 julkaisemassa raportissa ”Hyvä huostaanotto?” on koottu vanhempien kokemuksia lapsen tahdonvastaisesta huostaanotosta. Kaikki tutkimusta varten haastatellut vanhemmat kokivat, etteivät ole saaneet riittävästi tietoa omista oikeuksistaan. Vanhemmilla oli kokemus siitä, että kuuleminen oli ollut muodollista, eikä aitoa kuulluksi tulemista ollut tapahtunut. Joillekin vanhemmille oli jäänyt myös epäselväksi, mitä huostaanotto tarkoittaa, mitä siitä seuraa ja kuka lapsen asioista päättää tulevaisuudessa. Vanhemmat kokivat jääneensä lapsen huostaanoton jälkeen yksin. Tutkimukseen haastatelluista vanhemmista kukaan ei ollut saanut kriisiapua, eivätkä sosiaalityöntekijät olleet kyenneet antamaan rohkaisua ja myötätuntoa perheille. Monet vanhemmat kertoivat sitä vastoin kuunnelleensa syytöksiä ja moitteita. (Laakso & Saikku 1998, 9, 22, 25.)

SOS-lapsikylässä toteutettiin Huostaanottokriisin selvittely -projekti vuosina 1998–2001. Projektin tavoitteena oli selvittää, onko jaetun vanhemmuuden alueelle mahdollista löytää ja kehittää yhteistyömuotoja. Projektin tuloksena julkaistiin vuonna 2002 loppuraportti ”...vaikka elämä oli välillä jo tosi kunnossa”. Raportin mukaan vanhempien saama tuki huostaanottotilanteessa oli riittämätöntä vanhemman itsensä sekä työntekijöiden mielestä. Lähes puolet tutkimukseen osallistuneista vanhemmista ei ollut saanut tukea keneltäkään, joko oman haluttomuutensa vuoksi tai pyynnöistä huolimatta. Vanhemmat toivoivat enemmän tukea sosiaaliviranomaisilta. (Koisti-Auer 2002, 9, 24, 32.)

Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskuksen Heikki Waris -instituutissa aloitettiin vuonna 2009 käytäntötutkimushanke ”Sijoituksen aikainen sosiaalityön vanhempien kuntoutumisen tukena”. Hankkeen tavoitteena oli kuvata ja tarkentaa sijoituksen aikaisista lastensuojelutyötä vanhempien kuntoutumisen tukemisen näkökulmasta. Hankkeessa keskityttiin vanhempien kokemustiedon kuulemiseen, ammattikäytäntöjen kehittämiseen ja vanhempien tuen kuvaamiseen lapsen sijoituksen aikana. Tutkimuksen tulokset osoittivat, että vanhempien kuntoutumisen tukeminen on lastensuojelutyössä lapsen sijoituksen aikana vähäistä. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä oli lasta varten ja vanhemmille tarjottu tuki oli pirstaleista. Tutkimuksen mukaan avun saaminen vaati vanhemmilta omaa aktiivisuutta. Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat toivoivat systemaattisempaa tuen tarjoamista ja työskentelyä vanhemman kanssa. (Pitkänen, 2011, 7–8, 13.)

Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi loppuvuodesta 2012 väliraportin lastensuojelun tilasta. Selvitysryhmän tavoitteena on löytää keinoja palveluiden parantamiseen siten, että voitaisiin ehkäistä ja vähentää väkivallan tekoja perheissä. Lastensuojelun asiakkaina olevien vanhempien näkemyksiä oli selvitetty yhteistyössä Kasvatus- ja perheneuvontaliiton Voikukkia -hankkeen kanssa. Selvityksessä haluttiin korostaa perheiden kokemuksia arvioitaessa lastensuojelun tilaa ja kehittämistarpeita. Selvityksen mukaan vanhemmat nostivat tärkeimmäksi asiaksi kohdatuksi ja kuulluksi tulemisen omana itsenään. Vanhemmat pystyvät ottamaan vastaan vaikeitakin asioita, kun vuorovaikutus on avointa, kunnioittavaa ja luottamukseen perustuvaa. Selvityksen mukaan oikeus osallistua itseä koskevien ratkaisujen ja toimenpiteiden valmisteluun ei käytännössä toteudu riittävän hyvin. Asioita tapahtuu ja toimenpiteitä suunnitellaan asiakkaiden tietämättä ja he kokevat olonsa ulkopuolisiksi. (Toimiva lastensuojelu 2012, 2, 8-9.)

Valtiontalouden tarkastusvirasto julkaisi tuloksellisuustarkastuskertomuksen kesäkuussa 2012. Sen mukaan lastensuojelun asiakkaina olevia perheitä ei tueta riittävästi missään lastensuojeluprosessin vaiheessa. Avohuollossa perheen kokonaisvaltaista tukemista estää ajan puute. Sijaishuollon aikana vanhemmat jäävät yksin, vaikka heille täytyisi laatia oma asiakassuunnitelma. Tarkastusviraston mukaan lastensuojelulain tavoite perheen jälleenyhdistämistä voi toteutua vain silloin, kun vanhempien kanssa työskennellään intensiivisemmin ja jälleenyhdistymisen tavoitteet on kirjattu vanhempien asiakassuunnitelmaan. Tarkastusviraston mukaan asiakassuunnitelmat on tehtävä säännönmukaisesti. Tarkastuskertomuksen mukaan vanhempien tukeminen lapsen sijoituksen aikana vaihtelee paljon kunnasta riippuen. Joissakin kunnissa vanhempien kanssa ei keskustella sijaishuollon aikana ollenkaan, kun taas toisissa kunnissa työskentely voi olla hyvinkin tiivistä. Tarkastuskertomusta varten kuullut sosiaalityöntekijät ovat kertoneet vanhempien tukemisen riippuvan vanhemman halusta yhteistyöhön. Erityisesti tahdonvastaisissa huostaanotoissa lastensuojelu ei ole vanhempien mielestä oikea taho heitä tukemaan. Sosiaalityöntekijöille on ollut myös epäselvää se, kenelle vanhempien tukeminen kuuluu: avohuollolle, sijaishuollolle vai aikuissosiaalityölle. Työntekijöiden mukaan vanhemman tukeminen jää vähäiseksi ajan puutteen vuoksi. (Lastensuojelu, 2, 132.)

Aiheeseen liittyen on tehty myös opinnäytetöitä. Esimerkiksi Jyväskylän yliopistossa on tehty Pro gradu -tutkielma ”Äitien voimaantumisen lasten huostaanoton jälkeen”. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, mikä voimaannuttaa äitejä lapsen huostaanoton jälkeen. Tutkimus toteutettiin haastattelemalla seitsemää lapsensa huostaanoton kokenutta äitiä. Tutkimuksen mukaan äidit jäävät yksin, vaille tukea, lapsen huostaanoton jälkeen. Äidit tuntevat itsensä lyödyiksi, eikä heillä ole mahdollisuutta vaikuttaa lapsen asioihin. Tutkielmassa todetaan, että vanhemmat pitäisi nähdä yhteistyökumppaneina, eikä niinkään toimenpiteen kohteina. (Hiltunen 2005.) Diakonia-ammattikorkeakoulussa tehdystä opinnäytetyössä ”Mä en muista ihan tarkkaan sitä aikaa, ku mä oon yrittänyt pyyhkiä sen mielestä” on puolestaan tutkittu isien kokemuksia liittyen lapsen huostaanottoon. Tulosten mukaan isät eivät olleet saaneet minkäänlaista tukea lapsen huostaanoton aikana. Isät eivät tulleet aidosti kuulluiksi, eikä heitä huomioitu työskentelyssä. (Käkönen & Lyytikäinen 2012.)

4.3 Tutkimussuuntaus

Tutkimukseni on laadullinen eli kvalitatiivinen. Laadullinen tutkimus sopii tämän tutkimuksen tarkoitukseen, sillä laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tekemään tilastollisia yleistyksiä, vaan tavoitteena on kuvata jotakin ilmiötä, ymmärtää tiettyä toimintaa tai antaa teoreettisesti mielekäs tulkinta jollekin ilmiölle. Laadullisessa tutkimuksessa on tärkeää, että henkilöt, joilta tietoa kerätään, tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tai heillä on kokemusta asiasta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85.)

Tämän tutkimuksen voidaan katsoa pohjautuvan fenomenologiseen tutkimussuuntaukseen. Fenomenologiassa keskeistä on elämismailman käsite, jolla voidaan tarkoittaa sosiaalisesti konstruoitua arkielämää, jota tutkija tarkastelee. Fenomenologiaa varhaisempaa ajattelua kutsutaan hermeneutiikaksi, joka on antanut vaikutteita fenomenologiaan. Hermeneutiikan keskeinen tavoite on merkityksien etsiminen. Fenomenologisen hermeneuttisen tutkimusperinteen piirre on se, että tutkimuksen kohteena ja tutkijana on ihminen. Fenomenologisessa ja hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä tutkimuksen tekemisen kannalta olennaisia käsitteitä ovat kokemus, merkitys ja yhteisöllisyys. Tietokysymyksinä nousevat esille esimerkiksi ymmärtäminen ja tulkinta. (Judén-Tupakka 2007, 64; Tuomi & Sarajärvi 2009, 34.)

Fenomenologisen tutkimuksen kohteena ovat inhimillisen kokemuksen merkitykset. Fenomenologisessa tutkimuksessa hermeneuttinen ulottuvuus nousee esille, kun tarvitaan tulkita jotakin. Hermeneutiikalla tarkoitetaan yleisesti ottaen ymmärtämisen ja tulkinnan teoriaa. Hermeneuttinen ymmärtäminen tarkoittaa ilmiöiden merkitysten oivaltamista. Ymmärtäminen on aina tulkintaa ja kaiken ymmärtämisen pohjana on jo aiemmin ymmärretty. Ymmärtämisen perustana on aina esiymmärrys eli se, miten kohde ymmärretään ennestään. Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen tavoitteena on käsitteellistää tutkittava ilmiö eli kokemuksen merkitys. (Tuomi & Sarajarvi 2009, 34–35.)

Fenomenologisen tutkimuksen tavoitteena on siis tarkastella ilmiötä ilmiönä itsenään. Fenomenologisessa tutkimuksessa pyritään ennakkoluulottomaan havainnoimiseen, jotta ilmiö pääsisi antautumaan tutkijalle sellaisena kuin se alkuperäisesti on ja tutkija pääsee tulkitsemaan ilmiöiden merkityksiä. Fenomenologia sopii menetelmänä sellaisten ilmiöiden tutkimukseen, joita on tutkittu vähän, dynaamisten prosessinomaisten ilmiöiden tutkimiseen tai sellaisten ilmiöiden tutkimiseen, joista on tarjolla vahvasti esioletusten mukaista tietoa tai hiljaista tietoa. Fenomenologinen tutkimus ei pyri löytämään universaaleja yleistyksiä, vaan ymmärtämään jonkin tutkittavan alueen ihmisten sen hetkistä merkitysmaailmaa. (Varto 1987, 86; Judén-Tupakka 2007, 62, 65; Metsämuuronen 2006, 212; Laine 2010, 28–31.)

Tutkimukseni liittäminen fenomenologiaan on mielestäni perustelua, koska myöskään tämän tutkimuksen tavoitteena ei ollut löytää yleistyksiä, vaan tutkia nimenomaan tähän tutkimukseen valikoituneiden vanhempien kokemusta tutkittavasta aiheesta. Tutkimuksessa ei haettu myöskään määrällistä yleistämistä, vaan kaikkien haastateltavien kokemukset olivat yhtäläillä tärkeitä riippumatta kokemusten määrällisestä esiintyvyydestä tutkittavien joukossa. Mielestäni fenomenologian ennakkoluuloton havainnointi sopi hyvin tämän tutkimuksen aineistonhankintamenetelmänä käytettyyn vapaamuotoiseen teemahaastatteluun.

4.4 Aineistonhankintamenetelmä

Haastattelu oli mielestäni ainoa mielekäs keino selvittää vanhempien kokemuksia ja haastattelua pidetäänkin sopivimpana aineistonkeruumenetelmänä, kun tutkitaan arkoja tai vaikeita asioita (Hirsjärvi ym. 2007, 200). Fenomenologinen haastattelu on luonteeltaan mahdollisimman avoin, luonnollinen ja keskustelunomainen tapahtuma, jossa haastateltavalle jää mahdollisimman paljon tilaa. Kysymykset pyritään laatimaan siten, että vastaukset olisivat kuvailevia ja kertomuksenomaisia, eivätkö tarvitsisi paljon lisäohjausta. Sellaiseen kerrontaan päästään parhaiten esittämällä konkreettisia, kokemuksellisia, toiminnallisia ja kuvailemiseen houkuttelevia kysymyksiä. (Laine 2010, 37–38.)

Laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmät vievät tutkijan usein lähelle tutkittavaa kohdettaan. Tutkijan tarkoituksena on tavoittaa tutkittavien näkemys tutkittavana olevasta ilmiöstä. Haastattelu on tällöin tyypillinen aineistonkeruumenetelmä. Laadullisessa tutkimuksessa käytetään yleensä harkinnanvaraista näytettä, jolloin tutkittaviksi valikoituu kohde, jonka kautta tutkittavaan ilmiöön voidaan mielekkäästi ja syvällisesti perehtyä. (Kiviniemi 2001, 68.)

Haastattelun etuna on sen joustavuus. Haastattelijalla on mahdollisuus toistaa kysymys, oikaista väärinkäsityksiä, selventää ilmauksia tai käydä keskustelua haastateltavan kanssa. Joustavaa haastattelussa on myös se, että tutkija pystyy kysymään kysymykset aiheellisessa katsomassaan järjestyksessä. Laadullisen tutkimuksen haastattelussa on tärkeää saada mahdollisimman paljon tietoa tutkittavasta asiasta. Haastattelukysymykset tai aiheet on perusteltua antaa haastateltavalle etukäteen tutustuttavaksi. Haastattelun etuna voidaan pitää myös sitä, että haastateltava harvoin kieltäytyy haastattelusta siihen lupauduttuaan tai kieltää haastattelun käyttämisen tutkimusaineistona. Haastatteluun voidaan valita vain ne haastateltavat, joilla on kokemusta tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73.)

Tutkimuksessa toteutettu aineistonkeruumenetelmä oli teemahaastattelu, joka tarkoittaa puolistrukturoitua haastattelumenetelmää. Teemahaastattelussa eli puolistrukturoidussa haastattelussa edetään etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien tarkentavien kysymysten varassa. Teemahaastattelu korostaa ihmisten tulkintoja asioista, heidän asi-

oille antamiaankin merkityksiä sekä sitä, miten merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. Teemahaastattelussa pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia tutkimuksen tarkoituksen ja ongelmanasettelun tai tutkimustehtävän mukaisesti. Etukäteen valitut teemat perustuvat tutkimuksen viitekehukseen eli tutkittavasta jo tiedettyyn. Teemahaastattelun avoimuudesta riippuen teemojen sisältämien kysymysten suhde tutkimuksen viitekehässä esitettyyn vaihtelee intuitiivisten havaintojen sallimisesta varsin tiukasti etukäteen tiedetyissä kysymyksissä pitäytymiseen. Kysymyksiä ei ole laadittu yksityiskohtaisesti etukäteen. Haastattelija varmistaa, että etukäteen suunnitellut teemat käydään haastateltavan kanssa läpi, mutta niiden järjestys ja laajuus voivat vaihdella haastattelusta toiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75; Eskola & Vastamäki 2007, 25–28; Eskola & Suoranta 2008, 86.)

Teemahaastattelu sopi omaan tutkimukseeni aineistonhankintaan hyvin, koska se antoi sekä haastattelijalle että haastateltavalle liikkumavaraa. Tämä tutkimus on aiheeltaan sellainen, että se voi herättää haastateltavassa paljon tunteita. Koin tärkeäksi sen, että haastateltava pystyi kertomaan vapaasti ajatuksistaan välittämättä haastattelun struktuurista. Teemahaastattelu on muodoltaan niin avoin, että siinä vastaaja pääsee halutessaan puhumaan varsin vapaamuotoisesti, jolloin materiaalin voidaan katsoa edustavan vastaajien puhetta itsessään. Oli kuitenkin hyvä, että jonkinlainen teemarunko oli olemassa, sillä tarinat veivät ajoittain myös haastattelijan mukaan. Haastattelua varten laaditut teemat varmistivat sen, että kaikkien haastateltavien kanssa käytiin läpi pääosin samat asiat. Teemahaastattelurunko on tutkielman liitteenä (Liite 3). (Eskola & Vastamäki 2007, 25–28; Eskola & Suoranta 2008, 86–87.)

4.5 Aineiston hankinta

Tavoitteenani oli hankkia tutkimukseen mahdollisimman monta haastateltavaa. Olettamukseni oli, että haastateltavien hankkiminen on vaikeaa aiheen arkaluontoisuuden vuoksi. Pohdiskelin myös kysymyksiä, kuten miksi niin vaikean kokemuksen läpikäynyt vanhempi haluaisi osallistua tutkimukseen, joka ei välttämättä hyödytä häntä millään tavalla tai miksi vanhemmat ylipäätään haluaisivat kertoa oman tarinansa täysin tuntemattomalle, aloittelevalle tutkimuksen tekijälle. Toisaalta minua rohkaisi eteenpäin

olettamus siitä, että tällaisen prosessin läpikäyneet vanhemmat todennäköisesti kaipaisivat mahdollisuutta saada äänensä kuuluviin.

Aloitin aineistonhankinnan siten, että olin yhteydessä sähköpostitse kahden kunnan lastensuojelun sosiaalityön esimiehiin sekä erääseen kehittämysyksikköön, jonka toimialueeseen myös toinen edellä kerrotuista kunnista kuului. Kerroin sähköpostissani tutkimuksestani ja tiedustelin ohjeita tutkimusluvan hakemiseen. Tiedusteluihini suhtauduttiin erittäin positiivisesti ja tutkimukseni aihetta pidettiin tärkeänä. Kehittämysyksikön sosiaalityöntekijä ohjeisti minua, miten toimia ja välitti myös viestiäni eteenpäin lastensuojelun sosiaalityöntekijöille. Tutkimuslupa-asiat hoituivat nopeasti kuntoon. Olin yhteydessä lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin sekä sähköpostitse että puhelimitse, ja he lupasivat kysellä asiakkaidensa halukkuutta osallistua tutkimukseen. Sosiaalityöntekijät toimittivat potentiaalisille haastateltaville kirjoittamani saatekirjeen (Liite 1) sekä tutkimussuunnitelman. Ainoana toiveenani haastateltavien suhteen oli se, että heidän lapsensa olisi huostaanotettu uuden lastensuojelulain (417/2007) aikaan. Uusi lastensuojelulaki tuli voimaan vuonna 2008. Tämä toive toteutui yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta. Hänen lapsensa oli otettu huostaan vuonna 2007, mutta en usko lakimuutoksen vaikuttaneen tässä tapauksessa työskentelyyn.

Laadin varmuuden vuoksi suostumuksen tietojen luovuttamiseen ja haastatteluun osallistumiseen (Liite 2), jonka toimitin sosiaalityöntekijöille. Suostumuksessa kerroin tutkimuksen ehdottomasta luotettavuudesta. Myöhemmin otin yhteyttä erään vertaisryhmän ohjaajaan ja sain sitä kautta lisää haastateltavia. Vertaisryhmässä oli mukana eri kuntien huostaanottamien lasten vanhempia, joten hain tutkimusluvan vielä kolmannelta kunnasta. Hain tutkimuslupaa myöhemmin vielä kahdesta muusta kunnasta, mutta useista sähköpostitiedusteluista huolimatta en koskaan saanut vastausta kyselyihini.

Kaiken kaikkiaan sain kymmenen vanhemman yhteystiedot kolmesta eri kunnasta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiltä sain vanhempien puhelinnumerot postitse, puhelimitse ja sähköpostitse. Vertaisryhmän ohjaajalta sain lisää vanhempien yhteystietoja sähköpostitse. Olin yhteydessä vanhempiin puhelimitse ja sain suostumuksen haastatteluun yhteensä kymmeneltä vanhemmalta, joihin sisältyi yksi pariskunta. He halusivat osallistua haastatteluun yhdessä. Kaikki vanhemmat suhtautuivat asiaan myönteisesti ja olivat

tyytyväisiä siihen, että heidän tarinansa koetaan tärkeäksi ja heitä halutaan kuulla. Sovimme haastatteluaikeista ja -paikasta puhelinkeskustelussa. Kerroin puhelimesta haastattelun luottamuksellisuudesta ja haastatteluaineiston käsittelystä. Lähetin vanhemmille tutkimussuunnitelmani ja teemahaastattelurungon joko sähköpostitse tai postitse. Suostumuslomakkeen sain neljältä vanhemmalta ja lopuilta haastateltavilta työntekijät olivat saaneet suullisen suostumuksen.

Haastatteluista toteutui lopulta kahdeksan, kun pariskunnan haastattelu lasketaan yhdeksi ja yksi haastattelu peruuntui sairastumisen vuoksi. Pariskunnan vastaukset on analyysivaiheessa erotettu toisistaan. Myöhemmin sain eräältä lastensuojelun sosiaalityöntekijältä vielä yhden vanhemman yhteystiedot ja minuun otti sähköpostitse yhteyttä eräässä muussa kunnassa asuva vanhempi, joka oli saanut tietää tutkimuksestani vertaisryhmässä. Jouduin harmikseni kuitenkin toteamaan, että resurssit ja aikatauluni eivät enää sallineet uusia haastateltavia tai uuden tutkimusluvan hakemista. Olen erittäin kiitollinen siitä, että haastateltavien hankkiminen osoittautui luultua helpommaksi ja toivon, että tutkimuksen ulkopuolelle jääneet, osallistumistaan toivoneet vanhemmat, löytävät jonkin muun reitin kertoa omat kokemuksensa aiheesta.

Haastattelut tapahtuivat yhtä lukuun ottamatta vanhempien kotona. Yksi haastatteluista tehtiin ravintolassa. Yhdessä haastattelussa pariskunnan molemmat osapuolet osallistuivat haastatteluun. Muissa haastatteluissa vanhemmat olivat tilanteessa yksin, vaikka kotona saattoi olla samaan aikaan myös muita perheenjäseniä. Haastattelujen kestot saattoivat vaihdella suurestikin, noin 40 minuutista neljään tuntiin. Nauhoitin haastattelut puhelimestani ja kerroin haastateltavalle nauhoituksen alkamisesta ja loppumisesta. Ennen nauhoituksen alkua kävin vielä vanhempien kanssa läpi tutkimuksen luotettavuuteen liittyviä seikkoja ja pyrin korostamaan vanhemman ehdoilla menemistä, jotta haastattelutilanne olisi haastateltavalle mahdollisimman mukava ja turvallinen. Kunnioitan kovasti näitä rohkeita ja avuliaita vanhempia, jotka halusivat kertoa minulle tarinansa avoimesti ja pitivät tutkimustani niin tärkeänä, että järjestelivät päiväohjelmaansa haastattelujen mahdollistamiseksi.

Heti ensimmäisessä haastattelussa huomasin, että haastateltavan on vaikea jäsentää tarinaansa teemahaastattelurungon mukaisesti, eikä se oikeastaan ollut tarkoitukseen.

Selvensin ennen haastatteluja haastateltaville heidän voivan kertoa oman tarinansa juuri siten kuin he itse haluavat ja teen tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä. Käytännössä haastattelut etenivät siten, että haastateltavat kertoivat aikajanatyypillisesti tapahtumista aina lastensuojeluasiakkuuden alkamisesta lähtien. Tällainen kerronta sopi hyvin tutkimuksen luonteeseen, mutta ymmärrettävästi se sopi hyvin myös haastateltaville. Heillä saattoi olla kerrottavanaan vuosien mittainen kertomus kokemuksistaan.

Haastattelujen jälkeen siirsin nauhoitteet heti tietokoneelle ja tallensin nauhoitukset kahteen eri kohteeseen, jotta ne pysyivät varmasti tallessa. Aloitin litteroinnin hyvin nopeasti kunkin haastattelun jälkeen. Tarkoitukseni oli litteroida aineisto sanasta sanaan. Mutta koska haastattelutilanteet olivat vapaamuotoisia ja ne tapahtuivat pääasiassa haastateltavien kotona, ajautui keskustelu välillä asioihin, jotka eivät liittyneet tutkimukseen. Esimerkiksi haastateltavien kotona saattoi olla paikalla lapsia tai eläimiä, jotka veivät välillä sekä vanhemman että tutkijan huomion. Olen rajannut haastattelujen litteroinnista tällaiset tutkimuskysymyksen kannalta epäolennaiset kohdat pois. Aineisto on siis tutkimuksen aiheeseen liittyviltä osin litteroitu sanasta sanaan. Litteroitua aineistoa tuli yhteensä 86 sivua. Ihmisillä voi olla hyvin erilaisia tyylejä kertoa asioista. Toiset kertovat asioista hyvin laveasti, kun taas toiset kertovat samat asiat niukemmin. Olin erittäin tyytyväinen aineiston määrään sekä laatuun, sillä sain jokaiselta haastateltavalta tutkimuksen kannalta tärkeää tietoa ja näkökulmia.

4.6 Aineiston analyysi

Tässä tutkimuksessa analyysimenetelmänä on käytetty soveltaen sekä teemoittelua että aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Laadullisen tutkimuksen analyysin eteneminen alkaa siitä, että tutkija päättää, mikä aineistossa kiinnostaa. Tämän jälkeen tutkija käy läpi aineiston ja merkitsee ne asiat, jotka sisältyvät kiinnostukseen ja kaikki muu jää pois tutkimuksesta. Aineistosta nostetaan esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. Näin on mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä ja ilmenemistä aineistossa. Aineistosta voidaan poimia sen sisältämät keskeiset aiheet ja siten esittää se kokoelmana erilaisia kysymyksenasetteluja. Laadullisen tutkimuksen aineistosta löytyy aina kiinnostavia asioita, joita ei ole osannut etukäteen ajatella. Tutkijan on kuitenkin ymmärrettävä, että kaikkia kiinnostavia asioita ei voi tutkia ja raportoida yhdessä tutkimuksessa. Täy-

tyy keskittyä siihen, mikä juuri tässä tutkimuksessa kiinnostaa ja se löytyy tutkimusongelmasta. Tutkimusongelman on oltava linjassa raportoidun kiinnostuksen kohteen kanssa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92; Eskola & Suoranta 2008, 174–175)

Teemahaastattelumenetelmällä kerätyn aineiston analyysissä teemahaastattelurunko voi toimia hyvänä apuvälineenä. Tällöin aineistosta seulotaan teemahaastattelurungon avulla esille sellaisia tekstikohtia, jotka kertovat kyseisistä asioista. Tässä kohtaa tehdään jo vahvasti tulkinnallista työtä: mikä kertoo tutkijalle sen, että juuri tietty tekstikohta tarkoittaa tai merkitsee juuri sitä, miksi tutkija sen merkityksen tulkitsee. Teemoittelu vaatii onnistuakseen teorian ja empirian vuorovaikutusta, joka tutkimustekstissä näkyy niiden lomittumisena toisiinsa. (Eskola & Suoranta 2008, 152, 174–175.)

Teemoittelussa painottuu se, mitä kustakin teemasta on sanottu. Kyse on laadullisen aineiston pilkkomisesta ja ryhmittelystä erilaisten aihepiirien mukaan. Näin on mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä aineistossa. Aineistosta etsitään tiettyä teemaa kuvaavia näkemyksiä. Aineiston pilkkominen on teemahaastatteluaineistosta suhteellisen helppoja, koska haastattelun teemat muodostavat jo itsessään jäsenyyksen aineistoon. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93.)

Aineiston litteroinnin jälkeen aloin siis etsiä kustakin haastattelutekstistä haastattelu-teemojen kannalta olennaisia kohtia. Tekstin jäsentämisessä hyödynsin osittain teemahaastattelukoodia. Koin tutkimuksen kannalta tärkeäksi jäsentää sosiaalityön ja sosiaalisen tuen teemaa myös liittyen aikaan ennen lapsen huostaanottoa, joten jaottelin teksteistä löytyneitä kohtia teemahaastattelurungon pääteemojen lisäksi myös kahden uuden pääteeman alle. Teemat olivat: sosiaalityö ennen huostaanottoa, sosiaalinen tuki ennen huostaanottoa, sosiaalityö huostaanoton aikana sekä sosiaalinen tuki huostaanoton aikana. Teemoitteluni oli tässä vaiheessa hyvin väljää ja lähinnä teksteihin tutustumista pelkistämisen kautta. Näin sain jo hyvää kuvaa siitä, millaisia asioita haastatteluista nousee esille.

Teemoittelun lisäksi käytin analyysimenetelmänä aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Valitsin analyysimenetelmäksi aineistolähtöisen sisällönanalyysin, sillä minulla ei ollut valmista teoriaa ohjaamassa analyysin etenemistä. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysi-

sissä yhdistellään käsitteitä ja saadaan siten vastaus tutkimustehtävään. Analyysimenetelmä perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi voidaan jaksaa kolmevaiheiseksi prosessiksi. Ensimmäisessä vaiheessa aineisto redusoidaan eli pelkistetään, toisessa vaiheessa aineisto klusteroidaan eli ryhmitellään ja kolmannessa vaiheessa aineisto abstrahoidaan eli luodaan teoreettisia käsitteitä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108, 112.)

Aineiston redusoinnissa aineistosta karsitaan tutkimukselle epäoleellinen osa pois. Pelkistettäessä aineistoa sitä voidaan joko tiivistää tai pilkkoa osiin. Aineiston pelkistämistä ohjaa tutkimustehtävä, jonka mukaan aineistoa pelkistetään nostamalla esiin tutkimustehtävän kannalta olennaiset ilmaukset. Analyysiyksikköinä ovat haastatteluista nostetut ilmaukset, joita voivat olla lause tai useamman lauseen kokonaisuus. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 109–110.) Olin tehnyt redusointia jo edellisessä vaiheessa, kun järjestelin aineistoa teemojen mukaisesti, ja tässä vaiheessa jatkoin aineiston pelkistämistä edelleen. Aineiston pelkistäminen oli aikaa vievä ja haasteellinen osuus. Tutkijan valta aineiston käsittelyssä tuntui suurelta. Oli haastavaa pohtia, mitkä ilmaisut ovat tutkimuksen kannalta olennaisia ja mitkä eivät.

Huomasin tässä vaiheessa pulmalliseksi sen, miten suhtaudun lapsen avohuollon sijoituksen tai kiireellisen sijoituksen aikaan. Lapsi kun voi olla sijoitettuna kodin ulkopuolelle myös muuten kuin huostaanotettuna. Kaikkien haastateltavien vanhempien lapset ovat olleet tai ovat parhaillaan huostaanotettuna, mutta koska huostaanottoa edeltää yleensä kiireellinen sijoitus tai avohuollon sijoitus, täytyi minun tutkijana pohtia sitä, miten asiaa käsitellen. Avohuollon sijoitus on avohuollon tukitoimi ja sijoitus tehdään yhteistyössä vanhemman ja lapsen kanssa. Kuitenkin myös avohuollon sijoitus voi johtaa samantyyppisiin tunteisiin kuin huostaanotto, koska lapsi asuu kodin ulkopuolella. Kiireellinen sijoitus taas tehdään yleensä nopeasti ja odottamattomasti, ja se voidaan tehdä myös vanhemman tahdon vastaisesti. Kaikilla haastateltujen vanhempien lapsilla nämä huostaanottoa edeltäneet sijoitukset olivat siis johtaneet lopulta huostaanottoon. Vanhemman saattoi olla vaikeaa eritellä tuntemuksiaan näiden sijoitusten välillä, koska käytännössä tilanne ei välttämättä ollut juurikaan vanhemman kannalta muuttunut. Päädyn lopulta siihen, että käsitellen vanhempien kokemuksia sekä kiireellisen sijoituksen

että avohuollon sijoituksen ajalta osittain tämän tutkimuksen tutkimustehtävään kuuluvana ja siitä on mainittu kyseisissä kohdissa erikseen.

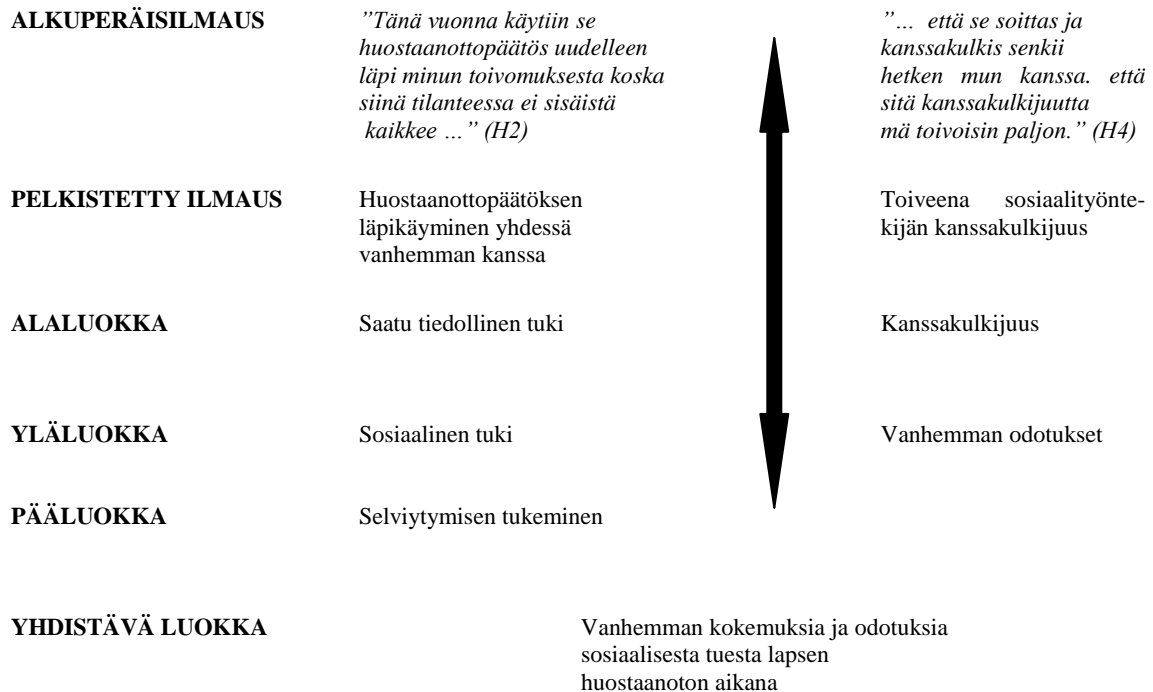
Jatkoin aineiston redusointia siten, että kokosin taulukon muotoon ryhmitellen samansisältöisiä ilmauksia. Tästä taulukosta sain koottua kokonaiskuvaa siitä, millaisia asioita vanhemman ovat haastatteluissa nostaneet esiin. Näin minun oli myös helpompaa hallita monipuolista aineistoa ja pitää erillään huostaanottoa edeltävää aikaa koskenut aineisto ja huostaanoton aikaa koskeva. Tämän koonnin jälkeen jatkoin edelleen redusointia ja ryhmittelin taulukkoon kokoamani väljästi teemoitellut alkuperäisilmaukset jälleen samankaltaisuuden mukaan ja tiivistin ilmaukset pelkistettyyn muotoon.

Aineiston redusointia seurasi aineiston klusterointi eli ryhmittely, jolloin tiivistin aineistoa ja ryhmittelin edelleen muodostaen pelkistetyistä ilmauksista alaluokkia. Luokittelussa aineisto tiivistyy, koska yksittäiset tekijät sisällytetään yleisempiin käsitteisiin. Aineiston klusteroinnin jälkeen suoritetaan abstrahointi, jossa erotetaan tutkimuksen kannalta olennainen tieto ja valikoidun tiedon perusteella muodostetaan teoreettisia käsitteitä. Käsitteistä voidaan muodostaa yläluokkia, pääluokkia ja lopulta yhdistäviä luokkia. Abstrahoinnissa edetään alkuperäisilmauksissa käytetyistä kielellisistä ilmauksista teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 110–111.)

Tutkimusaineiston analyysi on toteutettu aineistolähtöisesti, koska uskoin siten saavani parhaiten ja mahdollisimman kattavasti esille tutkimukseen osallistuneiden vanhempien kokemukset ja mielipiteet. Tutkimuksen tulokset on puolestaan esitetty teorialähtöisesti, sillä analyysia toteuttaessani huomasin pääluokkien ja yhdistävien luokkien mukailevan aiempaa teoriaa (vrt. esimerkiksi sosiaalisen tuen muodot) sekä teemahaastattelurunkoa.

Seuraavassa on kaksi summittaista esimerkkiä aineiston analyysistä aineistolähtöistä sisällönanalyysimenetelmää mukaillen. Kuviota voidaan lukea sekä ylhäältä alaspäin että alhaalta ylöspäin.

Kuvio 1. Esimerkki aineiston analyysistä

4.7 Tutkimuksen luotettavuus

Jokaisen tutkimuksen tavoitteena tulee olla tulosten ja todellisuuden mahdollisimman hyvä vastaavuus. Aineiston käsittelyssä ja tuloksia esitettäessä pyritään tavoittamaan tutkittavien ilmiöiden piirteitä ja tiivistämään ne siten, että kuvauksen uudet ulottuvuudet välittäisivät haastateltavien todellisia ajatuksia ja kokemuksia. Teemahaastattelun luotettavuutta arvioitaessa myös tutkijan oma kokemuksiin perustuva näkemys tulosten ja todellisuuden vastaavuudesta on luotettava luotettavuuden ilmaisin. (Hirsjärvi & Hurme 1995, 128–130.)

Pyrkimyksenäni on tässä tutkimuksessa ollut kuvata vanhempien kokemuksia mahdollisimman kattavasti ja todellisuutta peilaten. Uskon onnistuneeni siinä kohtuullisesti, sillä tutkimuksessa olen suhtautunut kaikkiin vanhempien kokemuksiin tasapuolisesti pitäen niitä yhtä tärkeinä, eikä tarkoituksena ole ollut tehdä mitään yleispäteviä johtopäätöksiä.

Omaa varmuuttani tutkimuksen luotettavuudesta lisää myös se, että tutkimustuloksista löytyy paljon yhtäläisyyksiä aiempiin tutkimuksiin.

Luotettavuuden kannalta myös tutkimustekstin kirjoittaminen on tärkeää. Tutkimuksen luotettavuutta parantaa se, että tutkimustekstissä on kuvattu tutkimuskäytänteitä mahdollisimman tarkasti ja tutkimusteksti kuvaa tutkimuskohdetta totuudenmukaisesti. Joskus tutkimus itsessään on saatettu tehdä hyvin tarkasti, mutta tutkimustekstissä ei ole onnistuttu. Tutkimustekstissä on pyrittävä kertomaan mahdollisimman tarkasti se, mitä aineistonkeräyksessä ja sen jälkeen on tapahtunut. (Eskola & Suoranta 2008, 212–213.)

Olen pyrkinyt kirjoittamaan tutkimustekstin mahdollisimman tarkasti ja kuvaamaan siinä tutkimuksen toteuttamista aina tutkimuslupien hakemisesta tulosten analysointiin. Tutkimustekstin kirjoittamisessa on minulla varmasti vielä paljon parannettavaa ajatellen tutkimuksen luotettavuuden arviointia. Näin harjoittelevana tutkijana on välillä vaikea hahmottaa sitä, mitä ja miten tarkasti tutkimuksen eri vaiheista pitäisi kertoa.

Laadullisen aineiston analyysin arvioinnissa voidaan kiinnittää huomiota myös aineiston yhteiskunnalliseen merkittävyyteen ja riittävyteen, analyysin kattavuuteen, arvioitavuuteen ja toistettavuuteen. Aineiston merkittävyys on suhteellista. Ennakkoon on vaikeaa sanoa aineiston tärkeydestä, mutta tutkijan on oltava valmis puolustamaan aineistonsa merkittävyyttä. Aineiston riittävyttä ja kattavuutta on myös vaikea arvioida etukäteen. Aineiston riittävyys voidaan todeta saturaaion avulla tai esimerkiksi koetella pienen aineiston analyysin tuloksia suuremmassa aineistossa. Analyysin kattavuudella tarkoitetaan sitä, ettei tulkintoja perusteta satunnaisiin poimintoihin aineistosta. Analyysin arvioitavuudella tarkoitetaan sitä, että lukija pystyy seuraamaan tutkijan päättelyä. Toistettavuudella puolestaan viitataan siihen, että analyysissa käytetyt luokittelu- ja tulkintasäännöt esitetään mahdollisimman yksiselitteisesti. (Eskola & Suoranta 2008, 214–216.)

Aineiston yhteiskunnallinen merkitys on mielestäni kiistaton. Lasten huostaanotot ja lastensuojelu ylipäättään ovat tällä hetkellä paljon esillä julkisessa keskustelussa. Huostaanotto on interventiona niin voimakas ja sillä puututaan perustavanlaatuisen oikeuteen toimia vanhempana, joten mielestäni vanhempien tuottaman aineiston tärkeys on

itsestään selvä. Aineiston riittävyyden ja kattavuuden arvioiminen on vaikeaa, kuten aiemmin on todettu. Tavoitteenani oli saada mahdollisimman monta haastateltavaa, mieluiten lähemmän kymmenen. Tuossa tavoitteessa onnistuin hyvin, kun haastateltavia oli yhdeksän. Mielestäni aineisto on riittävän kattavaa laadulliseen tutkimukseen ja ensimmäistä tutkimusta tekeväälle. Huomasin aineistoa käsitellessäni, että tämänkin kokoisin aineiston analyysi oli haastavaa ja suuremman aineiston käsittely olisi voinut osoittautua hyvin hankalaksi. Analyysin arvioitavuudessa ja toistettavuudessa on varmasti heikkouksia, vaikka pyrinkin kirjoittamaan tutkimustekstin mahdollisimman tarkasti ja oman osaamiseni mukaan. Aineiston käsittely oli itsessään jo hyvin haastavaa, joten sen auki kirjoittamisessakin on kehitettävää.

Validius on keskeinen käsite arvioitaessa tulosten luotettavuutta. Sisäisellä validiteetilla tarkoitetaan tutkimuksen teoreettisten ja käsitteellisten määrittelyjen sopusointua. Teoreettisten, käsitteellisten määritteiden ja menetelmällisten ratkaisujen tulee olla loogisessa suhteessa keskenään. Sisäisellä validiteetilla tutkija osoittaa tieteellisen otteen ja tieteenalansa hallintaa. Ulkoisella validiteetilla tarkoitetaan tehtyjen tulkintojen ja johtopäätösten sekä aineiston suhteen pätevyyttä. Ulkoinen validiteetti liittyy enemmän tutkijaan kuin tutkittavien käyttäytymiseen. Tutkimushavainto on ulkoisesti validi silloin, kun se kuvaa tutkimuskohteen täsmälleen sellaisena kuin se on. (Eskola & Suoranta 2008, 213) Tämä tutkimus on luonteeltaan käytännöllinen, joten myös teoreettiset ja käsitteelliset määrittelyt ovat nousseet käytännöstä vastamaan tutkimustehtävää. Teoreettiset ja käsitteelliset määrittelyt ovat sidottu tutkimustehtävään kautta koko tutkielman.

4.8 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimuksen tekemisessä on ollut tärkeää huomioida tarkoin eettiset kysymykset, sillä tutkimus on arkaluontoinen. Aiheen arkaluontoisuus ei kuitenkaan ole este tutkimuksen tekemiselle, eikä arkaluontoisten aiheiden välttäminen tieteessä ole aina edes vastuullista, sillä vaikeiden aiheiden tutkiminen on tärkeää yhteiskunnallisesti. Arkaluontoisia asioita tutkittaessa korostuvat kuitenkin tutkimuseettiset normit ja tutkittavien oikeuksien ja yksityisyyden kunnioittaminen. (Kuula 2006, 136.) Tutkimuseettiset kysymykset korostuvat myös silloin, kun tiedonhankintakeinot ovat vapaamuotoisia, kuten tässä

tutkimuksessa, ja näin ollen muistuttavat enemmän arkielämän vuorovaikutusta. Mitä avoimempi tiedonkeruumenetelmä on, sitä vaikeampaa on etukäteen punnita tutkimusasetelman mahdollisia eettisiä ongelmia. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 125.)

Tutkimustyö muodostuu lukemattomista isoista ja pienistä kysymyksistä, joihin ei ole kaiken kattavaa säännöstöä. Tutkija joutuu laadullisessa tutkimuksessa jatkuvasti pohtimaan tekemiään ratkaisuja ja ottamaan kantaa sekä analyysin kattavuuteen että tehdyn työn luotettavuuteen. Laadullisessa analyysissä tutkijan apuna ovat ainoastaan omat tai muiden tutkijoiden ennako-oletukset, arkielämän säännöt ja jonkinlainen teoreettinen oppineisuus. Tutkijan on siis tehtävä ratkaisut eettisyyden suhteen itse ja tutkijan etiikka joutuu koetukselle useita kertoja tutkimuksen aikana. Tutkimuksen eettisistä ongelmakohdista on esitetty esimerkiksi seuraavanlainen luettelo: tutkimuslupaan liittyvät kysymykset, tutkimusaineiston keruuseen liittyvät ongelmat, tutkimuskohteen hyväksikäyttö, osallistumiseen liittyvät ongelmat ja tutkimuksesta tiedottaminen. (Eskola & Suoranta 2008, 52, 208.)

Tutkimuksen tekemisessä on noudatettava ihmisarvon kunnioittamisen periaatetta, jonka mukaan on väärin aiheuttaa vahinkoa tai loukata tutkittavaa riippumatta tutkimuksen tarkoituksista. Peruskysymyksenä voidaan esittää, mitä hyötyä tai haittaa tutkittavalle tutkimuksesta on ja miten heidän yksityisyyteensä ja tutkimuksen luottamuksellisuus turvataan. Erityisesti arkaluonteisia tietoja kootessaan tutkijan on pyrittävä selvittämään itselleen, tarvitseeko hän niitä ja onko tutkimuksen mukanaan tuoma tiedon lisä niin arvokas, että se oikeuttaa puuttumaan ihmisen yksityisyyteen. Jokaiselle tutkittavalle on annettava riittävä tieto tutkimuksen luonteesta ja tavoitteesta sekä korostettava vastaimen vapaaehtoisuutta. Tutkimusta tehtäessä on vältettävä henkisen vahingon tuottamista, mutta sitä on vaikea arvioida etukäteen. Henkisen vahingon välttämiseen kuuluu olennaisena tutkittavien kunnioittaminen vuorovaikutustilanteessa. Myös julkaistuilla tutkimuksen tuloksilla voi olla vahingollinen vaikutus tutkittavien elämään. Tutkijan on vältettävä asenteellista ja leimaavaa asennetta. Tutkimusta tehtäessä on kunnioitettava ja suojeltava ihmisen yksityisyyttä. Ihmisellä on oltava oikeus määrittää itse, mitä tietoja antaa tutkimuskäyttöön. (Kuula 2006, 62–65; Eskola & Suoranta 2008, 56.)

Tutkittavia on tärkeää informoida tutkimuksesta: aiheesta, tavoitteista, tutkimusaineiston käsittelystä ja sen kohtalosta. Ihmistieteissä tutkimuseettisten normien lähtökohtana ovat ihmisen kunnioittamista ilmentävät arvot. Ihmisen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen tapahtuu silloin, kun ihmisillä on mahdollisuus päättää tutkimukseen osallistumisesta. Päätöksen perustaksi ihmisten tulee saada riittävästi tietoa tutkimuksesta. Ihmisille on kerrottava tutkimuksen ja tutkijan perustiedot sekä kerättävien tietojen käyttötarkoitus. (Kuula 2006, 62–65, 99, 101.)

Saadakseni tutkimukseeni haastateltavia minun oli haettava tutkimusluvut niistä kunnista, joista haastateltavia halusin. Tutkimusluvun myöntämisen jälkeen sosiaalityöntekijöillä oli mahdollisuus luovuttaa minulle asiakkaidensa yhteystietoja. Tutkimuslupahakemuksesta lähtien olen joka vaiheessa korostanut niin vanhemmille kuin haastateltavien hankkimisessa auttaneille sosiaalityöntekijöillekin tutkimuksen ehdotonta luotettavuutta. Kerroin tutkittaville saatekirjeessä (Liite 1) tutkimukseni tarkoituksesta, haastattelumenetelmästä ja siitä, että haastateltavat säilyvät anonyymeinä tutkimuksen tulosten raportoinnissa. Haastattelu- ja litterointiaineisto sekä haastateltavien yhteystiedot hävitetään tutkimuksen valmistuttua.

Haastattelujen aluksi kävin läpi vielä tutkimukseen luotettavuuteen liittyviä asioita. Kerroin myös lyhyesti itsestäni ja siitä, miksi tutkimuksen aihe on minulle tärkeä. Pohdin myös etukäteen sitä, tuottaako tutkimukseni hyötyä vai haittaa osallistuville vanhemmille. Aihe on herkkä ja arkaluontoinen, ja siitä puhuminen voi olla vaikeaa vanhemmalle. Asiaa mietittyäni olin kuitenkin melko varma siitä, että nämä vanhemmat ovat kokeneet elämässään sellaisia haasteita, ettei tähän tutkimukseen osallistuminen varmaankaan heitä voi vahingoittaa. Ennemminkin uskoin vahvasti tutkimukseen osallistumisen olevan vanhemmille positiivinen kokemus, sillä haastattelutilanteessa heitä kuunnellaan ja heidän mielipiteitään arvostetaan. Haastattelutilanteissa pyrin toimimaan ja kohtaamaan haastateltavat kunnioittavasti ja antamaan heille riittävästi tilaa kertoa asioista haluamallaan tavalla. En kysynyt haastateltavilta mitään sellaista, mikä ei olisi liittynyt tutkittavaan aiheeseen. Vanhemmat saivat kertoa juuri sen verran asioista kuin kokivat itselleen miellyttäväksi ja aiheelliseksi.

Tutkimusaineistoa on käsiteltävä, käytettävä ja säilytettävä luottamuksellisesti siten kuin tutkittavan kanssa on sovittu. Tutkijan on aina noudatettava tietosuojalainsäädäntöä, joka velvoittaa, ettei tutkittavien yksityisyyden suojaa loukata. Henkilötiedot on suojattava niin, etteivät ulkopuoliset pääse niihin käsiksi. (Kuula 2006, 62–65, 204). Tutkimuksen tietoja julkistettaessa tulee pitää huolta luottamuksen säilyttämisestä ja anonymiteettisuojasta. Tietoja hankittaessa on luvattu pitää tunnistetiedot salassa, joten tuloksia julkaistaessa on huolehdittava siitä, ettei tutkittavien henkilöllisyys paljastu. Mitä arkaluontoisemmasta aiheesta on kysymys, sitä tiukemmin anonymiteettiä on suojattava. (Eskola & Suoranta 2008, 57.) Tutkija on vastuussa tutkittavien yksityisyyden suojasta ja tutkijan tehtävä on arvioida, mitkä asiat on raportoitava erityisen varovasti tunnistamistakin vuoksi. Laadullisessa tutkimuksessa voi olla joskus vaikea arvioida sitä, milloin suora aineistositaatti on tehty täysin tunnistamattomaksi. Henkilötietolain mukaan aineisto on tunnistamaton, kun yksittäisiä tutkittavia ei voida tunnistaa helposti ja kohtuuttomitta kustannuksitta. (Kuula 2006, 204–205.)

Koko tutkimusprosessin ajan olen kiinnittänyt erityistä huomiota sekä tutkimusaineiston että tutkittavien henkilötietojen säilyttämiseen. Kaikki aineisto on ollut ainoastaan tutkijan saatavilla. Tutkimusaineisto hävitetään heti tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Olen luvannut toimittaa valmiin tutkielman tutkimukseen osallistuneille vanhemmille, joten yhteystiedotkin hävitetään heti tutkielman toimittamisen jälkeen.

Tutkimustulosten raportoinnissa olen poistanut sellaisia tietoja alkuperäisilmauksista, joihin sisältyy mitään tunnistetietoja. Olin myös tarkka siitä, että sitaateista on poistettu muutettu sellaiset ilmaukset, jotka ovat jollakin tavalla vahvasti tunnistettavan murteellisia tai muuten kuvaavat jotenkin tiettyä puhetyyliä. En myöskään ole kertonut tutkimuksessa haastateltavien sukupuolen ja lapsen huostaanottovuoden lisäksi muita taustatietoja siitä syystä, ettei tietoja yhdistelemällä pystyisi haastateltavia tunnistamaan. Kesustelin aineistositaateista myös tutkielmani ohjaajien kanssa ja tulimme siihen tulokseen, että sitaattien perusteella kukaan ei tule tunnistetuksi.

5 TUTKIMUKSEN TULOKSET

5.1 Lastensuojelun sosiaalityön merkitys ja tavoitteet

Sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalihuollon ammattihenkilön suorittamaa neuvontaa, ohjausta ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia, jotka edistävät yksilön ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista (Kähkönen 1991, 22). Sosiaalityö on asioiden puuttumista poikkeuksellisissa ja ongelmallisissa elämäntilanteissa. Se on dynaamista, muutokseen pyrkivää toimintaa. Sosiaalityön intervention tarkoituksena on saada aikaan muutosta asiakkaan elämään siten, että sosiaalityön toimenpiteiden tarve lakkaa. Sosiaalityö on suunnitelmallista ja tavoitteellista sosiaalisten ongelmien parissa tapahtuvaa toimintaa. (Raunio 2004, 50–51.)

Lastensuojelu on käsitteenä monisisältöinen. Lasten suojelu ei ole pelkästään sosiaaliviranomaisten asia, vaan lasten suojelu koskee muitakin viranomaisia ja on kaikkien aikuisten vastuulla. Lastensuojelulla yhteen kirjoitettuna puolestaan tarkoitetaan sosiaaliviranomaisille osoitettua julkisen vallan tehtävää. Pelkästään lastensuojelun toimenpiteet eivät riitä edistämään lasten kehitystä, vaan siihen tarvitaan laajoja yhteiskunnallisia toimia. Lasten suojelu perustuu lapsen kansainvälisesti tunnustettuihin oikeuksiin, joita ovat muun muassa erityinen suojelu, oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön sekä tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen. Lasten suojelun tavoitteena on näiden oikeuksien turvaaminen lapsille edistämällä lasten hyvinvointia, kehittämällä palveluja kasvatuksen tukemiseksi ja toteuttamalla lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua. (Taskinen 2007, 10; Heino 2009, 198.)

Lastensuojelutyö käsitetään usein viimesijaiseksi puuttumiseksi perheiden ja lasten ongelmiin. Tällöin puhutaan jo korjaavasta työstä, koska joudutaan puuttumaan vaikeiksi muodostuneisiin ongelmiin. Lastensuojelun toimenpiteiden tavoitteena on varmistaa lapsille mahdollisimman normaali lapsuus ja parantaa lasten mahdollisuuksia menestyä aikuisena elämässään. Lastensuojelu ei kuitenkaan tarkoita ainoastaan viimesijaisuutta, vaan avohuollon tukitoimilla pyritään tukemaan kodin olosuhteita ja ehkäistä ongelmien

syntymistä. Nykyisin korostetaan ennaltaehkäisevyyttä niin lastensuojelussa kuin muissakin sosiaali- ja terveystoimissa. (Raunio 2002, 232.)

Yhteiskunnan tehtävänä on turvata lapsen perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa yhteiskunnan vastuu alkaa, jos lapsesta ei huolehdita riittävän hyvin. Lastensuojeluviranomaisilla on velvollisuus puuttua lapsen tilanteeseen, jos kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai jos lapsi omalla käyttäytymisellään vaarantaa ne. Vaikka perhe- ja yksityiselämän suoja väistyy toteutettaessa lapsen etua, on lastensuojelussa pyrittävä hyvään yhteistyöhön lapsen huoltajien ja muiden läheisten kanssa. (Taskinen 2007, 14–15.) Lastensuojelun työskentely ulottuu lapsi- ja perhekohtaisen työskentelyn lisäksi myös yhteistyötasolle ennakoivana verkostotyönä (Kääriäinen 2003, 11).

Lastensuojelun sosiaalityö on viranomaistyötä, jonka raamit rakentuvat lainsäädännössä (Kääriäinen 2003, 11). Lainsäädännön lähtökohtana on vanhempien vastuu lapsistaan. Perustuslaissa turvataan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha. Lastensuojelussa perhettä pidetään lapselle ensisijaisena ja lapsen oikeuksia tulee kunnioittaa. Lastensuojelu on jännitteistä toimintaa perheen ja yhteiskunnan välisten suhteiden rajapinnoilla. Perheellä on kasvatusvastuunsa perusteella oikeus toteuttaa omia kasvatuskäsityksiään ja arvojaan, kunhan ne edistävät lapsen kasvua ja kehitystä. Ilman selkeitä perusteita ulkopuolisilla ei ole oikeutta puuttua perheen tilanteeseen tai kasvatuseräisiin. Perheen yksityisyyttä ja vanhempien ensisijaista vastuuta on kunnioitettava, mutta lasten kaltoinkohteluun on puututtava. Lastensuojelun näkökulmasta ristiriita lapsen edun ja vanhempien kasvatusoikeuden välille tulee silloin, kun lapsen kasvatusta tai kotitilannetta on jollakin tavalla lasta vaurioitettava. Lastensuojelun erityisyys on siinä, että lasta on tarvittaessa suojeltava, vaikka asianosaiset sitä vastustaisivat. (Taskinen 2007, 14; Barty 2009, 41–42.)

Lastensuojelun sosiaalityön tavoitteena on lapsen tarpeisiin vastaaminen ja esteiden poistaminen lapsen kehityksen tieltä. Lastensuojelun toimenpiteiden on oltava paitsi lainmukaisia, mutta myös eettisesti ja emotionaalisesti kestäviä. Kaikkien lastensuojelun toimenpiteiden tulee olla lapsen edun mukaisia, eli edistää lapsen kehitystä. Kaikkien toimenpiteiden on oltava lastensuojelulain ja muiden asiaankuuluvien lakien mukai-

sia. Mahdollisuuksien mukaan lastensuojelun toimenpiteet tulisi tehdä yhteistyössä perheen kanssa. (Taskinen 2007, 21.)

Joskus perheet tulevat autetuksi lyhyellä, tilapäisellä, lastensuojelun tuella, joskus taas tarvitaan toimia monilla ulottuvuuksilla, läpi lapsuuden. Lastensuojelutarpeen syynä voivat olla tavalliset elämänkriisit tai poikkeuksellisen koettelevat olosuhteet ja vaativat elämäntilanteet. Perhe on helposti haavoittuva ja sitä voivat koetella parisuhteessa, vanhemmuudessa ja lapsuudessa tapahtuneet muutokset. Tilapäinen väsymys tai yllättävät kriisit voivat kuormittaa perhettä lyhytkestoisesti. Toistuvasti kriisiytyvissä perheen tilanteissa lastensuojelu voi kulkea perheen mukana koko lapsuuden ajan siirtyen seuraavillekin sukupolville. (Bardy 2009, 41.)

Voidaan siis todeta, että suppeimmillaankin ymmärrettynä lastensuojelun kenttä on laaja. Lapsen kehityksen ja terveyden turvaamisessa voidaan tarvita inhimillisen hyvinvoinnin kaikilla ulottuvuuksilla työskentelyä. Lastensuojelun voidaan nähdä ulottuvan aina kasvuolojen kehittämisestä huostaanottoon. Lastensuojelu kohdistuu pienehköön väestömäärään, mutta kohdattavat ongelmat ovat sitäkin laajempia koostuen koko elämänkirjosta. Perhe- ja lapsikohtainen lastensuojelu on monialaista sisältäen muun muassa lastensuojelutarpeen selvittämisen, avohuollon, perhe- ja laitoshuollon sekä jälkihuollon. Lastensuojelu on hyvin pitkälti käytännöllistä työtä, joka sisältää konkreettisen avun ja tuen järjestämisen asiakasta arvostavalla tavalla. Lastensuojelu on myös tunteiden kanssa työskentelyä ja luottamuksen hankkimista sekä työskentelyä erilaisissa suhdeverkostoissa. (Bardy 2009a, 11, Bardy 2009b, 42.)

5.2 Perheet lastensuojelun avohuollon asiakkaina

Tässä luvussa olen avannut lyhyesti lastensuojelun avohuollon sosiaalityön merkitystä ja tehtäviä. Sosiaalityöltä saatu sosiaalinen tuki koordinoidaan perheille avohuollon asiakkuuden ja tukitoimien kautta. Tämän tutkimuksen tutkimustehtävä koskee vanhempien odotuksia ja kokemuksia huostaanoton aikaisesta sosiaalisesta tuesta, mutta merkityksellistä on saada tietoa myös avohuollon työskentelystä. Näin voidaan tarkastella sitä, miten sosiaalityön työskentely muuttuu lapsen huostaanoton jälkeen. Tässä luvussa

on keskitytty tarkastelemaan huostaanottoa edeltävää sosiaalista tukea sosiaalityön näkökulmasta.

Perheet tulevat lastensuojelun avohuollon asiakkaiksi useimmiten lastensuojelutarpeen selvityksen tai kiireellisen lastensuojelutoimenpiteen seurauksena. Lastensuojelutarpeen selvitys käynnistyy, kun sosiaalityöntekijä vastaanottaa lastensuojeluilmoituksen. Lastensuojelulaki määrittää ilmoitusvelvollisiksi viranomaiset ja muut ammattihenkilöt. Lastensuojeluilmoitus on tehtävä, jos ilmoitusvelvollinen on työtehtävässään saanut tietoa lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttävät lastensuojelutarpeen selvittämistä. Myös muut kuin laissa mainitut ilmoitusvelvolliset henkilöt voivat tehdä lastensuojeluilmoituksen ja ilmoitusvelvollisuus voidaan toteuttaa myös yhdessä lapsen tai hänen vanhempiansa kanssa tehtynä pyyntönä lastensuojelutarpeen selvittämiseksi. Lastensuojelutarpeen selvityksen aikana lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi lapsen kasvuolosuhteita, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sekä lastensuojelutoimenpiteiden tarvetta. (Lastensuojelulaki 25–27 §.)

Lastensuojelulain mukaan huostaanottoon voidaan ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet eivät ole sopivia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Avohuollon tukitoimia on järjestettävä, jos kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä ja kehitystä, tai jos lapsi itse vaarantaa käyttäytymisellään terveytensä ja kehityksensä. Avohuollon tukitoimien tarkoituksena on edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä sekä tukea ja vahvistaa vanhempien kasvatuskyykyä ja mahdollisuuksia. (Lastensuojelulaki 34 §, 40 §.) Huostaanottoa ei siis yleensä voida tehdä, ellei tilannetta ole yritetty tukea avohuollon palvelujen keinoin. Joskus lapsi voidaan joutua sijoittamaan kiireellisesti ja myöhemmin ottamaan huostaan ilman sijoitusta edeltävää avohuollon asiakkuutta, mutta se on melko harvinaista.

Lapsen ja perheen tarve lastensuojelun avohuollon asiakkuudelle merkitsee sitä, että perhe ei saa riittävästi apua kunnan peruspalveluiden kautta ja sen vuoksi perhe tarvitsee lastensuojelun sosiaalityön tukitoimia. (Heino 2009, 198.) Avohuollon tukitoimet räätälöidään kunkin perheen tilanteen mukaisesti ja avohuollon tukitoimena perheille voi-

daan tarjota monenlaisia palveluita ja tukea lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen. Tällaisena tukena voidaan pitää esimerkiksi sosiaalityöntekijän perheelle antamaa neuvontaa ja ohjausta. Sosiaalityöntekijä koordinoi avohuollon tukitoimien järjestämistä, vaikka itse palvelun tuottaja tai tarjoaja olisikin joku muu. (Lastensuojelulaki 36 §; Rätty 2010, 261.)

Avohuollossa sosiaalityöntekijän rooli on neuvova ja ohjaava. Avohuollon palvelut edellyttävät asiakasperheeltä aktiivisuutta ja osallistumista palveluihin ja tukitoimiin. Avohuollon tukitoimia järjestetään vain vapaaehtoisesti, joten edellytyksenä ovat lapsen huoltajan ja 12 vuotta täyttäneen lapsen suostumus. Avohuollon tukitoimet ja palvelut voidaan kohdistaa pelkästään lapseen tai vanhempiin tai koko perheeseen yhdessä. Avohuollon tukitoimia käyttämällä pyritään ratkaisemaan perheen tai lapsen ongelmia tai niitä tarjotaan esimerkiksi vanhemmuuden tukemiseksi. Perheen ja lapsen kanssa tehdään tiivistä yhteistyötä ja tehdyn asiakassuunnitelman avulla arvioidaan järjestettävien tukitoimien vaikutusta ja niiden laajuutta. (Rätty 2010, 260–261.)

Osa vanhemmista koki saaneensa sosiaalityöntekijältä tukea lastensuojelun avohuollon aikana. Tuen voidaan katsoa olevan lähinnä emotionaalista. Tukea saaneet vanhemmat kokivat sosiaalityöntekijän kuunnelleen, ymmärtäneen ja arvostaneen heitä avohuollon aikana. ”...ennen kaikkee tuli nämä ymmärtäväiset lastensuojeluviranomaiset lähelle...” (H5) *Kyllä siinä vaiheessa minun mielipiteitä ja toiveita kuunneltiin. Ja tavallaan minun sanomisella oli vielä jotakii painoarvoa.* ” (H6)

Toiset vanhemmat puolestaan kokivat yhteistyön sosiaalityöntekijän kanssa olleen vähäistä. Ainoita kontakteja olivat vuosittaiset lapsen asiakassuunnitelmat. ”... että aina katottiin että jatkuuko se. Se oli ainoa tukitoimi. Eipä oikeestaan siihen suuntaan ollu mitään muuta.” (H4)

Perhetyö on ehkä yleisin lastensuojelun avohuollon tukitoimi. Perhetyön toteuttamista voivat riippua kunnasta, mutta sillä tarkoitetaan kotona tehtävää työtä. Sitä voi olla esimerkiksi perhetyöntekijän tarjoama keskusteluapu tai tuki ja opastus erilaisissa arkeen liittyvissä toiminnoissa. Perhetyön tarkoituksena on tukea erityisesti vanhempia heidän kasvatustehtävässään. Samalla voidaan tehdä vanhemmuuden arviointia sekä

järjestää lapselle hänen hyvinvointiaan tukevaa toimintaa. Keskustelujen kautta annettavan tuen lisäksi perhetyö voi olla konkreettista tukea kodin- tai lastenhoitoon. (Lastensuojelulaki 36 §, Rätty 2010, 268.)

Haastatelluista vanhemmista noin puolet kertoo saaneensa perhetyötä avohuollon tukitoimena. Perhetyöltä saatuna konkreettisenä tukena voidaan pitää lastenhoitoapua, kodinhoidollista apua, yhdessä tekemistä ja arjen toiminnoissa auttamista. *”Oli ihan konkreettista apua et pääsin joskus käymään yksin kaupassa.” (H6)* *”Oli varmaan viitenä päivänä viikossa. En mä jaksanut muista olikse miten monta tuntia mut kuitenkin oli sellasta säännöllistä ja tiivistä. Se oli kyllä tosi hyvä.” (H1)* Perhetyöntekijän palvelulla oli saatettu tukea perheitä esimerkiksi kriisitilanteissa tai muissa vaikeissa elämäntilanteissa. *”Kun mä olin yksin. Enhän mä alkuun pystynyt toimimaan ruokaa tekemään. En mä tiennyt mitä kaupasta pitää ostaa meni toimintakyky kokonaan. Ja silloinkin siinä tilanteessa mä en ois selvinnyt siitä tilanteesta just siinä alussa ja sit varsinkin jälkeenpäin se tuntuu tosi hyvälle.” (H1)*

Perhetyön emotionaalinen puoli korostui vastauksissa, jossa kerrottiin vanhemmuuden tukemisesta, rinnalla kulkemisesta, kriisien läpikäymisestä, psyykkisen voimien tukemisesta ja yleisesti keskusteluista. *”Käytiin me vanhemmuuden roolikarttaa läpi.”(H6)* *”Kun ne kävi ne perhetyöntekijät niin minä sain ihan hirveesti apua niiltä. Aina sai keskustella.”(H7)*

Osa vanhemmista kertoo toivoneensa avohuollon aikana perhetyön tukea, mutta palvelua ei ollut järjestynyt syystä tai toisesta. *”Me ois haluttu kodinhoitaja. Monta kertaa sanottiin että tulkaa meille ... mutta älkää juoksuttako. Me ei saatu sitä kodinhoitajaa.”(H3)* Eräs vanhempi kertoo, ettei perheen edellisessä kotikunnassa ollut tarjolla perhetyötä. Yksi vanhemmista kertoo pyytäneensä sosiaalityöntekijältä perhetyötä, mutta sitä ei lupauksista huolimatta koskaan aloitettu. *”... enkä mä älynnyt kysyä syytä ... mä vaan että okei että kyllä sieltä varmaan joku tulee käymään ja soittaa ... jäätin ihan tyhjän päälle.”(H2)*

Avohuollon tukitoimena lapselle voidaan järjestää tukiperhe, joka toimii lapselle viikonloppuperheenä, jossa lapsi voi lomaila ja viettää vapaa-aikaansa. Lapselle voidaan

järjestää myös tukihenkilö, joka tukee lasta esimerkiksi vapaa-ajan toiminnassa tai muissa tarpeissa. Avohuollon tukitoimena voidaan tarjota myös kuntoutumista tukevia hoito- ja terapiapalveluja tai vertaisryhmätoimintaa, jolloin yhteisiä ongelmia käsitellään yhdessä toisten samassa tilanteessa olevien kanssa. (Lastensuojelulaki 36 §, Rätty 2010, 267.)

Noin puolet haastatelluista vanhemmista kertoi lapsella olleen tukiperheen avohuollon tukitoimena. Lapsi on voinut viettää tukiperheessä viikonloppuja ja loma-aikoja. Tukiperhe on ollut vanhemmille tärkeä tuki jaksamiseen. Tukiperhe on jakanut vanhemman vastuuta lapsen kasvatuksessa, kun omaa tukiverkostoa ei välttämättä ole ollut saatavilla. *”Tukiperhe oli kerran kuukaudessa. Se ei hirveen paljon kannattele mut oli kuitenkin ihminen tai perhe oli tavallaan jakamassa sitä. Joskus saatoin sen perheen äidin kanssa keskustella jotakii lapsista.”*(H4) Tukiperheestä oli joissakin tapauksissa tullut myöhemmin myös lapsen sijaisperhe.

Yksi vanhempi kertoo hänellä itsellään olleen tukihenkilö, joka on auttanut arjen toiminnoissa. Eräässä tapauksessa avohuollon tukitoimena on järjestetty koko perheen asuminen ensikotiin heti lapsen syntymän jälkeen. Myöhemmin perheelle oli tarjottu vauvaperheille suunnatun avopalveluyksikön palveluja. Yksi vanhemmista kertoo lasten päivähoidon olleen avohuollon tukitoimi. Avohuollon tukitoimina voidaan pitää myös keskusteluja sosiaalityöntekijän kanssa sekä asiakassuunnitelma- ja muita neuvotteluja, joissa voi olla mukana myös muuta ammattilais- ja läheisverkostoa.

Usein huostaanottoa voi edeltää sijoitus avohuollon tukitoimena kodin ulkopuolelle. Avohuollon sijoituksen pitäisi olla lyhytkestoinen ja se tehdään lapsen huoltajan ja 12 vuotta täyttäneen lapsen suostumuksella. Sijoitus voidaan tehdä, jos se katsotaan tarpeelliseksi lapsen tuen tarpeen arvioimiseksi, lapsen kuntouttamiseksi tai lapsen väliaikaisen huolenpidon järjestämiseksi. Lasta ei voida sijoittaa avohuollon tukitoimena, jos huostaanoton edellytykset täyttyvät, eikä avohuollon sijoitusta voida tehdä toistuvasti, ellei lapsen etu välttämättä vaadi uutta lyhytaikaista sijoitusta. (Lastensuojelulaki 37 §.)

Haastatelluista vanhemmista viiden lapsi oli ollut sijoitettuna avohuollon tukitoimena ennen huostaanottoa. *”Oli sitten jo meillä sosiaalityöntekijä ja minä olin siinä että eikö*

tätä kaveria jonnekii saatas että katkastas tämä kierre ja sitten ruvettiin suunnittelemaan sitä avohollon sijoitusta.” (H5) Yhtä lukuun ottamatta kaikissa tapauksissa avohuollon sijoitusta seurasi huostaanotto. Yhdessä tapauksessa lapsi oli kotiutunut avohuollon sijoituksen jälkeen ja huostaanotto oli tehty myöhemmin.

Avohuollon tukitoimena voidaan kaiken kaikkiaan järjestää edellä mainittujen tukimuotojen lisäksi mitä tahansa muita taloudellisen tuen ja palvelujen järjestämistä, joilla pyritään ehkäisemään tai poistamaan lapsen ja perheen ongelmia tai auttamaan tavoitteiden toteuttamisessa. Avohuollon tukitoimena vanhemmalle, lapselle tai koko perheelle voidaan antaa taloudellista apua. Perheen toimeentulo ja asuminen on turvattava silloin, kun lastensuojelun tarve johtuu riittämättömästä toimeentulosta tai puutteellisista asumisolosta. Lasta voidaan tukea muun muassa koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä sekä muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä. (Lastensuojelulaki 35 §, 36 §; Rätty 2007, 207).

Avohuollon tukitoimet ovat sopimattomia silloin, kun lasta tai perhettä ei voida niiden avulla auttaa. Tällöin on tärkeää taata lapsen turvallisuus ja katkaista lapsen kehitystä ja terveyttä uhkaava vahingollinen toiminta. Tukitoimia ei myöskään voida järjestää silloin, jos lapsen vanhemmat tai lapsi vastustavat niiden järjestämistä. Tukitoimien järjestäminen on myös mahdotonta silloin, jos lasta tai huoltajaa ei tavoiteta. Avohuollon tukitoimet voivat myös osoittautua riittämättömiksi: niitä on kokeiltu ja tarjottu perheelle, mutta niiden järjestämisestä ei ole saatu myönteistä näyttöä. (Rätty 2007, 233.)

Lastensuojelun avohuollon työskentelystä keskusteltaessa useiden vanhempien vastauksissa korostui heidän oman aktiivisuutensa merkitys tuen pyytämässä ja saamisessa. Vanhemmat kertoivat pyytäneensä tukea sosiaalityöntekijältä, mutta pyyntöihin ei ollut reagoitu, luvattua tukea ei ollut saanutkaan tai vanhempi ei ollut jaksanut vaatia tukea. *”Kun mä siitä kerran sanoin niin ei jaksu kun on väsyny niin monta kertaa sanoo siitä samasta asiasta. Tai vaatia tai ehottaa niitä...” (H1)* *”...siinä ei tapahtunu mitään eikä itellä ollu voimavaroja vaatia sitä.” (H2)* Vanhemmat kertovat myös tapauksista, joissa he ovat kyllä esittäneet vahvasti toiveensa jostakin tuesta, mutta eivät olleet sitä pyynnöistä huolimatta saaneet. *”Me ei saatu sitä tukkee mitä me pyydettiin.” (H3)* *Mut ei se*

sopinu, ei hän ottanu kuuleviin korviinsakaan tämmösiä asioita.” (H4) Tuen pyynnöt olivat yleensä liittyneet vanhemman jaksamiseen ja vanhempi oli pyytänyt esimerkiksi kodinhoitajan tukea.

Joidenkin vanhempien vastauksista nousi esille sosiaalityön tarjoaman tuen epäsopivuus. Vanhemmat eivät ole kokeneet hyötyvänsä tarjotusta tuesta. Eräs vanhempi kertoo tukitoimien kuormittaneen paljoudellaan perheen arkea ja jaksamista. Sosiaalityön näkökulmasta tueksi tarkoitettut palvelut eivät loppujen lopuksi toimineet siinä merkityksessä. *”Kukkaan niin sanottu normaali perhe ei ois jaksanu sitä rääkkiä mihin meität laitettiin.” (H3) Toisen vanhemman mukaan tarjotusta perhetyöstä olisi ollut hyötyä, mutta tukitoimen vastaanottaminen olisi tarkoittanut sitä, että hän joutuisi olemaan pois työstä aina perhetyöntekijän käynnin ajan. Perhetyötä kun tehtiin kunnassa vain virka-aikaan. ”Mulle tarjottiin perhetyöntekijää ... ja mun ois pitäny olla töistä poissa niinä aikoina. Mä sanoin että enhän minä voi olla töistä poissa puolta vuotta sillai että mä oisin. Eihän kukaan työnantaja sellasta kattele.” (H4)*

Osa vanhemmista pohti sitä, olisiko lapsen sijoitukseen tarvinnut päätyä, jos perhe olisi saanut enemmän tukea sosiaalitoimelta avohuollon aikana. *”Miks mun pitää antaa lapset pois. Miks mun luokse ei kukaan tule.” (H4) ”Jos ois ollu joku tukihenkilö avohuollon sijoituksen jälkeen ja joku ihminen vaikka sosiaalityöntekijä jonka kanssa ois voinu vaikka viikottain vaihtaa kuulumisia niin ois helpottanu ... mut tilanne jatku ennallaan” (H5)*

Avohuollon tukitoimiin liittyy myös ristiriita vapaaehtoisuuden ja pakon välillä. Avohuollon tukitoimet ovat perheille vapaaehtoisia, mutta niistä kieltäytymisellä voi kuitenkin olla seurauksia. Eräs vanhempi kuvaa avohuollon tukitoimien olleen heille pakollisia, sillä lapsi uhattiin muutoin sijoittaa. Vanhempi oli kokenut, ettei hänelle ole annettu vaihtoehtoja, eikä tukitoimia ole järjestetty yhteistyössä. *”Eli ne oli pakollisia menojja. Elikä jos sä et menny sinne niin siitä tuli jotain seurauksia.” (H3M)*

5.3 Huostaanotto

5.3.1 Huostaanotto toimenpiteenä

Tässä aluvussa on määritetty huostaanottoa toimenpiteenä, sekä tarkasteltu sen merkitystä perheelle. Huostaanottoa, kuten muitakin lastensuojelutoimenpiteitä, säätelee tarkoin lastensuojelulaki. Huostaanoton perusteina voivat olla puutteet lapsen huolenpidossa ja kasvatuksessa tai lapsen oman käyttäytyminen, jos se vaarantaa vakavasti hänen terveyttään ja kehitystään. Huostaanotto on aina viimesijaisin lastensuojelutoimenpide. Ennen huostaanottopäätöstä perheelle on pitänyt tarjota laajoja avohuollon tukitoimia, jos se on ollut lapsen edun mukaista. Sosiaalityöntekijällä on oltava varmuus siitä, että kaikki mahdollinen perheen tukemiseksi on tehty ennen huostaanottoon ryhtymistä. Työntekijän on huomioitava perheen omat toiveet tukitoimien suhteen ja olisi-ko käytettävissä vielä keinoja. Perheen vahvuudet ja tukiverkosto on kartoitettava ja pohdittava, miten niitä on hyödynnetty. Tärkeää on myös arvioida, onko asiaa käsitelty tarpeeksi lapsen ja huoltajan kanssa. Huostaanottopäätökseen on kirjattava perustelut sille, miksi avohuollon tukitoimet ovat olleet riittämättömiä. (Lastensuojelulaki 40 §; Rätty 2010, 295–296; Taskinen 1999, 19.)

Jos huostaanoton perusteet täyttyvät ja lapsi on välittömässä vaarassa tai muuten kiireellisen sijoituksen ja sijaishuollon tarpeessa, voidaan lapsi sijoittaa kiireellisesti 30 vuorokaudeksi. Kiireellinen sijoitus voi jatkua pidempään, jos tämän ajan sisällä on tehty huostaanottohakemus hallinto-oikeudelle. Kiireellistä sijoitusta voidaan jatkaa myös toiset 30 vuorokautta, jos lastensuojelutoimenpiteistä päättäminen vaatii välttämättömiä lisäselvityksiä. (Lastensuojelulaki 38 §.)

Huostaanotto on voimakas toimenpide, jolla puututaan perustuslaissa säädettyihin oikeuksiin, muun muassa henkilökohtaiseen vapauteen (7 §) ja yksityiselämänsuojaan, jonka mukaan jokaisen yksityiselämä, kotirauha ja kunnia on suojattu (10 §). Huostaanotto koskettaa myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen takaamaa perhe-elämän suojaa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8. artiklassa julistetaan, että jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta. Samaisessa artiklassa todetaan kuitenkin, että

viranomaiset saavat puuttua tämän oikeuden käyttämiseen silloin, kun laki sen sallii ja se on välttämätöntä henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. Suomi on sitoutunut noudattamaan myös Lapsen oikeuksien sopimusta, jonka yhdeksännen artiklan mukaan lasta ei saa erottaa vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti, paitsi silloin kun viranomaiset toteavat sen olevan lapsen edun mukaista. Lapsen oikeuksien kolmannen artiklan mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat takaamaan lapsen hyvinvoinnille välttämättömän suojelun ja huolenpidon ottaen huomioon hänen vanhempiansa, laillisten huoltajiensa tai muiden hänestä oikeudellisessa vastuussa olevien henkilöiden oikeudet ja velvollisuudet. (Euroopan ihmisoikeussopimus, 8. artikla; Yleissopimus lapsen oikeuksista, 3, 9. artikla; Perustuslaki 7 §, 10§.)

Perhe-elämä on siis vahvasti suojattu laeilla ja erilaisilla kansainvälisillä sopimuksilla. Perhe-elämää suojaavista säännöksistä huolimatta lapsella on oikeus riittävään suojeluun sekä lapsen edun mukaiseen hoitoon ja huolenpitoon kaikissa olosuhteissa. Sosiaalitoimella on ehdoton velvollisuus ottaa lapsi huostaan, jos huostaanoton edellytykset ovat olemassa. Sosiaalitoimella on myös velvollisuus, määrärahoista riippumatta, järjestää lapselle hänen tarpeidensa mukainen sijaishuolto. (Lastensuojelulaki 40 §; Rätty 2010, 296.)

Huostaanoton aikana lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus tavata tai muutoin pitää yhteyttä vanhempiinsa, sisaruksiinsa ja muihin lapselle läheisiin henkilöihin. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen ja lapsen sijaishuoltopaikan on tuettava ja edistettävä lapsen ja hänen vanhempiansa ja muiden tärkeiden ihmisten välistä yhteydenpitoa. Sijaishuollossa olevan lapsen oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa ja muihin läheisiin ihmisiin on yksi tärkeimmistä huostaanotetun lapsen oikeuksista. Vaikka kyseessä on lapsen oikeus yhteydenpitoon, on kyse myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan takaamasta perhe-elämän suojasta ja sen myötä myös vanhempien oikeudesta pitää yhteyttä ja tavata lastaan. (Lastensuojelulaki 54 §; Euroopan ihmisoikeussopimus, 8 artikla; Rätty 2010, 394–395.)

Vaikka sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on huostaanoton aikana oikeus päättää lapselle järjestettävästä huollosta ja hoidosta, on heidän oltava yhteistyössä lapsen ja

hänen vanhempansa ja huoltajansa sekä sijaishuoltopaikan edustajan kanssa. Heidän osallistumistaan tarvitaan hoidon järjestelyissä ja siihen liittyvässä päätöksenteossa. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on arvioitava yhdessä lapsen, vanhempien ja sijaishuoltopaikan edustajan kanssa lapselle annettavaa hoitoa ja kasvatusta. Toimielin ei sille siirtyneestä päätösvallasta huolimatta voi päättää lapsen asioista ilman lapsen vanhempien tai esimerkiksi perhehoitajien mielipiteen selvittämistä. Myöskään lapsen omaa näkemystä ei voida jättää huomioimatta. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ei kuitenkaan tarvitse keskustella vanhempien kanssa lapsen tosiasiallisen hoidon järjestämisestä, kuten normaaleista kotikasvatuksen säännöistä. (Lastensuojelulaki 52 §; Rätty 2010, 391.)

Huostaanotto on tarkoitettu väliaikaiseksi toimenpiteeksi ja se on voimassa toistaiseksi. Kun huostassapidon ja sijaishuollon tarve lakkaa, on huostassapito päätettävä. Viranomaisten on siis työskenneltävä vanhempien kanssa lapsen kotiuttamiseksi ja huostaanoton lakkauttamiseksi. Vanhemmille on tarjottava ja järjestettävä perheen yhdistämiseen tähtäviä kuntouttavia tukitoimia. Harkittaessa lapsen etua huostassapidon lopettamisesta koskevassa asiassa on huomioitava sijaishuollon kesto-aika, lapsen ja sijaishuoltopaikan välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu, lapsen ja hänen vanhempiensa välinen kanssakäyminen sekä lapsen mielipide. Joka tapauksessa huostassapito lakkaa, kun lapsi täyttää 18 vuotta. (Lastensuojelulaki 47 §; Rätty 2010, 304, 370.)

Huostassapidon ja sijaishuollon jälkeen lapsi siirtyy välittömästi jälkihuoltoon. Sijaishuollon päättymisen jälkeen on sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen aina järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuoltoa. Lapsen iällä tai huostaanoton kestolla ei ole merkitystä jälkihuoltoon järjestettäessä. Jälkihuolto voi tarkoittaa riittävän taloudellisen tuen järjestämistä lapselle tai nuorelle siinä laajuudessa kuin on tarpeen. Jälkihuollolla tuetaan sijaishuollon tai pitkän avohuollon sijoituksen jälkeen lasta tai nuorta hänen kasvussaan vastuulliseksi aikuiseksi. Lasta tai nuorta ei voida jättää sijaishuollon jälkeen selviytymään yksin, vaan hän tarvitsee erityistä tukea. Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on sijoituksen päättymisen jälkeen ollut viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Jälkihuollon järjestämisvelvollisuus päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta. (Lastensuojelulaki 75 §; Rätty 2010, 493–497.)

5.3.2 Vanhempien tunteet huostaanotossa

Huostaanotto kriisinä

Huostaanotto ratkaisuna on aina vanhemmalle vaikea riippumatta siitä, onko huostaanotto tehty vanhemman suostumuksella vai tahdonvastaisesti. Vaikka vanhemmat tukisivat lapsen huostaanottoa, on se vanhemmalle yleensä sokki ja koko elämään vaikuttava tapahtuma. Se on usein asia, jota on vaikea kestää ja jonka ymmärtäminen tai hyväksyminen vie aikaa. (Koisti-Auer 2002, 31.) Huostaanottotilanteessa vanhemman ja lapsen ero vaikuttaa voimakkaasti molempiin osapuoliin. Vanhempien tunteiden tunnistaminen on tärkeää paitsi siksi, että hänelle osataan kohdentaa oikeanlaista tukea, mutta myös siksi, että se helpottaa sosiaalityöntekijän ja vanhemman välistä yhteistyötä jatkossa. (Kähkönen 1991, 32–33.) Lapsen sijoituksesta saattaa seurata vanhemman ongelmien paheneminen, sillä sijoitukseen liittyvät tunteet ja tapahtumat voivat estää vanhempaa omien ongelmien hoitamisessa. Vanhemmat saattavat kokea, ettei heillä ole enää mitään syytä yrittää muuttaa elämäntilannettaan lapsen sijoituksen jälkeen. Vanhemmat kokevat usein lapsen olevan se ainoa seikka, jonka vuoksi yrittää mitään. (Kujala 2003, 15–16.)

Lapsen sijoituksen jälkeen vanhemman tunteita kuvaa yleensä järkytys. Vanhempi elää silloin shokkivaihetta, eikä ehkä pysty käsittämään, mitä on tapahtunut. Järkytyksestä toivuttuaan sitä seuraa usein suru ja suuttumus. Vanhempi saattaa kokea päällimmäisenä vihan tunteita ja hän voi siirtää niitä toisiin ihmisiin. Vanhempi voi olla vihainen myös itselleen, koska on antanut asioiden tapahtua. Tässä vaiheessa käydään läpi tapahtumia mielessä yhä uudelleen ja mietitään, mitä olisi voinut tehdä toisin. Tällöin vanhemman syyllisyyden tunteet ovat usein vahvana, minkä vuoksi yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa voi olla vaikeaa. Epätoivo korvaa yleensä vihan jossakin vaiheessa, kun vanhempi ymmärtää, ettei vastustaminen muuta tilannetta mitenkään. Tästä alkaa työstämis- ja käsittelyvaihe. Tunne siitä, että millään ei ole mitään väliä, saattaa lamauttaa vanhemman ja joskus mielessä saattaa pyöriä epätoivoisiakin ratkaisuja. Viimeisenä kriisin vaiheena on sopeutuminen tilanteeseen. Vanhempi hyväksyy tosiasiat ja näkee tilanteen realistisemmin. Tässä vaiheessa vanhempi on yleensä valmis avun vastaanottamiseen. (Jokinen 2004, 11.)

Jenkins ja Norman (1972) ovat tutkimuksessaan luokitelleet vanhempia huostaanottoon liittyvien tunteiden perusteella kolmeen ryhmään: vanhemmat, jotka ovat helpottuneita ja kiitollisia, huolestuneet vanhemmat sekä vihaiset ja katkerat vanhemmat. Vanhempia seurattiin viiden vuoden ajan ja havaittiin syyllisyyden, vihan ja häpeän tunteiden olevan pysyvimpiä. Katkeruus, surullisuus, hermostuneisuus ja huolestuneisuus heikentyivät ajan kuluessa, kun taas helpottuneisuuden ja kiitollisuuden tunteet vahvistuivat. (Jenkins & Norman 1972, viitattu teoksessa Jokinen 2004, 12.)

Tähän tutkimukseen osallistuneista vanhemmista seitsemän kohdalla huostaanotto oli ollut suostumukseen perustuva ja kahden vanhemman kohdalla tahdonvastainen. Suostumuksen antaminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vanhempi olisi halunnut huostaanoton tapahtuvan. *”Kukaanhan meistä ei virallisesti vastustanu et katottiin et se on hyvä ratkasu nyt vaikka kippee ratkasu onkii. Järki ratkasu.” (H2)* Tutkimusaineiston mukaan syynä suostumukselle on voinut olla se, että vanhempi on ajatellut tilanteessa lapsen etua tai vanhempi on tiennyt huostaanoton tapahtuvan ilman hänen suostumustaanakin. *”...että se on kuitenkin sen lapsen parhaaks vaikka itestä tuntu tosi pahalta.” (H1)* *”Varmaan parempi yhteistyössä tehdä kun ruveta tappelemaan. Ja tiesin että oisin aika heikoilla jos vastustasinkii.” (H7)*

Vanhempien tunteita tarkastellessa voidaan löytää yhtymäkohtia edellä esiteltyihin kriisin vaiheisiin sekä tutkimukseen (Jenkins & Norman 1972). Osa vanhempien ilmauksista saattaa kuvata tunteita lapsen avohuollon sijoituksen tai kiireellisen sijoituksen ajalta. En ole tehnyt tässä kohdassa niihin eroa, sillä sijoitukset ovat joka tapauksessa johtaneet huostaanottoon. Perustelen asiaa myös sillä, että esimerkiksi kiireellinen sijoitus saattaa tapahtua vanhemman näkökulmasta hyvin yllättäen ja se voi olla kriisinä suurempi kuin valmisteltu huostaanotto.

”Varmaan eka kuukausi meni niin että en muista mitään.” (H2)

”... se kriisi iski sitten. Oikein vyöry tuli. Se tuli niin rajuna ja se jatku ja jatku ... Ja sitten tuli siihen se suru ja luopuminen moninkertaisena ... se oli se heikoin kohta koko prosessin aikana” (H4)

”Kyllä se oli meille sokki ja sitä monelta kantilta ite mietittiin eikä saanu aluks nukuttua...” (H8)

Vanhemman kokemaan kriisiin saattoi liittyä myös epäuskoa tapahtumien kulusta. Jälkeenpäin vanhempi voi käydä mielessään läpi ratkaisun oikeellisuutta ja miettiä, olisiko voinut tehdä jotakin toisin. *”Kyllä siinä tuli sellanen epätodellinen olo että suostuinko mä oikeesti tämmöseen että oisinko mä kuitenkin pärjänny lapsen kanssa jos mä oisin yrittäny enemmän ... Kyllä se silloin tuntu että ei tän tälle pitäny mennä.” (H6)*

Huostaanotto vahvistaa usein vanhempien, erityisesti äitien, epäonnistumisen, häpeän ja syyllisyyden tunteita (Taskinen & Törrönen 2004, 15). Haastatteluaineisto kuvaa hyvin sitä, miten tärkeä rooli vanhemmuus on ja miten raskaalta roolissa epäonnistuminen tuntuu. Syyllisyyden tunteet liittyivät haastatteluaineistossa erityisesti heti sijoituksen jälkeiseen aikaan. *”Sehän tuntu ihan hirveeltä. Et eikö musta oo ees äitinä olemaan.” (H1)* Useat vanhemmat kuvasivat häpeän tunnetta sijoituksen jälkeen. *”Kyllä se oli sellasta häpeen tunnetta ja alussa tuntu kun meni tuonne kaupoille ja ei ollu lasta mukana, että jos tutut tulee kysymään niin miten voin vastata.” (H8)* Lapsen sijoituksen jälkeen vanhempien, erityisesti äitien, on vaikea puhua tilanteestaan sukulaisten ja tuttavien kanssa, koska häpeän ja syyllisyyden tunteet ovat niin voimakkaat (Kujala 2003, 14–15). *” ... esimerkiks minun omat vanhemmat ja vanhemmat lapset eivät tiä huostaanotosta ... et en oo kyllä kertonu muille kun lähimmille ystäville.” (H7)*

Lapsen sijoitus herättää vanhemmassa usein myös pelkoa vanhemmuuden menettämisestä. *”... niin hädissäni että itkin paljon ja olin äärimmäisen hädissäni että menetätkö mä lapset kokonaan.” (H4)* Eräs vanhempi kuvasi lapsen huostaanoton tuntuneen siltä, ettei hänellä enää ole lasta ja aivan kuin lasta ei olisi koskaan ollutkaan. Piti opetella elämään täysin uudella tavalla. *”Ihan kun lasta ei ois olemassakaan, ihan kun ei ois lastakaan. Tässäkö tämä oli tämä äitiys.” (H6)*

Vanhempi saattaa kokea monenlaisia tunteita myös lasta kohtaan riippuen huostaanoton syistä. Eräs vanhempi kuvasi rohkeasti sitä, miten hän koki negatiivisia tunteita lasta kohtaan, koska huostaanotto oli seurausta lapsen käyttäytymisestä. *”Suurin taistelu oli siinä että kyllä vaan minunkii lapsi voi tehdä sellasta. Siinä jo kerkes kaikki mahdolliset tunteet käydä läpi, viha ja pettymys ja kaikenlaiset tunteet lasta kohtaan.” (H5)*

Selviytymiseen liittyvät tunteet

Huostaanottoon liittyvien negatiivisten tunteiden lisäksi vanhemman kuvasivat omaa selviytymistään. Vanhempien kokemilla tunteilla voidaan nähdä olevan yhteys aiemmin tutkimuksessa esillä olleisiin merkityskeskeisiin selviytymiskeinoihin (Feldt & Mäkikangas 2009, 98–99).

Merkityskeskeisillä selviytymiskeinoilla *etujen ja myönteisten asioiden löytämisellä* sekä *etujen ja myönteisten asioiden itsemuistuttelulla* voi olla suuri merkitys selviytymisessä vaikeista elämäntilanteista ja keinot helpottavat asioiden käsittelyä. Vaikeisiin elämäntilanteisiin voi liittyä myös myönteisiä asioita. Niiden näkeminen vaatii usein aktiivista muistuttelua ihmiseltä itseltään, mikä puolestaan vahvistaa myönteisten mielialojen kokemista. (Feldt & Mäkikangas 2009, 98–99).

Osa vanhemmista kuvasi lapsen huostaanoton olleen lopulta helpotus. Ennen huostaanottoon päättymistä vanhemmat olivat saattaneet taistella pitkään yksin ongelmien kanssa, ilman toisen vanhemman tukea. Lapsen sijoituksen jälkeen vastuun on voinut jakaa lapsen sijaishuoltopaikan kanssa. *”Musta tuntu et mulla tippu iso kivi sydämeltä ... että mun ei tarvii kantaa sitä päävastuuta.” (H1)* Tutkimusaineistosta saattoi huomata, että helpotuksen tunteita ovat kokeneet pääosin ne vanhemmat, joiden lapsen sijoituksen pääasiallisena syynä on ollut lapsen vahingollinen käyttäytyminen. Kotona on saattanut olla myös muita lapsia, joiden etua vanhempi on joutunut miettimään. *”Varmaan huokastiin helpotuksesta että nyt voiaan elää vappaasti.” (H5)* Vaikka lapsen huostaanotto on vanhemmille raskas asia, osaavat vanhemmat iloita ja hakea voimaa siitä, että lapsi voi hyvin sijaishuoltopaikassa. *”Lapsella menee hyvin ja on sopeutunu sinne perheeseen.”(H7)* Osa vanhemmista kuvasi myös tunnettaan siitä, että ratkaisu on osoittanut myöhemmin tarkasteltuna oikeaksi, ja on ymmärtänyt itse toimineensa tilanteessa hyvänä ja vastuullisena vanhempana. *”Nyt myöhemmin on sillee et mähän oon vahva ja fiksu äiti et tein sen ratkasun.” (H2)* Tärkeä asia voi olla myös ymmärrys ja armollisuus itseä kohtaan, jota eräs vanhempi kuvaa keskusteltaessa selviytymisen keinoista näin: *”Sen ymmärtäminen että ei tässä vanhemmat oo töpänny...” (H5)*

Selviytymistä tarkasteltaessa useiden vanhempien vastauksista löytyi positiiviseen tulevaisuuteen liittyviä ilmaisuja. Selviytyäkseen vanhempi on ehkä luopunut vanhoista tavoitteista ja *sopeuttanut* uudet *tavoitteet* muuttuneeseen elämäntilanteeseen (Feldt & Mäkikangas 2009, 98–99).

Kaikilla tutkimukseen osallistuneilla vanhemmilla katse on suunnattu tulevaisuuteen ja jokaisella vanhemmalla on omat yksilölliset odotuksensa tulevaisuuden suhteen. Useimmiten toiveena siintää lapsen kotiutuminen jossakin vaiheessa. Tämä tavoite auttaa jaksamaan eteenpäin. *”Tietysti jo siinä vaiheessa kun suostumuksen annoin sijotukseen niin ajattelin ja sanoin tälle perheelle että muistakaa lapsi on teillä vaan lainassa... (H6)* Toisaalta vanhemmilta löytyy myös ymmärrystä huostaanoton syille ja kykyä suhtautua tulevaisuuteen lapsen kotiutumisen suhteen realistisesti. *”Kyllähän mä ajattelen ja toivon että lapsi tulee kotiin mutta nyt on siihen valmistautunu että tää voi kyllä olla pitempiaikainen sijotus ... varmasti sitä näyttöä pitäis olla tosi pitkältä ajalta...” (H6)* Eräs vanhempi kuvaa sopeutuneensa tilanteeseen jotenkuten, kun lapsen kotilomat olivat lähteneet sujumaan. *”Kyllä tähän on nyt sopeutunu, alussa tuntu sinne asti hankalalta kun ei tietty että millon lapsi pääsee kotilomalle.” (H8)*

Prioriteettien uudelleenjärjestely on merkityskeskeisenä selviytymiskeinona yksi tärkeimmistä vakavissa ja pitkäkestoisissa stressitilanteissa, jolloin ihminen löytää uuden näkökulman siihen, mikä on tärkeää muuttuneessa elämäntilanteessa (Feldt & Mäkikangas 2009, 99).

Vanhemmat ovat joutuneet etsimään elämäänsä merkityksellisiä asioita lapsen rinnalle, sillä elämää määrittänyt vanhemmuus on vain osittaista. Uskoa ja voimia tulevaisuutta varten on löydettävä myös muista asioista. *”On elämä muuttunu. Ihana on puoliso. Saatiin tää oma talo.” (H7)* Vanhemmat kykenevät myös ajattelemaan vahvasti lapsen etua huostaanoton jatkumisen suhteen ja pystyvät sivuuttamaan omat tunteensa. *”Aattelin et en mä voi niin itsekkäistä syistä vaan haluta poikaa kotiin kun sillä oli siellä hyviä asioita. Se on kuitenkin sen pojan elämä.” (H1)*

Vanhempien selviytymiskeinoista voidaan löytää yhtymäkohtia myös merkityskeskeiseen selviytymiskeinoon, jossa ihminen *liittää myönteisiä merkityksiä arkisiin asioihin*

ja voi siten saada positiivisia tunteita arjen rutiineista (Feldt & Mäkikangas 2009, 99). Useat vanhemmat kertoivat selviytymiseensä liittyneen arjen rutiineja tai mieluisia arjen asioita, kuten harrastuksia. *”Työ oli parasta lääkettä.”(H8) ”... se et mä urheilen ...”(H1)*

Osa vanhemmista kuvasi työstävänsä lapsen huostaanottoa jatkuvasti. Eräs vanhempi oli muuttanut tietoisesti omia toimintatapojaan selviytyäkseen tilanteessa. Vanhempi on voimaantumisen myötä alkanut vaatia asioita itselleen ja lapsilleen, mikä on auttanut jaksamaan eteenpäin. *”Mä en enää katellu sitten. Nyt tilanne on selkiytyny ja mä aloin vaatimaan itselleni ja lapsille asioita.” (H4)* Toinen vanhempi kuvasi keskustelewansa itsensä kanssa vanhemmuudestaan ja heikkouksistaan.

Selviytymiseen ei välttämättä löydy aina selkeitä keinoja, vaan kuten eräs vanhempi totesi, joskus vaan on pakko selviytyä, vaikka keinot olisivatkin vähissä. *”Ei mitkään asiat, oli vaan pakko.” (H3) ”En mä oikein tiää ... oon pärjänny tälle. On yleensä vähän vaikee ulkopuoliselle puhua. (H3M)*

5.4 Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki lapsen huostaanoton aikana

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen tulokset sosiaalityön osalta. Sosiaalityöllä on sosiaalisen tuen tarjoajana merkittävä rooli lapsen huostaanoton jälkeen. Sijoitettujen lasten vanhemmat tarvitsevat tukea kriisinsä läpikäymiseen, oman elämäntilanteensa järjestämiseen ja etävanhempana toimimiseen. Huostaanotto on tarkoitettu väliaikaiseksi toimenpiteeksi, joten viranomaisten on siis koko ajan työskenneltävä perheen kanssa lapsen kotiuttamiseksi ja huostaanoton lakkauttamiseksi. Lapsen huostaanottoa on edeltänyt usein pitkä jakso, jossa perheen ongelmat ovat syventyneet ja huostaanottoon päädyttäessä vanhemman voimavarat ovat yleensä hyvin heikot. Lastensuojelulain lähtökohtana on vanhemmuuden tukeminen ja viranomaisten on huostaanoton jälkeenkin työskenneltävä perheen yhdistämiseksi. Sosiaalitoimen on huostaanoton aikana pyrittävä vaikuttamaan paitsi lapsen kasvuoloihin ja tarpeen mukaiseen sijaishuoltoon sekä lapsen ongelmiin, mutta myös erityisesti vanhempien ongelmiin ja mahdollisuuksiin vastata lapsensa hoidosta kotona. Vanhemmille on tarjottava ja järjestettävä perheen yhdistämiseen tähtäviä kuntouttavia tukitoimia. (Kujala 2003, 15–16; Rätty 2010, 304.)

Tulokset on pyritty ryhmittelemään kokonaisuuksina, joista nousee esille olennaisimmat seikat tutkittavasta aiheesta. Tuloksissa on ristiriitaisuutta ja päällekkäisyyttä, koska todellisesta elämästä ja kokemuksista on vaikea saada kerrottua johdonmukaista tarinaa. Aineisto ei ole yksioikoinen, kuten ei elämäkään ole. Useat haastateltavat vanhemmat ovat keränneet aiheesta kokemuksiaan useiden vuosien ajalta, joten sekaan mahtuu monenlaisia asioita ja tunteita. Ihmisillä on myös hyvin erilaisia tyylejä kertoa asioistaan. Toiset vanhemmista tuottivat enemmän aineistoa kuin toiset, mutta kaikkien haastateltavien kokemukset ovat yhtä tärkeitä ja ne on pyritty huomioimaan tässä tutkimuksessa tasa-arvoisesti.

Ihmisen kokemus asioista on aina henkilökohtainen ja vanhempien kokemukset tuesta ovat subjektiivisia. Aineiston perusteella voidaan todeta, että vanhempien suhtautuminen sosiaalityöhön on ristiriitaista. Toisaalta sosiaalityö nähdään tärkeänä tuen tarjoajana, mutta toisaalta vastausten perusteella nähdään, että sosiaalityössä ja toimintatavoissa on myös paljon kehitettävää. Tutkimustulokset muistuttavat siitä tärkeästä seikasta, että se, mitä työntekijä pitää tukena tai hyvänä toimintatapana, ei välttämättä vastaanottavan osapuolen mielestä sitä ole. Hyvin todennäköistä on, että useimmissa tapauksissa työntekijä on uskonut toimivansa parhaalla mahdollisella tavalla, eikä tule ajatelleeksi, että toinen osapuoli voi kokea tilanteen aivan päinvastaisena.

5.4.1 Sosiaalityöntekijä sosiaalisen tuen antajana

Olen halunnut tässä kappaleessa korostaa sosiaalityöntekijän roolia sosiaalisen tuen antajana, vaikka sosiaalityöntekijän merkitys tuen antamisessa toistuu myös seuraavissa kappaleissa. Sosiaalityö henkilöityy ymmärrettävästi usein yksittäiseen työntekijään, joten tässä kappaleessa olen esitellyt vanhempien kokemuksia sosiaalityöntekijään liittyen.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijä joutuu työssään tekemään jatkuvasti vaikeita valintoja ja päätöksiä. Lastensuojeluun liittyy paljon jännitteitä, mikä tekee siitä erityisen haastavaa työtä. Työntekijöiden ammattitaito joutuu usein kovalle koetukselle. (Taskinen 2007, 22.) Joissakin tilanteissa sosiaalityöntekijän on pakko ratkaista, kenen etua hän

polkee lapsen edun toteuttamiseksi. Lapsen edun ajaminen ei tarkoita sitä, ettei sosiaalityöntekijän tulisi toimia kaikissa tilanteissa vanhemman ihmisarvoa kunnioittaen ja tavoitteena on aina oltava hyvän yhteistyösuhteen rakentaminen vanhempien kanssa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä ei voi säädellä asiakkaittensa määrää tai laatua, vaan kaikista asiakkaista on kannettava vastuu, myös yhteistyöhaluttomista lastensuojelun tarpeessa olevista. (Kääriäinen 2003, 12.)

Sosiaalityöntekijän tehtävänä on huolehtia lastensuojeluprosessin kokonaisuudesta alusta loppuun saakka (Bardy 2009, 42). Sosiaalityöntekijä koordinoi sosiaalityön kautta annettavaa tukea asiakkaille. Sosiaalityöntekijän on arvioitava annettavan tuen tarkoituksenmukaisuus (Räty 2010, 229). Muutamat haastatelluista vanhemmista ovat olleet pääsääntöisesti tai ainakin jossain määrin tyytyväisiä sosiaalityöntekijän työskentelyyn.

”Siellä oli tosi hyviä sosiaalityöntekijöitä et ei varmaan voi sanoo et ois sellasia huonoja kokemuksia et voi varmaan sanoo et on sellasia jotka on parempia ... kyllä mä oon ollut pääsääntöisesti tyytyväinen niihin” (H1)

”Kyllä sille sosiaalityöntekijälle täytyy antaa kiitokset että sillä aina oli sitä aikaa” (H7)

Vastausten perusteella voidaan todeta, että tyytyväisyydestä huolimatta vanhemmat kokevat usein jäävänsä yksin, ilman tukea, heti lapsen huostaanottamisen jälkeen. Suurimalla osalla vanhemmista oli kuitenkin tarjottu jonkinlaista tukea myöhemmin huostaanoton jälkeen. *”Vähän ajan kuluttua alko sitten sosiaalipuolelta ... rupesivat antamaan että mitä tukea tarvitaan.” (H8)*

Enemmistö vanhemmista löysi sosiaalityöntekijän työskentelystä parannettavaa. Vanhemmat kokivat, etteivät olleet saaneet riittävästi tukea sosiaalityöntekijältä jossakin vaiheessa huostaanoton jälkeistä prosessia. Muutamat vanhemmat ovat kokeneet, etteivät ole saaneet juuri minkäänlaista tukea sosiaalityöntekijältä missään vaiheessa huostaanoton aikana. *”Minä en koe että oisin saanu minkäänlaista tukea sosiaalityöntekijältä että hän ei ota minnuun ikinä mitään yhteyttä. Ei koskaan kysy miten minulla menee...” (H6)* Vanhemmilla oli kokemus siitä, että sosiaalityöntekijä on jättänyt heidät

yksin juuri sillä hetkellä, kun tukea olisi tarvittu kaikista eniten. ”... eli siinä tilanteessa kun ihminen eniten tarviis jotain tukee niin se jätetään yksin.” (H3)

Vanhemmalla oli kokemus huostaanoton olevan sosiaalityölle tavoitteellista ja jopa tuottoisaakin toimintaa. ”Suurin osa soskuista on just semmosia että mielummin lapsi huostaan ja sitä paitsi se tuopi rahhaa.” (H3) Vanhemman näkemys on tietenkin harhaluuloa siltä osin, etteivät huostaanotot tuo rahaa, vaan päinvastoin ovat kunnille hyvin kalliita toimenpiteitä. Kommentti on toivottavasti harhaluuloa myös siltä osin, että sosiaalityöntekijät pitäisivät huostaanottoa automaattisesti työskentelyn suuntana. Mutta näkemys on kuitenkin ajatuksia herättävä ja pistää pohtimaan, miten paljon huostaanoton jälkeisessä työskentelyssä ja yhteistyössä onkaan kehitettävää, kun vanhemman ajatukset ovat tämän suuntaisia.

Vastausten perusteella sosiaalityöntekijän pitäisi olla ensisijaisesti se ihminen, joka antaa vanhemmalle tukea lapsen huostaanoton tapahduttua. Eräs vanhempi oli ilahtunut, kun nyt lapsen asiakassuunnitelmaan on ensimmäistä kertaa kirjattu sosiaalityöntekijän tuesta vanhemmalle. ”Tätä sosiaalityöntekijän tukea ei oo lukenu yhessäkään asiakassuunnitelmassa.” (H6)

Joissakin tapauksissa vanhempi olisi toivonut avohuollon tukitoimien jatkuvan myös huostaanoton aikana, mutta tuki oli lopetettu huostaanottoon. ”Kyllä se ois se perhetyö ollu, kun kerkes hirveen tutuks tulla niitten kanssa ja ois mielellään jatkanu niitten kanssa. Ne ohjas sitten soittamaan auttavaan puhelimeen.” (H7)

Sosiaalityöntekijän tavoitettavuutta pidettiin osittain hankalana. Vanhemmilta riitti kuitenkin ymmärrystä sosiaalityöntekijän kiireelle ja suuren työmäärälle. ”Hän on niin kiireinen että ei saa ees kiinni.” (H6)

Lastensuojelulaissa painotetaan vanhempien kanssa tehtävän suunnitelmallisen työskentelyn tärkeyttä lapsen sijoituksen aikana (Lastensuojelulaki 30 §). Suunnitelmallinen vanhempien kanssa työskentely on yksi vaikuttavan sijaishuollon edellytyksistä (Pitkänen 2011, 16). Sosiaalityöntekijän tehtävänä on tarjota vanhemmalle mahdollisuus oman asiakassuunnitelman laatimiseen. Asiakassuunnitelma laaditaan vanhemmuuden tukemiseksi ja siinä kartoitetaan vanhemman tuen tarpeet. (Lastensuojelulaki 30 §.)

Tutkimusaineiston perusteella lain ohjeistusta vanhemman asiakassuunnitelman laatimisesta ei noudateta säännönmukaisesti. Haastatelluista vanhemmista kahdelle on tehty oma asiakassuunnitelma. Näitä asiakassuunnitelmia ei ole tehty välittömästi huostaanoton tapahduttua, vaan toiselle vanhemmalle suunnitelma on laadittu puoli vuotta huostaanoton jälkeen ja toiselle vanhemmalle useiden vuosien jälkeen. Muille vanhemmille mahdollisuutta omaan asiakassuunnitelmaan ei ole tarjottu. Yksi vanhemmista koki, että olisi sellaista alkuvaiheessa tarvinnut.

Enemmistöllä vanhemmista sosiaalityöntekijä oli vaihtunut jossakin vaiheessa lastensuojeluasiakkuuden aikana ja osalla myös huostaanoton aikana. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus kunnallisessa sosiaalityössä on ollut laaja ongelma erityisesti lastensuojelutyössä. Sosiaalityöntekijöiden työssä pysyminen on oleellisena edellytyksenä sosiaalihuollon ylläpitämiselle ja kehittämiselle. (Matela 2011, 8, 10.) Sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 2012 tekemässä selvityksessä on tarkasteltu sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuden vaikutuksia työskentelyyn. Selvityksen mukaan työntekijän vaihtuminen tarkoittaa käytännössä sitä, että asiat eivät etene, työskentelyssä joudutaan usein aloittamaan alusta ja asiakas joutuu perehdyttämään jatkuvasti työntekijää omiin asioihinsa. Asiakkaat ovat tietoisia työntekijöiden kuormittuneisuudesta ja saattavat jopa vältellä puhumasta omista ongelmistaan työntekijälle, ettei rasittaisi tätä enempää. (Toimiva lastensuojelu 2012, 10.)

Toiset vanhemmat suhtautuivat asiaan neutraalisti kertoessaan työntekijöiden vaihtumisesta, mutta osa vanhemmista koki työntekijän vaihtumisen vaikuttaneen työskentelyyn ja saatuun tukeen joko myönteisesti tai kielteisesti. Sosiaalityöntekijän vaihtumista pidetään yleensä ottaen työskentelyä ja yhteistyötä heikentävänä asiana. Tutkimusaineisto tukee osin tätä näkemystä. *”Mä koin ainakii ne vaihtuvat sosiaalityöntekijät ... se oli tosi harmi. Tuntu et aina kun pääsi jonku työntekijän kanssa tutuks niin se lähti jonnekii. Se oli suurin harmi siinä ... ei päässy syntymään et voi olla niistä ois kans tullu sellasia et pitkä suhde mut ne vaihtu. Ei pääse tulemaan sellasta pitkää tiivistä suhdetta.”* (H1)

Osa haastateltavista vanhemmista kuitenkin koki sosiaalityöntekijän vaihtumisen parantaneen työskentelysuhdetta ja tuen saamista. *”Meillä vaihtu sosku ja sit jotain alko tapahtumaan.”* (H3) *”Vuosi sitten alettiin ensimmäistä kertaa sillee puoli kuuntelemaan*

meitä ...” (H3) Sosiaalityöntekijän vaihtuminen on voinut liittyä työntekijän siirtymiseen toisiin tehtäviin tai sosiaalityön työskentelykäytäntöihin, kun erityisesti isommissa kunnissa, lastensuojelun avohuollon ja sijaishuollon sosiaalityötä tekevät eri sosiaalityöntekijät. Osa vanhemmista pohti, onko saman sosiaalityöntekijän hyvä jatkaa työskentelyä vanhemman kanssa lapsen huostaanoton jälkeen. ”En tiää joillekii se voi olla vaikeeta mut tietysti sen tiedon siirtäminen voi olla hankalaa sitten et se asia varmaan vähän muuttuu kuitenkin.” (H2)

Sosiaalityöntekijän rooli vanhemman tukemisessa huostaanoton jälkeen on haastava sekä vanhemmalle että työntekijälle itselleen. Haastavuus liittyy tuen ja kontrollin väliseen suhteeseen, joka on eräs sosiaalityön perusristiriidoista (Juhila 2006, 216). Ristiriita syntyy usein siitä, että sosiaalityöntekijä tuntee olevansa asiakkaan auttaja ja asiantuntija järjestelmää vastaan, mutta toisaalta yhteiskuntanormeja ylläpitävä kontrolloija (Erkkilä 2012). Sosiaalityö on toimintaa, jonka tavoitteena on seistä asiakkaan rinnalla ja vahvistaa heidän omia resurssejaan tai pitää huolta vailla resursseja olevista. Toisaalta sosiaalityöhön sisältyy kontrollitehtävä silloin, jos ihmisen käyttäytymisen nähdään olevan haitallista hänelle itselleen, lähiyhteisölleen tai yhteiskunnalle. Tuki ja kontrolli ovat usein toisiinsa yhteydessä siten, että niitä on vaikea erottaa toisistaan. (Juhila 2006, 216.)

Lastensuojelu näyttäytyy huostaanotetun lapsen vanhemman puheessa usein ristiriitaisesti, kun lastensuojelu on samanaikaisesti kontrolloija ja tukija, huostaanottaja ja auttaja. Vanhemman tunteet vaihtelevat katkeruuden, vihan ja autetuksi tulemisen välillä. Toisaalta lastensuojelun puuttumista toivotaan, mutta toisaalta taas pelätään. (Sinko & Vironkangas 2009, 105.) Sosiaalityön lakiperustaisuus johtaa tuen ja kontrollin samanaikaisuuteen ja kaksoisasetelma synnyttää jännitteitä ja vaikuttaa niin tuen tarjontaan kuin sen vastaanottamiseenkin. Tuki ja kontrolli käsitetään usein ristiriitaisiksi, mutta ne voitaisiin käsittää myös rinnakkaisiksi tai päällekkäisiksi työskentelyn osiksi. (Kähkönen 1994, 14.)

Sosiaalityöntekijän tehtävä on tukea vanhempaa, mutta samalla toteuttaa myös lain määrittelemää virkatehtävää. Asia näyttäytyy tutkimusaineistossa kaksijakoisena. Toisaalta sosiaalityöntekijältä saatuun tukeen oltiin tyytyväisiä, vaikka samainen henkilö

onkin tehnyt huostaanottopäätöksen. *”Ite kyllä sain siltä omalta sosiaalityöntekijältä apua siinä tilanteessa. Vaikka se oli se henkilö joka vei lapsen niin se oli kyllä minunkii puolella. Et osas olla sillee. Et sieltä sain paljon tukea.”* (H7) Toisaalta tukea voi olla vaikea ottaa vastaan sosiaalityöntekijältä. Eräs vanhempi koki, että saman sosiaalityöntekijän pysyminen myös huostaanoton jälkeen voi olla hyväkin asia, sillä silloin työntekijällä on ainakin paras tieto tilanteesta. Toisaalta tuen vastaanottaminen sosiaalityöntekijältä tuntui vaikealta juuri siitä syystä, että sosiaalityöntekijät joutuvat tekemään vanhemman kannalta raskaita päätöksiä. *”En usko että kovin moni jos on varsinkii tämä vastentahtonen huostaanotto niin ei varmasti ota tukea vastaan sieltä. En tiää välttämättä oisinko itekään ottanu sitä tukea vastaan sieltä eivätkä hyö välttämättä pysty sitä järjestämään semmosta.”* (H2)

Sosiaalityön kontrollitehtävä näkyi vanhempien vastauksissa, kun he kertoivat sosiaalityöntekijän tuen vastaanottamisen olevan vaikeaa, koska heidän on yritettävä aina ryhdistäytyä ja terästäytyä kohdatessaan sosiaalityöntekijän. *”En tiää että osaisko sieltä ottaa sitä tukea vastaan että jotenkii siellä joutuu vielä skarppaamaan.”* (H2) Tilanne on vaikea molemmin puolin; on vaikea vastaanottaa tukea, jos ei pysty olemaan oma itsensä, mutta myös tuen tarpeen arviointi on vaikeaa, ellei vanhempi pysty olemaan rehellinen. *”Ei sitä virastossa voi samalla tavalla avautua ja kun tulee niitä itsesyytöksiä.”* (H5)

Sosiaalityön kontrollitehtävä näkyi aineistossa myös siinä, että sosiaalityöntekijä on asettanut vanhemmille tavoitteita huostaanoton purun edellytyksiksi. Vanhempi tuntui pitävän vaatimuksia kohtuullisina ja suhtautui asiaan myönteisesti. *”Tässä on vaatimuksena se, että molempien pitää olla nyt syksyllä koulussa tai töissä ... Kaipa siinä joku idea on että vaaditaan jotain”* (H3M)

5.4.2 Vuorovaikutus

Osa vanhemmista koki saaneensa jonkin verran tukea sosiaalityöltä keskustelujen kautta jossakin vaiheessa huostaanoton jälkeistä työskentelyä. Keskustelukumppanina on ollut sosiaalityöntekijä tai perhetyöntekijä. Keskustelua on vähintäänkin ollut lapsen asiakasuunnitelman yhteydessä, mutta usein kanssakäymistä sosiaalityöntekijän tai esimerkiksi-

si perhetyöntekijän kanssa on ollut muutoinkin. ”Sitten oli ehkä enemmän niitä yhteisiä palavereja. Että mun mielestä sitten oli enemmän semmosia säännöllisiä tapaamisia.”(H1)

Vanhemmat eivät avanneet keskustelujen sisältöjä usein kovinkaan tarkasti, vaan keskusteluista mainittiin yleisellä tasolla. Aineiston perusteella olen kuitenkin tulkinut keskustelujen kautta saatavan tuen olleen kahden tyyppistä sosiaalista tukea: emotionaalista tukea ja tiedollista tukea. Tiedollista tukea käsitellään jäljempänä. Emotionaalinen tuki voi olla esimerkiksi huolehtimista, empatiaa, kuuntelemista tai vahvistamista. (esim. Goldsmith 2004, 13.; Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 56.) Sosiaalityö perustuu vuorovaikutukseen ja oikeastaan kaikkeen sosiaalityöhön liittyy asiakkaan kanssa keskusteleminen. Tämän vuoksi ehkä keskustelujen sisällötkin jäivät avaamatta sen tarkemmin.

”Perhetyö huostaanoton jälkeen kesti pari vuotta. Sai puhuttua kaikesta lapseenkii liittyvistä asioita.” (H2)

”Nyt mä saan vinkkiä ja palautetta.” (H4)

Muutamit vanhemmat kokivat vuorovaikutuksen puuttuneen lähes kokonaan. Vanhemmat ovat toivoneet yhteydenpidon sosiaalityöntekijän kanssa olevan tiiviimpää ja vuorovaikutuksen toimivampaa.

”No totta kai mä panin aina viestiä sosiaalityöntekijälle sähköpostilla. En saanu mitään vastausta koskaan.”(H4)

”Minä luulin että se yhteydenpito ois paljon tiiviimpää sosiaalityöntekijän ja sijaisperheen kesken ja asioista puhuttas paljon laajemmin ja käytäs enemmän juttuja yhdessä läpi eikä lasta vaan siirrettäs toiseen paikkaan vaan pähkäiltäs yhdessä asioita. Paljon enemmän kuvittelin että se ois semmosta yhteistyötä.” (H6)

5.4.3 Kuulluksi tuleminen

Kuulluksi tuleminen on tärkeä emotionaalisen tuen muoto kenelle tahansa, mutta etenkin huostaanotetun lapsen vanhemmalle, jonka oikeutta vanhemmuuteen ja huoltajuuteen on rajattu. Ihminen on apua hakiessaan haavoittuvimmillaan ja voi tulkita pienetkin eleet ja sanat syytöksiksi, epäluottamukseksi tai mitätöinniksi. Vanhemman kanssa työskenneltäessä on kiinnitettävä huomiota asioiden hoitamistapaan ja ihmisarvoiseen suhtautumiseen. Ihminen rakentaa minäkuvaansa sosiaalisesti. Se, miten hänet nähdään ja sijoitetaan, suuntaa hänen valintojansa ja elämänsä rakentumista. Tuomitsemisen ja leimaamisen sijaan ihminen tarvitsee mahdollisuuksia muuttaa tilannettaan. Kuulluksi tuleminen helpottaa vaikeiden ratkaisujen tekemistä ja niihin sopeutumista. (Väyrynen 2006, 105.)

Tässä tapauksessa kuulluksi tulemisella tarkoitetaan sekä päätöksiin liittyvää virallista kuulemistä että myös hyvään yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen sisältyvää toisen kuulemistä, ja etenkin kuuntelemista. Kuulluksi tulemisella on oleellinen merkitys tarkasteltaessa emotionaalista tukea. Työntekijän täytyy ensin kuunnella vanhempaa, jotta voi tietää, mitä hän tarvitsee. Kuulluksi tuleminen vahvistaa yksilön itsetuntoa ja lisää tunnetta osallisuudesta. Kuulluksi tulemisen tärkeys korostui kaikissa haastatteluissa. Vanhemmat muistivat mainita vähäisimmätkin asiat, joissa ovat tai eivät ole tulleet mielestään kuulluiksi.

Tutkimusaineiston perusteella vanhempien kokemukset kuulluksi ja kuunnelluksi tulemisesta ovat melko vähäisiä. Kokemukset tämänkin asian suhteen kuitenkin vaihtelivat siten, että pieni osa vanhemmista koki tulleensa täysin kuulluksi, eikä sen suhteen ole ollut ongelmia.

”Minä kuvittelin että huostaanotto on niin lopullinen mutta mulla on huoltajuus säilynyt edelleenki ja tosi paljon kuuntelevat mitä minulla on sanottavaa.” (H5)

”Kyllä tulin kuulluksi. Ei oo mitään katkeruutta niitä kohtaan.” (H7)

Kolme vanhempaa lukuun ottamatta kaikki haastateltavat kokivat, että aitoa kuulluksi tulemista ei ole tapahtunut, vaan kuuleminen ja kuunteleminen on ollut näennäistä tai kuulluksi tulemiselle ei ole ollut mahdollisuutta. *”Kyllähän ne kuuli mut ei ne kuunnellu. Kyllä kuullaan montakii kertaa mut tulee semmonen että ooppa sinä vaan.” (H2)* Lastensuojelupäätöksiin liittyvät viralliset kuulemiset on hoidettu, mutta aito läsnä olo ja kuunteleminen ovat jääneet vähäisiksi. *”Mä oon älyttömän pettyny siihen että mä en tullu kuulluksi kun mä annoin merkkejä ja mä tiedän että mun perhettä ois voitu auttaa muillakii tavoilla kuin huostaanotolla.” (H4)*

Vanhemmat nostivat monissa ilmaisuissaan esille sen, että heillä ei ollut mahdollisuutta saada omaa ääntään kuuluviin. Vanhemmilla on ollut matkan varrella mielessään asioita, joita ovat pitäneet tärkeinä ja joista olisivat halunneet sosiaalityöntekijän kanssa keskustella. He eivät kuitenkaan ole saaneet siihen tilaisuutta, eivätkä ole osanneet tai jaksaneet vaatia itselleen mahdollisuutta näiden asioiden läpi käymiseen. *”Et sillon oisin halunnu puhua siitä et ei sen perheen aikana. Et ne jäi varmaan sitten tietämättä niiltä sosiaalipuolen ihmisiltä.” (H2)*

Vanhemmat kuvasivat, että kuulluksi tulemisen esteenä on usein ollut ajan puute. Heidän näkemyksiään ja mielipiteitään ei ehditä kuulla asiakassuunnitelmanneuvotteluissa tai muissa palavereissa. Sosiaalityöntekijä on saattanut suorastaan kieltää vanhempaa puhumasta, koska häntä ei ole ollut aikaa kuunnella. *”Yhen kerran kirjoitin kaks sivua tekstiä mut kun otin palaverissa sen esille niin sosiaalityöntekijä sano että ei nyt keretä ja annoin sen sitten hänelle sen lapun että ota sit kantaa niihin. Mutta ei niistä oo ollu mitään mainintaa eikä ottanu mitään kantaa.” (H6)* Vanhempaa on myös kielletty puhumasta omista asioistaan. *”Ollaan kerrottu palavereissa, mutta vastaus on aina se että nyt puhutaan lapsen asioista.” (H3)* Vanhemmat toivoisivat, että heille olisi varattu hetki, jolloin he voisivat puhua haluamistaan asioista rauhassa ilman muita osallistujia. *”Ei siinä varmaan osannu. Ei oo semmosta hetkee et sinun kanssa keskusteltas rauhassa.” (H2)*

Eräs vanhempi olisi toivonut sosiaalityöntekijän näkevän ja ymmärtävän hänen heikon tilanteensa, kun ei itse sitä kyennyt esiin tuomaan. Heikkona hetkenä vanhemman on annettu istua palavereissa hiljaa ilman, että häntä olisi pyritty todella kuulemaan. Tut-

kimuksissakin (Stranden 1980; Kela ja Wallenius 1983, viitattu teoksessa Kähkönen 1991, 17–18) on voitu havaita tarvittavan avun konkretisoimisen olevan vanhemmille vaikeaa, joten avun tarve saattaa jäädä helposti huomaamatta työntekijältä. ”*Sosiaalityöntekijän olis pitänyt kuunnella ja tarkkailla tilannetta paremmin*” (H4) Eräs vanhempi ihmetteli sitä, että miksei kukaan ole koskaan kysynyt mitään hänen psyykkisestä voinnistaan, vaikka se on ollut huostaanoton syynä. Vanhemmalla oli tunne, ettei hänen vointinsa tai asiansa kiinnostanut enää ketään. ”*Huostaanoton syynä oli minun psyykinen vointi niin kukaan ei palaverissa kysynyt että mikä sinun vointi on et just sitä mä ihmettelin ... Ketään ei enää kiinnostanukaan, sillä ei ollu mitään merkitystä.*” (H6)

Osa vanhemmista nosti esille lapsen asioista kysymisen. Vanhemmat kokevat tärkeäksi kertoa lapseen liittyvistä asioista, koska tuntevat ja tietävät oman lapsensa asiat parhaiten. Vastauksista välittyi kuva siitä, että vanhemmat tuntevat ylpeyttä vanhemmuudestaan. Vanhemmalta lapsen asioista kysyminen tukee vanhemman tunnetta omasta vanhemmuudestaan. ”... *mitä me tehään lapsen kanssa täällä kotilomilla ja oisin mielellään halunnu kertoa, että mitä on puuhasteltu. Että kukaan ei niistä kysynyt.*” (H6)

Kuulluksi tulemista voi vaikeuttaa myös vanhemman pelko ja alemmuuden tunne suhteessa viranomaisiin. ”*Tätä meidän sosiaalityöntekijää oon aina kohdellut sellasella pelonsekaisella kunnioituksella että en oo uskaltanu hirveesti omia toiveita nostaa esiin ja oon miettinyt että päättäkää te viisaammat.*” (H6) Vanhempi saattaa vetäytyä syrjään ja ajatella, että asiasta paremmin tietävät voivat päättää asioista. Tällaisten tilanteiden tunnistaminen vaatiikin hyvin herkkiä tuntosarvia työntekijältä ja valmiutta mahdollisesti muuttaa työskentelytapojaan siten, että vanhempi kokisi olevansa tasa-arvoinen vaikuttaja ja hänen ajatuksensa tulisivat kuulluiksi.

Vanhemmat ovat saattaneet olla epätietoisia joistakin tavanomaisistakin asioista ja oikeuksistaan, koska eivät ole uskaltaneet nostaa asioita esille sosiaalityöntekijän kanssa. Jotkut vastaukset herättivät ajatuksen siitä, että vanhempi pyrkii olemaan mahdollisimman huomaamaton, koska pelkää lapsen menettämistä kokonaan. ”*Jotenkii sitä ei kehannu kysyä kun on niin onnessaan kun saa ylipäätään lapsen kotiin.*” Pahimmillaan vanhemman pelko johtaa siihen, että hän antaa suostumuksensa asialle, josta on epävarma, mutta ei rohkene kertoa tai kysyä asioista sosiaalityöntekijältä. ”*Enhän minä*

osannu niiltä mittään kysyä kun se tilanne oli niin outo. Minä sitten annoin suostumukseni tähän asiaan ...” (H6)

5.4.4 Kohtaaminen ja kunnioittaminen

Sosiaalityön liittämisen ja kontrolloitehtävä saattaa johtaa helposti sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden keskinäisiin vastakkainasetteluihin. Sosiaalityön asiakkaat tuntevat usein, ettei heitä kohdella kunnioittavasti. Ihmistä ei kohdata kokonaisena ihmisenä, mikä vähentää ihmisen omanarvontuntoa. Kokemus korostuu, jos kohtaamistilanne on lähtökohdiltaan eriarvoinen, kuten sosiaalityön tilanteet usein ovat. Sosiaalityöntekijällä on enemmän määrittely- ja toimenpidevaltaa kuin asiakkaalla. Asiakkaan kohtaaminen syrjäytyneenä antaa asiakkaasta jonkin puutteen kautta hahmottuvan kuvan, jolloin asiakkaan omalle tavalle hahmottaa itsensä ja elämänsä ei välttämättä jää tilaa. (Juhila 2006, 96.)

Kohtaavassa vuorovaikutuksessa työntekijän ja asiakkaan välille rakentuu suhde, joka mahdollistaa ymmärtämisen ja dialogin. Tällainen suhde edellyttää molemmilta osapuolilta läsnäoloa, valmiutta avoimeen kohtaamiseen, kiinnostusta toisesta ihmisestä ja hänen mielipiteistään sekä valmiutta esittää omia näkemyksiä. Erilaisten käsitysten tuominen keskusteluun on hyödyllistä asian käsittelyn ja yhteisen ymmärryksen rakentumisen kannalta. (Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 62.)

Aineistosta nousi muutamien vanhempien osalta vahvasti esille heidän kokemuksensa vanhemmuuden väheksymisestä ja syrjäyttämisestä. Kaikki tutkimukseen osallistuneet vanhemmat ovat tavanneet lapsiaan säännöllisesti huostaanoton aikana, osa tiheämmin, osa harvemmin. Lastensuojelussa puhutaan paljon jaetusta vanhemmuudesta, mutta vanhemmalle sen ymmärtäminen käytännössä voi olla vaikeaa. *”Jaetusta vanhemmuudesta se sosku kyllä paapattaa mut kun se on unohtanu selittää että mitä se tarkoittaa.” (H3)* Erityisesti sijaisperheeseen sijoitetun lapsen äiti saattaa kokea menettäneensä lapsensa lopullisesti ja viranomaisten tuki äitiyteen on usein vähäistä. (Taskinen & Törrönen 2004, 15.)

Vanhemmat kokivat epäreiluna sen, että lapsen asioista saatetaan päättää heidän selkänsä takana. Vanhempien mielipiteestä tai yhteisesti sovituista asioista huolimatta asiat on päätetty viime kädessä vastoin vanhempien kanssa sovittua. *”Eli vaikka me palaverissa sovitaan niin se kaks kuukautta sen päätöksen teon jälkeen ne soittaa meille kaks viikkoo ennen palaveria että nyt ei tehäkään sillee että tehään tälle.” (H3M)*

Muutammat vanhemmat kuvasivat tunnettaan siitä, ettei heitä kohdella lapsensa vanhempina ja sijaisvanhempina tai sijaishuoltopaikka asetetaan vanhemman edelle. Vanhemmat eivät koe saaneensa kunnioitusta, eikä vanhemmuuden kokemukselle ole ollut mahdollisuutta.

”Sosiaalityöntekijä ja sijaisäiti sopivat keskenään ja sitten ilmottavat mulle jos muistaavat. Jos sosiaalityöntekijällä on joku juttu lapsesta niin se soittaa sijaisäidille kun sen pitäs soittaa myös mulle ... elikä minut on laitettu lapsen elämässä vähän niinku kummiks tai vastaavaks.” (H3)

”Mä olin niin ahistunu siinä että mulla ei ollut äitinä minkäänlaista tilaa ei mitään arvoa. Että heillä on vaan se arvo.” (H4)

Vastausten perusteella vanhemmuutta koettiin loukanteen se, ettei perheen jälleen yhdistämistä ole nähty työskentelyn tavoitteena. *”... en oo tämän oman prosessin aikana ... että siihen asiaan olisi paneuduttu oikein kunnolla että me nähdään se sellaisena lippulaivana.” (H4)* Eräs vanhempi kuvasi asiakassuunnitelmanneuvottelujen tuntuvaan pahalta, koska esiin nostetaan aina vain negatiivisia asioita, ei koskaan mitään positiivista.

Osa vanhemmista peräänkuulutti sosiaalityöntekijältä nöyryyttä ja arvokkuudella kohtaamista elämäntilanteesta huolimatta. *”Kannattas kattoo sitä ihmistä sillä hetkellä.” (H3)* Työntekijä ei saisi nousta asiakkaan yläpuolelle, vaan kohdella häntä tasavertaisena. Eräs vanhempi toivoi sosiaalityöstä löytyvän enemmän avoimuutta ja läpinäkyvyyttä.

5.4.5 Tiedollinen tuki

Tiedollinen tuki voi olla tiedon, ohjeiden sekä uusien näkökulmien antamista (esim. Goldsmith 2004, 13). Huostaanotto on kriisi, joka kuormittaa asianosaista ihmistä. Työntekijän on otettava huomioon tämä seikka perheen kanssa työskennellessä, sillä kriisitilanne vaikuttaa väistämättä ihmisen käytökseen ja vastaanottokykyyn. Kriisissä olevaa ihmistä ei voi arvioida samalla tavalla kuin muutoin. Kriisi kaventaa ihmisen vastaanottokykyä, eikä vanhempi välttämättä muista kuulleensa jotakin heille sanottua asiaa. Kaikkien asioiden vastaanottaminen ei myöskään ole helppoa. Asianosaisen käsitys siitä, ettei hän ole saanut tietoa, ei ehkä aina pidä paikkaansa, mutta se on toisen osapuolen aito, subjektiivinen, tunne asiasta. Tiedon välitykseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Työntekijän olisi syytä varmistaa, että vanhemmalle annettava tieto todellakin menee perille, eikä vanhempi koe jääneensä ilman tietoa tulevasta. (Taskinen & Törrönen, 2004, 17; Taskinen 2007, 22.)

Vanhemmat kokivat tiedollisen tuen saamisen hyvin tärkeäksi ja auttavan lapsen huostaanottoon liittyvien asioiden käsittelyssä. Useimmat vanhemmat kokivat saaneensa ainakin jossakin vaiheessa huostaanoton aikana jonkinlaista tiedollista tukea, mutta tiedollisen tuen saannista nähtiin olevan myös paljon puutteita.

Vanhemmat kertoivat tarvinneensa faktatietoa huostaanotosta: mitä huostaanotto merkitsee ja mitkä ovat vanhemman oikeudet. Tämä oli toteutunut joidenkin vanhempien kohdalla hyvin. *”Sain tietoo siitä, mitä ovat oikeudet ja kertovat valitusoikeudesta ja siitä että säilyn huoltajana ... Ei oo salailtu mitään.” (H7)* Huostaanottopäätöksen läpikäyminen vanhemman kanssa on tärkeää. Siihen on hyvä palata vielä myöhemminkin, kun huostaanotosta on kulunut aikaa. *”Tänä vuonna käytiin se huostaanottopäätös uudelleen läpi minun toivomuksesta koska siinä tilanteessa ei sisäistä kaikkee ...” (H2)*

Eräs vanhempi ei ollut saanut riittävästi tietoa huostaanoton perusteista, koska ei ollut saanut tutustua etukäteen huostaanottoasiakirjoihin. *”Mullehan ei etukäteen annettu mitään papereita luettavaksi. Siinä on yks semmonen vakava puute jonka sosiaalityöntekijä teki siinä.”(H4)* Vanhemmat olisivat kaivanneet enemmän tietoa oikeuksistaan liittyen huostaanottoon. *”En minä saanu siinä mitään kättä pitempää että ois ylipää-*

tään puhuttu mulle semmosesta kun että mä voin hakee sitä huostaanoton purkua itse.” (H4) Tietoa kaivattiin myös huostaanoton vaikutuksista sekä vanhemman että lapsen arkeen. ”... en mä tienny sitä siinä tilanteessa että jopa lasten tukan leikkuu on semmoinen asia johon minä en saa puuttua. En mä tienny sitä.” (H4)

Vanhempien on tärkeää tietää myös sijaishuollon tavoitteet, toisin sanoen ne asiat, joiden on muututtava, jotta lapsi voi palata kotiin. Huostaanotetun lapsen asiakassuunnitelmaan on kirjattava, miten lapsen yhteydenpito ja yhteistoiminta vanhempien kanssa toteutetaan, ja miten tavoite perheen jälleen yhdistämisestä otetaan huomioon (Lastensuojelulaki 30 §). Toiset vanhemmat kuvasivat epätietoisuuttaan siitä, millaisia heidän pitäisi olla sosiaalityön näkökulmasta ja mihin asioihin kiinnitetään huomiota. ”... tietäs että mihin kiinnitetään huomiota, että vois olla vapaasti. Tietäs miten olla...” (H4) Osalle vanhemmista tavoitteet puolestaan ovat selkeät, kun vanhempi itse on pyytänyt ne kirjattavan. ”Kyllä meille on sanottu. Ihan paperilla on kun minä pyysin että tietetään.” (H8)

Vanhemmat toivoisivat lisää tietoa myös lapseen liittyvistä asioista. Vanhemmat kokevat raskaaksi sen, etteivät saa tarpeeksi tietoa lapsen arjesta. ”Hirveesti joudun arvuuttelemaan ja tekemään omia johtopäätöksiä kun en tiedä” (H6) Jotkut vanhemmat eivät olleet saaneet lapseen, esimerkiksi terveydenhuollollisiin asioihin, liittyvää tietoa. Päätöksiä vanhemman tapaamisiin liittyen on saatettu tehdä perustuen terveydenhuollon lausuntoihin, joita vanhempi ei ole koskaan nähnyt. Vanhemman omaa selviytymistä on tukenut tiedon saaminen lapsen arkeen ja elämään liittyvistä asioista.

Monet vanhemmat ovat itse aktivoituneet tiedon etsimisessä. Vanhemman oma aktiivisuus tiedon etsimisessä on itsessään hyvä asia ja on helpottanut vanhemman omaa selviytymistä tilanteessa. Tiedon etsiminen itselle tärkeästä aiheesta on luontevaa ja vanhempien itsenäinen tiedon hankinta liittyy osittain siihen. ”Selviytymiseen varmaan autto että hirveen paljon yritti saada siitä paikasta selvää ja sen säännöistä ja mitenkä siellä lähtee sitten menemään ja oon oppinu sen että jos joku asia mietityttää niin pitää heti kysyy.” (H5)

Osittain vanhemman omatoimista tiedonhakua kuitenkin selittää se, että vanhemmat eivät ole kokeneet saaneensa riittävästi tiedollista tukea sosiaalityöntekijältä. *”Minua ei informoitu millään tavalla ... siitä että mitä tässä tapahtuu ja mikä on marssijärjestys ja mitä sanoo laki ja mitä tässä tapahtuu ja mitä voin pyytää itelleni.” (H4)* Tulosten perusteella voidaan todeta, ettei tietoa ole koskaan liikaa saatavilla. Konkreettisen tiedon saaminen helpottaa vanhempia tapahtumien käsittelyssä. *”Mä otan monesti suojaks sen järjen ja mä tarkkailen paljon ja keräilen tietoo.” (H4)*

Vanhemmat kertovat etsineensä lainopillista tietoa lähinnä internetistä, esimerkiksi Sosiaaliportin Lastensuojelun käsikirjasta. *”Minä en oikeestaan tiää mistään mitään. Se mitä mä oon ite lukenu tuolta sosiaaliportista. Kyllä minusta tuntuu että minua ja lasta on laiminlyöty.” (H6)* Tiedon etsimiseen liittyy myös kysymys epäluottamuksesta sosiaalityötä kohtaan. Jotkut vanhemmat kokivat pitävänsä huolta omista oikeuksistaan keräämällä tietoa huostaanottoon liittyen. *”Ite ollaan otettu selvää ja vähän ees yritetty vaikuttaa siihen ettei ihan huijata.” (H3)*

5.4.6 Aineellinen tuki

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on huostaanoton aikana edistettävä lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa ja tukea vanhempien tosiasiallisia ja tarvittaessa taloudellisia mahdollisuuksia pitää yhteyttä ja tavata lasta sijaishuollon aikana. Vanhemmat saattavat tarvita avustusta esimerkiksi matka- tai majoituskustannuksiin. (Räty 2010, 394.)

Suurin osa vanhemmista kertoi saaneensa sosiaalityöstä lapsen huostaanoton aikana aineellista tukea. Aineellinen tuki voi olla rahaa tai tavaraa (Kumpusalo 1991, 17). Sijaishuollossa olevan lapsen vanhemmalle maksetaan yleensä ruokaraha lapsen kotilomien ajalta sekä lapsen tapaamisesta aiheutuneet kustannukset, koska sosiaalitoimi perii vanhemmalta lasta koskevat korvaukset hoidon korvaukseksi. *”Ne kilometrikorvaukset sain ... nyt maksetaan ruokarahat.” (H2)* Vanhemman ja lapsen yhteyden säilymistä voidaan tukea myös muuten taloudellisesti, esimerkiksi yhteiseen tekemiseen. *”Siinä*

mä sitten toivoin, että me voitais käydä jossain reissussa ja siihen saada taloudellista tukea. No se oli ihan ok.” (H4)

5.4.7 Vanhemman aktiivisuus tuen saamisessa

Lähes kaikkien haastateltujen vanhempien vastauksissa näyttäytyi jollakin tavalla heidän oma aktiivisuutensa tuen etsimisen ja pyytämisen suhteen. Tutkimukseen valikoituneet vanhemmat saattavat tosin olla tyypiltään aktiivisempia verrattuna keskimäärin samassa elämäntilanteessa oleviin. Aktiivisuus näkyy muun muassa siinä, että he ovat halunneet osallistua tähän tutkimukseen.

Kokemukset voivat olla hyvinkin erilaisia eri vaiheessa huostaanoton jälkeistä prosessia. Toiset vanhemmat olivat voimaantuneet ajan kuluessa, eivätkä ole enää jääneet odottelemaan sitä, että joku huomaisi heidän tuen tarpeensa. *”Mä laitoin sosiaalityöntekijälle viestiä että nyt järjestät minulle palaverin ... mä listasin paperille kaikki ne asiat, mitä mä haluan.”(H4)* Toiset vanhemmat puolestaan odottavat sitä, että sosiaalityöntekijä huomaisi heidän tarvitsevan tukea. Vanhemmalla ei välttämättä ole voimavaroja tuen pyytämiseen, jos vastuu tuen saamisesta jätetään vanhemmalle. *”Kaikki jäi ihan avoimeks ja sitten sosiaalityöntekijä siinä taputti mua olkapäälle, että jos haluat jutella tästä asiasta enemmän niin soita hänelle ja sovitaan aika.” (H6)*

Kaikissa perheissä on ollut lastensuojelun avohuollon tukitoimia ennen huostaanottoa; joissakin perheissä enemmän, joissakin vähemmän. Avohuollon tukitoimien päättyessä huostaanottoon voi vanhemmalle tulla tunne siitä, että heidät unohdetaan siinä tilanteessa. Eräs vanhempi kuvaa, että huostaanoton jälkeen tuli tunne siitä, että sosiaalityöntekijää ei enää kiinnosta heidän perheensä asiat, vaikka kotiin jäi vanhemman lisäksi myös sisaruksia. Vanhempi kuvasi joutuneensa taistelemaan saadakseen tukea kotiin huostaanoton jälkeen. *“... että joutu siinä tilanteessa tosi paljon ite ponnistelemaan että minä haluan että toiselle lapselle on tukea, minä haluan että tänne tulee perhetyöntekijä.” (H3)*

5.4.8 Vanhempien odotuksia sosiaaliseen tukeen liittyen

Sosiaalityöntekijän vastuu tuen tarjoajana

Tutkimusaineistosta nousi selkeä toive suhteessa sosiaalityöntekijään. Vanhemmat toivovat sosiaalityöntekijän kantavan vastuun tuen tarjoamisesta ja pitävän yhteyttä vanhempaan. Vaikka vanhempien elämäntilanteet ovat olleet vaikeita ja yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa ei aina ole ollut toimivaa, ovat he silti odottaneet yhteydenpitoa sosiaalityöntekijän puolelta. ”... *silti mulla oli tuolla pienessä mielessä se ajatus että voiku se sosiaalityöntekijä soittaa mulle ... en ottanu ite puhelinta käteen.*” (H4) Useat vanhemmat nostivat esille toiveen siitä, että sosiaalityöntekijä olisi heidän tukenaan ja olisi kiinnostunut heidän asioistaan. ”*Kyllä mä toivosin säännöllistä yhteydenpitoa sosiaalityöntekijän puolelta että hän välillä kyselis että miten minulla menee*”(H6) Sosiaalityöntekijän lisäksi toivottiin myös tukea perhetyöntekijältä.

Toisilla vanhemmilla on ollut tunne siitä, ettei osaa kysyä asioista oikein, eikä oikeastaan tiedä, mitä pitäisi kysyä, kun ei tiedä asioista riittävästi. Sosiaalityöntekijän vastuulla olisi pyrkiä huomaamaan vanhemman epätietoisuus tai pyrkiä varmistamaan, onko vanhemmalla riittävästi tietoa tilanteesta. ”*Mä yritin vähän siinäkin soperrella kun en osannu kysymyksiäni asetella ja mitähän tässä uskaltaa kysyä ja mitähän tässä pitää kysyä ja mitä tämä nyt tarkoittaa.*” (H4) Vastauksista kuvastui myös suuri luottamus siihen, että viranomaiset hoitavat asiat oikein, eikä vanhempi osaa kyseenalaistaa viranomaisen toimintaa. ”... *ehkä ei itekään osannu kysyä sitä sitten. Että se mennee vaan sillee että näin tehään. Ja totta kai kun on itekii semmonen ummikko niin on et joo tehään vaan.*” (H2)

Kanssakulkijuus

Sosiaalityöntekijältä toivottiin kanssakulkijuutta ja vuorovaikutteista yhteistyötä. Eräs vanhempi määritteli osuvasti sosiaalityöntekijän olevan tärkeä rinnalla kulkija, koska hän on myös se ihminen, joka tekee vanhemman elämää suuresti koskettavia päätöksiä.

Vanhempi kuvasi pitävänsä tärkeänä sitä, että sosiaalityöntekijä pysyisi rinnalla tapah-
tuipa mitä tahansa.

*”... että se soittas ja kanssakulkis senkii hetken mun kanssa. Että sitä
kanssakulkijuutta mä toivoisin paljon. Kanssakulkijuus sisältää sanana
mun mielestä sen inhimillisyyden ja kohtaamisen että mä oon sun käytet-
tävässä vaikka yhteistyö ei toimis niin silti mä oon täällä.” (H4)*

Vuorovaikutusta pidettiin tärkeänä ja toivottiin, että työskentely olisi yhteistyötä ja yh-
dessä asioiden pohtimista. Sosiaalityöntekijän odotettiin olevan myös vanhemman asi-
oiden ajaja muiden tahojen, esimerkiksi lapsen sijaisperheen, suuntaan. *”Toivosin että
hän ajas koska minulla ei oo rohkeutta perheelle esittää toivomuksia niin toivosin että
sosiaalityöntekijä ajas niitä asioita minun puolesta ...” (H6)* Eräs vanhempi totesi toi-
vovansa, että sosiaalityöntekijä olisi enemmän hänen puolellaan asioissa. *”Sosiaalityön-
tekijän pitäisi olla aina biologisen vanhemman puolella että voi auttaa siinä, että lapsi
pääsee takasi.” (H3)* Hän vertasi itseään lapsen sijaisperheeseen. Toisaalta jotkut van-
hemmat kokivat perhetyöntekijän läheisemmäksi työntekijäksi kuin sosiaalityöntekijän,
ja olisivat sen vuoksi toivoneet ennestään tutun perhetyöntekijän jatkavan työskentelyä
myös huostaanoton jälkeen.

5.5 Tuki lapsen sijaishuoltopaikasta

Lapsen vanhemmilla ja huoltajilla ei ole oikeutta määrätä lapsen sijaishuoltopaikasta.
Huoltajan toiveet on tosin otettava huomioon. Sijaishuoltopaikaksi tulee valita se, joka
mahdollistaa parhaiten lapsen ja hänen vanhempiensa välisen yhteydenpidon. Sijais-
huoltopaikan valinnassa on kiinnitettävä huomiota siihen, millaista tukea lapsi, sijais-
perhe ja lapsen vanhemmat tarvitsevat. (Lastensuojelulaki 50 §; Rätty 2010, 382.)

Lapsen sijoituksella voidaan saavuttaa hyviä tuloksia silloin, kun biologiset vanhemmat
ovat hyväksyneet sijoituksen ja lapsi on siten saanut luvan kiintyä sijaishuoltopaikkaan.
Vielä muutama vuosikymmen sitten oli vallalla ajatus, että huostaanotetun lapsen edun
mukaista on erottaa hänet vanhemmistaan ja juurruttaa lapsi mahdollisimman pian si-

jaisperheeseen. Nykyisin käsitys on erilainen, ja lapsen yhteyttä biologiseen perheeseen pidetään tärkeänä. Myös lapsipsykologian mukaan lapsen ja biologisen vanhemman yhteys on tärkeää säilyttää. Yhteyden säilyttämistä voidaan edesauttaa lapsen ja sijaisperheen tukemisella, mutta tärkeää on tukea myös biologista vanhempaa yhteydenpidossa lapsensa kanssa. (Kujala 2003, 12, 17–18.)

Useat vanhemmat kertoivat kokemuksistaan koskien lapsen sijaishuoltoapaikkaa: sijaisperheestä tai perhekodista. Kokemukset ovat olleet moninaisia, sekä myönteisiä että kielteisiä. Osa vanhemmista on kokenut saavansa sijaishuoltoapaikasta tukea, osa vanhemmista on kokenut sijaishuoltoapaikan toiminnan päinvastaisesti.

Useat vanhemmat kertovat tärkeäksi sen, että sijaisvanhemmat ottavat heidät mukaan lapsen asioihin ja tukevat näin heidän vanhemmuuttaan. Sijaishuoltoapaikka on huomioinut vanhemman osaksi lapsen arkea ja yhteydenpito lapsen asioissa sujuu ongelmitta. *”Tosi paljon soiteltiinkin tän kolmen vuoden aikana niitä kuulumisia aina jos jotakii oli ja nähtiin.” (H1)* Vanhemmat kokevat hyvin merkitykselliseksi sen, että heidän mieli-pidettään kysytään lasta koskevissa asioissa ja vanhempi pääsee osallistumaan lapselle tärkeisiin tapahtumiin, kuten koulun juhliin tai lääkärikäynteihin.

Sijaishuoltoapaikka on tärkeässä roolissa ajatellen lapsen ja vanhemman välisen suhteen tukemista. *”Tietää että voi soittaa, jos tulee kotilomien aikana ongelmia.” (H5)* Vanhempi saa lapsen arkea koskevan tiedon sijaishuoltoapaikan kautta ja varsinkin pienten lasten kohdalla sijaishuoltoapaikan rooli yhteydenpidon tukemisessa on olennainen. Joillakin vanhemmilla oli kokemusta eri sijaishuoltoapaikoista ja toisten kanssa yhteistyö on ollut toimivampaa kuin toisten. Eräs vanhempi kertoo olleensa tyytyväinen lapsen siirtyttyä sijaisperheestä perhekotiin, joka on tukenut vahvasti hänen vanhemmuuttaan. *”Nyt on tavallaan muuttunu se että ajatellaan näitä biologisia vanhempia toisella tavalla. Totta kai ymmärrän että perheessä pitää tulla niitä tunnesiteitä ja pitääkii tulla tuollakii mut nyt et pystyy sitten olemaan ja asettumaan sinne. Mut hyö tukkee hirveen paljon sitten tätä biologista vanhemmuutta.” (H2)*

Yhteistyö sijaishuoltoapaikan kanssa ei kuitenkaan aina suju. Osa vanhemmista koki, ettei heitä oteta mukaan lapsen elämään, eivätkä he tiedä juuri mitään lapsen arjesta

sijaishuoltopaikassa. Vanhemmat kokevat jääneensä ulkopuolelle oman lapsensa elämästä. *”Perheen toiminnasta ei oo valittamista mutta ei ne minnuu ota noihin asioihin mukaan. Ei ne kysy minun mielipidettä mihinkään.” (H7)* Yhteistyön sujumiseen vaikuttavat monet seikat, eikä asetelma on helppo vanhemmalle tai sijaishuoltopaikalle. Huostaanoton taustat vaikuttavat paljon siihen, miten vanhempi pystyy suhtautumaan lapsen sijoitukseen ja sijaishuoltopaikkaan.

Tutkimuksissa on havaittu, että lapsen ja vanhempien yhteydenpito huostaanoton ja sijoituksen aikana on helpompaa ja kontaktit säilyvät paremmin, kun lapsi on laitoshoidossa perhehoidon sijaan. Tutkimuksissa on selvitetty, että biologiset vanhemmat kokevat lastensuojelulaitoksessa vierailemisen miellyttävämpänä kuin sijaisperheessä käynnin. Sijaisperheessä vieraillessaan vanhemmat tuntevat kilpailevansa lapsensa vanhemmuudessa sijaisvanhempien kanssa. Laitoksessa vierailu on koettu myös joustavammaksi ja siellä voi viettää aikaa lapsen kanssa kahdestaan. Tutkimusten mukaan vanhemmat kokevat helpommaksi kertoa ulkopuolisille lapsen olevan laitoksessa kuin sijaisperheessä. Vanhemmat myös uskovat, että sijoitus on helpompi purkaa, kun lapsi on sijoitettuna laitokseen. (Aldgate 1987, viitattu teoksessa Kähkönen 1991, 47; Koisti-Auer, 19.)

Osa vanhemmista kertoi olevansa tyytyväinen lapsen päästessä perheeseen laitoksen sijaan, mutta toisille vanhemmille nimenomaan perhesijoitus tuntui olevan uhkana heidän vanhemmuudelleen. Pienempien lasten vanhemmat kokivat vaikeaksi asiaksi sen, kutsuuko lapsi sijaisvanhempia äidiksi ja isäksi. Pienempien lasten vanhempien vastauksissa korostui suurempi huoli menetetyistä vanhemmuudesta.

”En antais kutsua äidiks ja isäks vaikka sosiaalityöntekijä sano että pitää antaa.” (H6)

”... olivat jo opettaneet että hyö ovat isä ja äiti lapselle.” (H3)

Kaikki vanhemmat kokivat tiedon saamisen lapsen asioissa olevan tärkeää, mutta kaikkien kohdalla tämä ei ole toteutunut suhteessa sijaishuoltopaikkaan. Suurin osa vanhemmista kertoo heillä olevan esimerkiksi tietyt soittoajat, jolloin vanhempi voi keskustella sijaisvanhempien kanssa, mutta se ei takaa sitä, että tieto aidosti kulkisi heidän

välillään. Syynä tähän voi usein olla se, että lapsen kanssa arkea elävät sijaisvanhemmat eivät aina ymmärrä huomioida sitä, että heille pienet arjen asiat voivat olla toisaalla asuvalle vanhemmalle hyvinkin suuria.

*”Ekaks aina juttelen niitten vanhempien kanssa, mutta ne on tosi harvasanasia että aina kaikki on ok. Toivosin että he enemmän purkasivat et-
tä mitä se ok tarkoittaa.” (H6)*

”Ei tarvii lupaa kysyä mutta ois kiva kuulla kun soitan sinne. Heille pikkuasiat on varmaan ihan normaalia arkipäivää mutta mulle ne ei oo pikkuasioita ... on kysymys minun lapsesta.” (H6)

”... nyt ei ikinä. Ei vaiheta kuulumisia, ei mitään. Sosiaalityöntekijä sano että sen äidin pitäis aina välillä soittaa minulle ja kertoa mitä lapselle kuuluu...” (H7)

Vanhemman ja sijaishuoltoapaikan välisessä yhteistyössä tärkeä asia on vanhemmuuden kunnioittaminen. Vanhemmat tuntevat lapsensa parhaiten ja haluavat heidän asiantuntijuuttaan kunnioitettavan. Vanhemmat kokevat hyvin tärkeäksi toimivan vuorovaikutuksen sijaisvanhempien kanssa. Vanhempien kertomuksista kuvastuu se, että heistä useimmat ovat yrittäneet luoda hyvää suhdetta sijaisvanhempiin ja ymmärtävät hyvän yhteistyön merkityksen.

”Mä kyllä luotan perheeseen mutta toivoisin että meillä ois paljon avoimempat välit ja oon sanonu että jos heille tulee jotain kysyttävää lapsen elämästä vaikka vauva-ajasta niin kysyisivät multa koska minähän sen parhaiten tiän. Mutta eivät he oo koskaan kysyny mitään vaikka mielelläni kertaisin lapsesta.” (H6)

5.6 Tuki läheisiltä

Tutkimusaineiston perusteella voidaan todeta, että läheisiltä saatava emotionaalinen tuki on vanhemmalle tärkein voimavara ja selviytymiskeino lapsen huostaanoton jälkeen. Läheisillä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa puolisoa, perhettä, sukulaisia ja ystäviä.

Läheisiltä saatava tuki ei kuitenkaan ole itsestäänselvyys, sillä kaikilla vanhemmilla ei ole ollut läheisiä tukena ja läheissuhteisiinkin saattaa liittyä ristiriitoja. Eräs vanhempi

kuvasi joutuvansa välillä olemaan toisille se lohduttaja, kun hänen tarinansa koskettaa ihmisiä niin kovasti. Läheissuhteet voivat olla välillä hyvin pulmallisia ja ennemminkin estävät kuin edistävät vanhemman selviytymistä.

Lapsen toinen vanhempi

Tutkimukseen osallistui yksi pariskunta ja yksi äiti, joka on tällä hetkellä parisuhteessa lapsen isän kanssa. Heitä lukuun ottamatta kukaan haastatelluista vanhemmista ei ole ollut parisuhteessa lapsen toisen vanhemman, tässä tapauksessa isän, kanssa huostaanoton tapahtuessa. Kaikki nämä vanhemmat mainitsivat jossakin kohtaa haastattelua, ettei lapsen isästä ole ollut tukea heille eron jälkeen ja vastuu lapsista on ollut yksin äidillä. ”*Sillon se tuen tarve niinku lisääntykii sit kun mä olin yksin niitten lasten kanssa*”(H1) Osa näistä vanhemmista kertoi, ettei isä ole ollut lapsen kanssa missään tekemisissä pitkään aikaan. ”*Lasten isä ei ollut mitenkään mukana. Se otti ja lähti.*” (H4) Lapsen isä oli joissakin tapauksissa syyllistänyt äitiä lapsen huostaanotosta. ”*Isä vastusti ja se oli minun syy ja oon pannu lapsen pilalle.*”(H5) Vanhemmat pitävät suhdetta isään kuitenkin tärkeänä ja osa nosti isän puuttumisen yhdeksi keskeiseksi huostaanottoon johtaneeksi tekijäksi.

Parisuhde

Parisuhteen merkitys vanhemmuuden laatuun on tutkimuksissa havaittu tärkeäksi. Hyvä parisuhde ja toimiva sosiaalinen tukiverkosto ovat merkityksellisiä vanhemmuuden kannalta. Vanhemmuuden murtumisen taustalla on tutkimusten mukaan lähes säännönmukaisesti parisuhteen ongelmat. (Kähkönen 1994, 4.)

Useat vanhemmat kertovat saaneensa tai saavansa tukea uudesta parisuhteesta. Parisuhde luo uskoa ja valoa tulevaisuutta ajatellen. ”*Moni asia loksalti paikoilleen kun tapasin semmosen miehen johon rakastuin.*” (H1) Eräällä vanhemman terapian tarvekin on loppunut parisuhteen myötä. Useat vanhemmat ovat kasvattaneet lapset yksin ja parisuhteen myötä vastuuta voi jakaa. Parisuhde voi merkitä yksinkertaisesti sitä, ettei tarvitse olla yksin. ”*... kiva että ei tarvii olla yksin. Onhan hän tukenu minua tässä asiassa ja ymmärtää minua.*” (H6) Tutkimukseen osallistunut pariskunta saa tärkeää tukea

ja ymmärrystä toisiltaan, koska kokemus on heille yhteinen. Haastattelussa nousi esiin isän olleen tilanteessa melko yksin. Puolisoa lukuun ottamatta isällä ei ole ollut ketään läheistä tukena.

Sukulaiset

Sukulaisten antama tuki koettiin tärkeäksi. Monet vanhemmat kertoivat lapsen huostaanottoon liittyvästä häpeästä, jonka vuoksi he arvioivat tarkoin, kenelle asiasta puhuvat. Useat vanhemmat kokivat sukulaisten olevan luotettavia. Toisaalta eräs vanhempi ei ollut pystynyt kertomaan asiasta edes läheisimmälle perheelleen. *”Kyllä se varmaan on se tärkein ollu. Et en mä usko et viranomaiset ois pystyny samalla tavalla et ois saatanu tulla keskellä yötä huono olo niin kellekä sitä ois sitten soittanu.” (H2)*

Eräs vanhempi kokisi tärkeänä lapselle läheisten ihmisten saavan olla yhteydessä lapseen. Se tukisi myös vanhemman itsensä tilannetta. Hänen mukaansa se ei kuitenkaan ole ollut mahdollista, eikä hän tiennyt syytä siihen. *”Kukaan ei saa lapseen pitää yhteyttä. Ei oo missään vaiheessa saanu. Lapsi ei saa käydä mummon luona eikä siitä ole edes mainittu. (H6)*

Ystävät

Myös ystäviltä saatua tukea pidettiin hyvin tärkeänä. *”Ilman heitä en ois selvinny. He ovat äärimmäisen kärsivällisiä kuuntelemaan. Oon pystyny heille kertomaan surut ja hädät ja he ovat olleet kaikin puolin riittäviä.” (H4)* Osa vanhemmista kertoi sosiaalisen verkostonsa olevan laaja, osalla hyvin suppeampi. Merkityksellistä on se, että on edes yksi sellainen luotettava ihminen, joka kuuntelee. Ystävien merkitys on korostunut niillä vanhemmilla, jotka ovat kokeneet luottamuksen menneen esimerkiksi hoitotahoon, eivätkä uskalla ammattiauttajille puhua. *”Ennempää juttelen kaverin kanssa niin ei ainakaan lääkärit tiä eikä sosiaalityöntekijät.” (H7)*

5.7 Tuki hoitosuhteesta

Lapsen sijoituksen aiheuttama kriisi tulisi ottaa huomioon vanhemmille tarjottavissa palveluissa, kuten päihde- tai psykiatrisessa hoidossa (Kujala 2003, 14–15). Suurimalla osalla haastateltavista vanhemmista on tai on jossakin vaiheessa sijoituksen aikana ollut hoitosuhde, esimerkiksi terapia tai päihdehoito. Joillakin vanhemmilla hoitosuhde on päättynyt tai ei ole koskaan alkanutkaan, koska tarvetta sille ei ole ollut. Kaikki eivät koe saavansa tukea keskustelujen kautta. Kaikkien haastateltavien kanssa hoitosuhteen merkityksestä kuitenkin keskusteltiin.

Vanhemman oma hoitosuhde nähtiin tärkeäksi emotionaalisen tuen tarjoajaksi. Käynneillä on voinut keskustella lapsen huostaanoton herättämistä tunteista. Työntekijältä toivottiin tässäkin yhteydessä ymmärrystä tilanteesta. Hoitosuhteen kautta vanhempi voi saada vahvistumista ja onnistumisen kokemuksia (esimerkiksi päihteettömyys), jotka puolestaan edesauttavat vanhemman selviytymistä ja voimaantumista lapsen huostaanoton aiheuttamasta kriisistä.

Tutkimusaineistosta nousi esille myös merkittävä haaste liittyen hoitosuhteen tarjoamaan tukeen. Useat vanhemmat kokivat ongelmana sen, etteivät he pysty puhumaan hoitokontaktissaan luottamuksellisesti, sillä työntekijät ovat ilmoitusvelvollisia sosiaalityöntekijälle. Joissakin tapauksissa luottamus hoitotahoon on mennyt täysin, koska sieltä on raportoitu kaikki vanhemman kertomat asiat eteenpäin sosiaalityöntekijälle. Luottamuksellinen keskustelu tuntuu valheelliselta. Eräs vanhempi piti tärkeänä sitä, ettei hänen käynneistään jää jälkeä mihinkään, mikä voisi päätyä sosiaalityöntekijälle. Tämän vuoksi vanhempi ei hakenut apua tilanteesta, jossa sitä olisi saattanut tarvita. ”*Enkä kyllä menny perusterveydenhuollon puolellekaan jo ihan senkii takia, että en mä halunnu mitään merkintöjä.*” (H4) Toinen vanhempi päätti hoitosuhteen luottamuspulan vuoksi, vaikka olisi omasta mielestään avusta hyötynyt. Vanhemmat kertoivat ymmärtävänsä viranomaisten ilmoitusvelvollisuuden lastensuojeluasioissa, mutta ihmetystä herätti se, miten lastensuojelulla on oikeus saada kaikki mahdollinen vanhempaa koskeva tieto, vaikka se ei varsinaisesti lapsen asioihin liittyisikään.

”Siinä vaiheessahan minä sit lopetin käymästä siellä mielenterveystoimistossa kun ne oli sieltä tilannu ne minun psykiatrin lausunnot kaikki. Ja oonhan minä ollu tietonen että lastensuojeluasiat pitää ilmottaa mut en tienny sitä et ne kertoo ihan kaiken ... minusta se oli tosi järkyttävää. Ne aina sanoo että meille voit jutella luottamuksella. No tosi luottamuksella kun tietää koko sosiaalitoimi ne asiat ... minä en sit pitkään aikaan käyny sillä omalla sairaanhoitajalla vaikka ehkä siinä tilanteessa ois ollu aika tärkeitä käyväkii.” (H7)

Eräs vanhempi oli hakeutunut saamaan apua kriisiinsä kolmannen sektorin toimijalta, koska ei halunnut käynneistä jäävän jälkeä mihinkään. Siellä työntekijöillä ei kuitenkaan riittänyt ymmärrystä vanhemman tilanteeseen ja hän tuli torjutuksi. Tilanne tuntuu kohtuuttomalta ajatellen vanhemman selviytymistä. Vanhempi on jätetty monen tahon suunnalta yksin ja nyt myös avun antaja hylkäsi.

”Jäi vaan sellanen olo että ei mun asiat kiinnosta ketään enkä mä varmaan tarvii mitään tukea tai ymmärrystä. Kun mä en kelpaa sinnekään.” (H4)

5.8 Vertaistuki

Ihmiset, jotka elävät samantyyppisessä marginaalisuuden tilassa, jakavat usein elämäntilanteisiinsa ja ongelmiinsa liittyviä kokemuksia. Samanlaiset kokemukset ja niihin liittyvä toinen tieto tekevät heistä vertaisia. Vertaisuus synnyttää usein ihmisten välille spontaania yhteydenpitoa, mutta sitä voidaan aktivoida myös ammattilaisten avustuksella. Vertaistukea tarvitaan, sillä se tukee ihmisen selviytymistä ja voi toimia ongelmia lievittävänä voimavarana. (Juhila 2006, 129–130.) Samaa kokemusta läpikäyvät ihmiset voivat jakaa keskenään kokemuksiaan ja saada ymmärrystä (Kujala 2003, 14–15).

Vertaistuen voidaan määritellä olevan omaehtoista ja yhteisöllistä tukea sellaisten ihmisten kesken, joita yhdistää tietty sosiaalisen tuen tarvetta lisäävä yhteys. Vertaisryhmissä samassa elämäntilanteessa olevan ihmiset voivat jakaa keskenään kokemuksiaan ja saada toisilta ymmärrystä ja tukea selviytymiseen. Vertaistuki perustuu vastavuoroisuuteen, mutta sen ei tarvitse olla samanmuotoista. Vahva keskinäinen luottamus ja turvallisuuden tunne lisäävät osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Ne puolestaan

auttavat kielteisten kokemusten jakamista, mikä syventää ryhmän jäsenten keskinäistä vuorovaikutusta. (Kujala 2003, 15, Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 60.)

Vertaistuki koettiin vanhempien keskuudessa erittäin tärkeäksi tuen lähteeksi. Vertaisryhmästä saadun tuen voidaan nähdä olevan emotionaalista sekä tiedollista tukea. Vertaistuki on ihmisen elämänhallinnan kannalta tärkeää, mikä näkyy myös vanhempien vastauksissa. Tutkimuksen aineisto saattaa olla hieman vääristynyttä vertaistuen osalta siinä mielessä, että sain haastateltavia osin vertaisryhmien kautta. Tutkimukseen osallistuneista vanhemmista kuudella on kokemusta vertaisryhmätoiminnasta. Vanhemmat ovat saaneet tiedon vertaisryhmästä sosiaalityöntekijöiden kautta. Vertaisryhmä on organisoitu erään hankkeen kautta. Usein vanhemmat kokevat olevansa yksin huostaanottoasian kanssa ja häpeä on suuri. Oma-aloitteinen vertaisten etsiminen on vaikeaa.

”Eihän sitä tuolla yleisesti huuella että laps on huostaanotettu että en oo tuntenu muita.” (H7)

”En hirveesti siitä puhu, että läheiset tietää ja ihan muutamat ihmiset omasta verkostosta et ei sitä mennä tuonne torille sanomaan” (H2)

Vertaisryhmään osallistuminen ei ole ollut vanhemmille itsestään selvä ratkaisu, vaan useimpien on pitänyt pohtia asiaa ja suhtautuminen ryhmään on ollut varauksellista. Vertaisryhmään mukaan lähteminen on tuntunut jollakin tavalla pelottavalta ja epäilyttävältä. Myös sieltä saatava hyöty on epäilyttänyt vanhempia. *”Lähin varovasti vertaistukiasiaa avaamaan ... panin sille ihmiselle sähköpostia. Hyvin sellanen varauksellisen että osaatko sinäkään tiitätkö yhtään mistään mitään.” (H4)* Ryhmässä avataan itsestä sellaisia asioita, joista ei ehkä välttämättä ole valmis puhumaan. *Se ois ollu sillon vuosi sittenkii mut sillon en ollu valmis menemään siihen mut nyt on ihan eri tilanne.” (H7)* Vertaisryhmistä liikkuu myös vääränlaista tietoa. Eräs vanhempi kertoo lukeneensa internetin keskustelupalstoilta, että vertaisryhmät ovat vain sosiaalitoimen juoni saada vanhemmat hyväksymään lapsen huostaanotto.

Muiden samassa tilanteessa olevien vertaisten kokemusten kuuleminen ja keskustelu voimaannuttaa ja auttaa vanhempaa eteenpäin omassa tilanteessa. On tärkeää huomata,

ettei ole vaikeiden kokemusten kanssa yksin. Vaikka vanhempien elämäntilanteet saattavat olla hyvinkin erilaisia, löytyy kokemuksista myös paljon yhtäläisyyksiä. Lapsen huostaanoton herättämiä tunteita voi ymmärtää vain saman asian kokenut vertainen.

”Se on tosi kiva. Ootan aina. Sitä sais olla vaikka kerran viikossa.” (H7)

”Tuli sit se et mä en oo ainut. Tarinoissa on samaa vaikka on erilaisia.” (H2)

”Oisin kaivannu aiemmin just sellasta ryhmää ... tuntu siltä että on leima otassa” (H5)

”Kyllä se on mukava kun kuulee muitten kokemuksia ja mielipiteitä. Ei oo yksin.” (H8)

Vanhemmat kokivat vertaistuessa olevan tärkeää sen rehellisyys ja avoimuus. Haastatellut vanhemmat arvostivat suuresti vertaisryhmän ohjaajaa juuri hänen rehellisyytensä vuoksi. Eräs vanhempi koki saavansa vertaisryhmästä sellaista tietoa, mitä ei lastensuojelun sosiaalityöstä saa.

”Muhun vaikutti se hänen rehellisyys. Mä nautin siitä äärettömästi. Hän selittää hirmu paljon asioita mitä kukaan ei oo ikinä kertonu. Mitä asiat tarkoittaa käytännössä. Ollaan rehellisiä. Suoraan sanominen ei tarkoita rumasti sanomista. Se alkaa ärsyttää, kun sen huomaa kun toinen ei saa vaan sanottua” (H4)

Vertaisryhmässä asioista voi puhua vapaasti ja olla oma itsensä. Vertaisryhmä on vanhemmille väylä ilmaista itseään turvallisessa ympäristössä. Vertaisryhmä saattaa olla joillekin ainoa paikka, jossa saa oman äänensä kuuluviin. Kynnys keskustella ja kysyä asioista viranomaisilta on usein korkea, eivätkä läheisetkään pysty aina auttamaan.

”Ryhmässä mä uskallan tuoda itteeni julki.” (H6)

Vertaistukea tarkasteltaessa tärkeässä roolissa on myös vanhemman saama apua toisten tukemisen kautta. Itsensä tunteminen tärkeäksi ja merkitykselliseksi voi auttaa vanhempaa selviytymään omassa tilanteessa.

”Oon vakuuttunu siitä että tulen jatkamaan tätä toimintaa huostaanotettujen lasten vanhempien ryhmässä ... alan tekemään sitä työtä että muiden

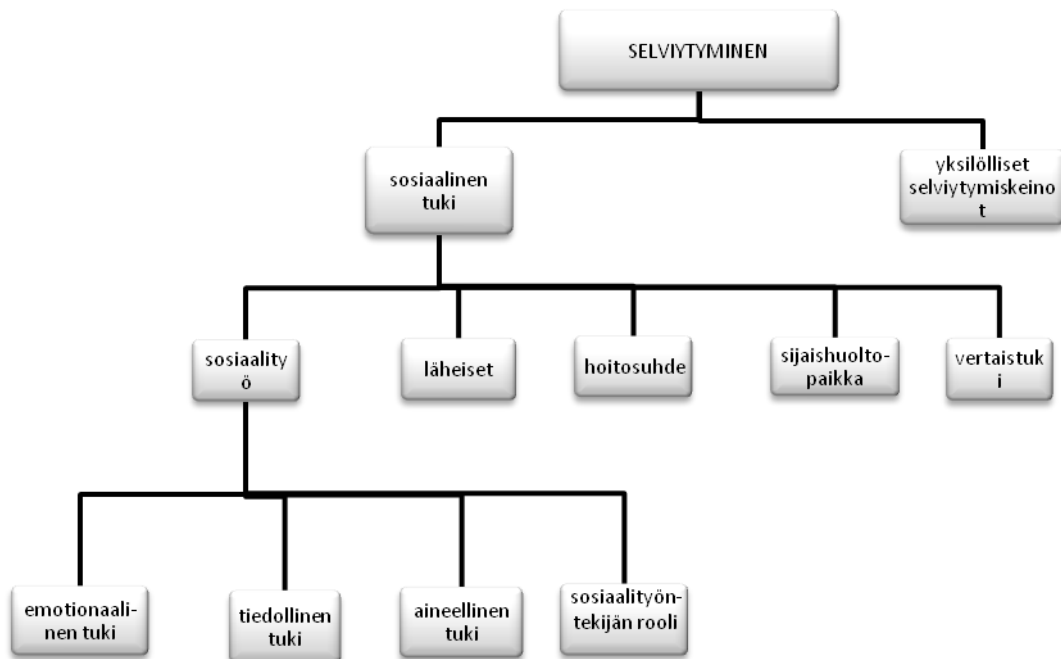
ei tarviis käydä läpi tätä mitä minä.” (H4)

5.9 Tutkimustulosten yhteenveto

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tuottaa tietoa vanhemman kokemuksista ja odotuksista liittyen sosiaaliseen tukeen lapsen huostaanoton aikana. Tutkimusaineisto vastasi hyvin tutkimukselle asetettua tavoitetta, ja aineisto oli runsas sekä monipuolinen. Tutkimuksen näkökulma painottui sosiaalityön tarjoamaan sosiaaliseen tukeen, mutta tutkimuksessa on tarkasteltu myös muilta tahoilta saatua sosiaalista tukea. Tässä luvussa on koottu yhteen edellä esitellyt tutkimustulokset.

Seuraavaan kuvioon on koottu vanhemman selviytymiseen liittyvät keskeiset tekijät tämän tutkimuksen tulosten perusteella.

Kuvio 2. Vanhemman selviytymisen verkosto

Kaikilla haastateltujen vanhempien perheillä oli takanaan lastensuojeluasiakkuus. Vanhemmilta ei kysytty haastatteluissa lastensuojeluasiakkuuden kestoja, mutta tarinoista pystyi päättelemään, että useimmilla perheillä asiakkuus oli kestänyt useamman vuoden ajan. Tämä on tavallista, sillä huostaanotto on aina viimesijainen toimenpide ja perheitä on tuettava mahdollisuuksien mukaan avohuollon tukitoimin. Tutkimuksen aiheen koskiessa huostaanoton aikaista sosiaalista tukea, on tämän tutkimuksen tuloksissa esitelty vanhempien kokemuksia avohuollon aikaisesta sosiaalisesta tuesta lyhyesti, keskittyen ainoastaan sosiaalityön tarjoamaan tukeen.

Lastensuojelun avohuollon työskentelyn aikana perheet olivat saaneet monenlaista tukea sosiaalityöltä avohuollon tukitoimien muodossa. Tärkeinä avohuollon tukitoimina nähtiin perhetyö ja tukiperhe. Vanhempien omat tukiverkostot olivat vähäiset ja tukiperhe oli jakamassa vastuuta lasten kasvattamisesta. Useat perheet olivat saaneet tukea perhetyöstä, joka oli ollut joko konkreettista auttamista, keskustelua tai molempia. Perhetyö koettiin tärkeäksi tuen antajaksi ja osa vanhemmista muisteli perhetyöstä olleen kovasti apua. Vanhemmat, jotka eivät olleet saaneet perhetyön tukea, olisivat pääsääntöisesti sitä toivoneet. Osan kohdalla pyynnöistä huolimatta palvelua ei ollut järjestynyt tai palvelun toteuttaminen ei ollut käytännön syistä mahdollista. Kaiken kaikkiaan perhetyötä pidettiin merkityksellisenä tukena ja perhetyössä arvostettiin avun tulemistä kotiin. Heikossa asemassa olevalle ihmiselle on tärkeää, että tueksi tarkoitettu palvelu todella tukee, eikä kuormita jaksamista entisestään. Useimpien vanhempien lapset olivat olleet sijoitettuna avohuollon tukitoimena vaihtelevan pituisia jaksoja ennen huostaanottoa. Yhdessä tapauksessa lapsi oli kotiutunut avohuollon sijoituksen jälkeen ja huostaanotto oli seurannut myöhemmin. Muissa tapauksissa huostaanotto oli tehty avohuollon sijoituksen jatkoksi.

Kokemukset sosiaalityöntekijän työskentelystä avohuollon aikana vaihtelivat paljon. Tyytyväiset vanhemmat kokivat sosiaalityöntekijän kuunnelleen ja ymmärtäneen heitä. Osa vanhemmista koki, että vielä avohuollon aikana heidän mielipiteillään oli merkitystä. Toiset vanhemmat puolestaan kertoivat kontaktien sosiaalityöntekijän kanssa olleen vähäisiä, liittyen usein ainoastaan lapsen asiakassuunnitelmanneuvotteluihin. Sosiaalityöntekijä oli siis ollut toisille vanhemmille melko näkymätön.

Pettymys sosiaalityöntekijää kohtaan liittyi pääosin siihen, ettei sosiaalityöntekijä ollut järjestänyt perheelle vanhemman toivomaa tukea. Vanhempi saattoi myös kokea, ettei ollut tullut kuulluksi sosiaalityöntekijän taholta. Useiden vanhempien kertomuksissa korostui heidän joutuneen olemaan itse aktiivinen pyytäessään tukea. Osa vanhemmista oli ollut niin väsynyt tilanteeseen, etteivät voimavarat olleet riittäneet tuen vaatimiseen jatkossa, kun pyyntöihin ei ensimmäisillä kerroilla ollut reagoitu. Jotkut vanhemmista pohtivat sitä, olisiko huostaanotto voitu välttää, jos avohuollon aikana olisi ollut enemmän tukea tarjolla. Tukea toivottiin nimenomaan kotiin annettavaksi. Tuen saamisen kokemus on hyvin subjektiivinen, mikä näkyi tuloksissa. Joissakin perheissä oli työskennelty tiiviisti lastensuojelun avohuollon aikana ja tukitoimia oli ollut runsaasti. Vanhemmat saattoivat kuitenkin kokea, etteivät he olleet saaneet laisinkaan tukea tai eivät olleet saaneet sitä tukea, mitä olisivat omasta mielestään tarvinneet. Tukitoimet siis lähinnä kuormittivat perheen jaksamista ja voimavaroja entisestään, eivätkä toimineet tukena.

Avohuollon työskentelyyn oman leimansa antaa ristiriita vapaaehtoisuuden ja pakon välillä. Avohuollon tukitoimien antaminen perustuu vapaaehtoisuuteen, mutta niistä kieltäytyminen ei aina käytännössä ole mahdollista. Tuesta kieltäytymisen vaihtoehtona saattaa olla lapsen sijoitus.

Tähän tutkimukseen osallistuneista vanhemmista seitsemän kohdalla huostaanotto oli ollut suostumukseen perustuva ja kahden vanhemman kohdalla tahdonvastainen. Asialla ei kuitenkaan ole tulosten perusteella ollut merkitystä vanhemman kokemille tunteille. Huostaanotto on ollut kaikille vanhemmille jonkinasteinen kriisi, tai ainakin elämää järkyttänyt muutos. Vanhempien suhtautuminen huostaanottoon oli joiltain osin yhteydessä huostaanoton syihin. Toisille vanhemmille huostaanotto toi kaivattua apua ongelmiin, kun taas toisille huostaanotto oli voimakas kriisi. Vanhempien tunteet vaihtelivat helpotuksesta sokkiin ja tunteet ovat saattaneet vaihdella huostaanoton jälkeisen prosessin eri vaiheissa. Tutkimustulokset vahvistavat vanhemmuuden roolin tärkeyttä. Roolissa epäonnistuminen tuntuu raskaalta. Vanhemmat kokivat häpeän ja syyllisyyden tunteita erityisesti heti sijoituksen jälkeen. Lapsen sijoitus herättää vanhemmassa usein myös pelkoa vanhemmuuden menettämisestä ja arkea on opeteltava elämään uudella tavalla.

Huostaanoton aikaiset kokemukset sosiaalityöntekijän roolista tuen tarjoajana vaihtelivat paljon. Muutamat vanhemmat olivat tyytyväisiä yhteistyöhön ja sosiaalityöntekijältä saatuun tukeen. Pääosin vanhemmat kuitenkin löysivät sosiaalityöntekijän työskentelytavoista parannettavaa. Tyytyväisetkin vanhemmat saattoivat kokea jääneensä heti huostaanoton jälkeen yksin ja tukea on tarjottu vasta jonkin ajan kuluttua.

Suurin osa vanhemmista koki, ettei ollut saanut sosiaalityöntekijältä riittävästi tukea jossakin vaiheessa sijoitusta ja jotkut vanhemmista eivät olleet tunteneet saavansa sosiaalityöntekijältä tukea missään sijoituksen vaiheessa. Joillakin vanhemmilla oli jopa tunne siitä, että lapsen huostaanotto on sosiaalityöntekijän työn tavoite. Vanhemmat kokivat jääneensä yksin juuri sillä hetkellä, kun eniten olisivat tukea tarvinneet. Vanhempien toiveet sosiaalityöntekijän antamasta tuesta olivat inhimillisiä: yhteyden pitämistä ja kuulumisten kyselyä. Vanhemmat olivat pettyneitä avoimuuden tukitoimien, lähinnä perhetyön, päättyvän huostaanottoon, koska perhetyöstä olisi ollut apua myös sijoituksen aikana. Vanhemman asiakassuunnitelman laatiminen tai sen mahdollisuuden tarjoaminen ei ole säännönmukaista, vaikka lastensuojelulaissa niin määritetäänkin (Lastensuojelulaki 30 §). Haastatelluista vanhemmista ainoastaan kahdelle on tehty vanhemman asiakassuunnitelma. Toisille vanhemmille ei ole tarjottu mahdollisuutta asiakassuunnitelman laatimiseen.

Tutkimustulokset kertovat yksiselitteisesti sen, että vanhemmat kaipaavat lapsen huostaanoton jälkeen tukea juuri sosiaalityöntekijältä huolimatta siitä, että samainen työntekijä on saattanut huostaanottaa heidän lapsensa. Sosiaalityöntekijän roolista tuen antajana saattaakin tehdä haastavan juuri kontrollin ja tuen välinen suhde. Lastensuojelu on samanaikaisesti kontrolloija ja tukija, huostaanottaja ja auttaja. Toisaalta lastensuojelun puuttumista toivotaan, mutta toisaalta taas pelätään. (Sinko & Vironkangas 2009, 105.) Kenenkään vanhemman kertomuksista ei kuitenkaan tullut esille sellaista kielteisyyttä sosiaalityöntekijää kohtaan, ettei häneltä olisi haluttu ottaa tukea vastaan. Kielteisyys sosiaalityöntekijää kohtaan perustui ennemminkin siihen, ettei hän ollut tarjonnut tukea. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus nähtiin tutkimustulosten perusteella sekä hyvänä että huonona asiana, eikä kaikilla vanhemmilla ollut asiasta mitään mielipidettä. Joidenkin vanhempien mielestä sosiaalityöntekijän vaihtuminen hankaloittaa hyvän työskente-

lysuhteen syntymistä, kun taas toisten kokemusten mukaan työskentely on parantunut työntekijän vaihduttua.

Sosiaalityöltä saatua emotionaalista tukea tarkastellessa keskeisiksi asioiksi tutkimustulosten perusteella nousivat keskusteleminen, kuunteleminen sekä vanhemman kunnioittaminen ja kohtaaminen. Sosiaalityö perustuu työntekijän ja asiakkaan väliseen vuorovaikutukseen. Osa vanhemmista kokikin saaneensa tukea keskusteluista sosiaalityöntekijän tai perhetyöntekijän kanssa. Joidenkin vanhempien kokemuksen mukaan lapsen huostaanoton aikana yhteisiä tapaamisia keskustelun merkeissä on ollut enemmän. Toiset vanhemmat puolestaan kertoivat vuorovaikutuksen puuttuneen ja he olisivat halunneet tiiviimmän kontaktin sosiaalityöntekijään.

Vanhempien kokemukset kuulluksi ja kuunnelluksi tulemisesta ovat tulosten perusteella vähäisiä. Pieni osa vanhemmista tunsu tulleen kuulluksi ja saavansa äänensä kuuluviin. Valtaosan kokemus oli kuitenkin se, että virallisia kuulemisia lukuun ottamatta, aitoa kuulemistä ja kuuntelemista ei ole tapahtunut. Kuulluksi tulemiselle ei ole ollut tilaisuutta tai aikaa. Tilanne voi johtaa siihen, että vanhempi ei ole tietoinen omista oikeuksistaan tai muista huostaanottoon liittyvistä asioista. Vanhemmat voimavarat voivat olla vähäiset itsensä kuulluksi tekemiselle, joten sosiaalityöntekijän olisi kiinnitettävä erityistä huomiota vanhemman kuuntelemiseen ja vanhemman kuulluksi tulemisen mahdollistamiseen.

Jotkut vanhemmat nostivat tärkeäksi seikaksi lapsen asioista kysymisen. Vanhemmat olisivat mielellään kertoneet lapsesta niin työntekijöille kuin sijaishuoltoapaikallekin. Vanhempi tuntee lapsensa parhaiten ja haluaa tulla kohdatuksi lapsen vanhempana. Vanhemman ja vanhemmuuden kunnioittaminen ja kohtaaminen on tärkeää. Vanhemmat toivovat työskentelyyn yhteistyötä ja avoimuutta. Vanhemmalle tulee helposti tuntea siitä, että lapsen asioista päätetään hänen selkänsä takana. Sosiaalityöntekijältä vaaditaan tarkkuutta siinä, että muistaa huomioida vanhemman lapsen asioita hoidettaessa. Tutkimustulosten perusteella vanhemmat saattavat kokea jäävänsä ulkopuoliksi lapsen asioissa, eikä heidän vanhemmuuttaan arvosteta. Kaiken kaikkiaan vanhemman kohtaaminen tasavertaisesti ja kunnioittavasti nousi vanhempien vastauksista tärkeäksi asiaksi.

Tutkimustulosten perusteella sosiaalityöltä saatu tiedollinen tuki on hyvin tärkeää. Tieto auttaa vanhempaa lapsen huostaanoton käsittelyssä. Voisi todeta, ettei tietoa voi koskaan olla liikaa tarjolla. Vanhemmat olivat saaneet usein jonkin verran tietoa jossakin prosessin vaiheessa, mutta tiedonsaannissa on tulosten mukaan myös paljon parannettavaa. Vanhemmat toivovat saavansa tietoa siitä, mitä huostaanotto merkitsee ja mitä oikeuksia vanhemmalla on. Vanhemmalle jää usein epäselväksi se, mitä huostaanotto tarkoittaa arjessa ja mistä asioista vanhemmalla on oikeus päättää. Vanhemmat pitivät myös tärkeänä tietoa siitä, mitä heiltä odotetaan lapsen huostaanoton aikana ja milloin sijoituksen tavoitteet ovat saavutettu. Vanhemmille merkityksellistä on myös tieto lapsen asioista ja lapsen arjesta. Tieto lapsen elämän sujumisesta tukee vanhemman omaa selviytymistä.

Vanhemmat ovat olleet hyvin aktiivisia erityisesti lainopillisen etsimisessä ja ovat ottaneet selvää asioista esimerkiksi internetin kautta. Itsenäinen tiedon hankinta on ollut osittain vanhemmille keino työstää asioita, mutta osittain johtuu myös siitä, etteivät he ole saaneet riittävästi tietoa sosiaalityöntekijältä. Suuri tiedon määrä auttaa vanhempia käsittelemään huostaanottoon liittyviä asioita ja pitämään huolta omista oikeuksistaan.

Lähes kaikki vanhemmat mainitsivat saaneensa lapsen sijoituksen aikana aineellista tukea sosiaalitoimelta, vaikka aineellisen tuen merkitys ei suureksi aineistossa noussutkaan. Aineellinen tuki tarkoittaa tässä yhteydessä rahaa. Sillä voi kuitenkin olla tärkeä rooli ajatellen vanhemman ja lapsen yhteydenpitoa. Lapsen huostaanoton aikana vanhemmalta peritään lasta koskevat tulot hoidon korvaukseksi sosiaalitoimelle, joten vanhempi voi tarvita tukea esimerkiksi matkoja ja lapsen huolenpitoa varten.

Tutkimustulosten perusteella vanhempien omaa aktiivisuutta tarvitaan sosiaalisen tuen saamiseksi. Kokemukset tuesta voivat vaihdella paljonkin eri vaiheessa huostaanoton jälkeistä prosessia. Toisilla vanhemmilla voimavarat olivat kasvaneet ja he olivat jaksaneet alkaa vaatia tukea. Osa vanhemmista puolestaan odotti, että sosiaalityöntekijä olisi huomannut heidän tarpeensa, eivätkä itse jaksaneet pyytää itselleen tukea. Vanhempi saattaa siis jäädä ilman tukea, jos omat voimat eivät riitä avun tarpeen ilmaisemiseen.

Tutkimuksen perusteella voidaankin todeta, että vanhemmat odottavat sosiaalityöntekijän kantavan vastuun tuen tarjoamisesta ja kontaktin säilyttämisestä vanhempaan. Vaikka vanhemman ja sosiaalityöntekijän yhteistyö on saattanut olla hyvinkin haasteellista, on vanhemmilla kuitenkin se toive, että sosiaalityöntekijä muistaisi ja huomioisi heitä. Sosiaalityöntekijän lisäksi tukea toivottiin perhetyöntekijältä, joka saattaa olla vanhemmalle sosiaalityöntekijää läheisempi työntekijä. Sosiaalityöntekijä pitäisi vanhempien mukaan myös varmistaa, että vanhempi on saanut tarvittavan tiedollisen tuen ja ymmärtänyt asiat oikein. Sosiaalityöntekijän toivottiin olevan vanhemman kanssakulkija ja yhteistyökumppani. Sosiaalityöntekijän rooli vanhemman elämässä lapsen huostaanoton aikana on merkittävä, sillä hän tekee perheen elämään suuresti koskettavia päätöksiä. Sosiaalityöntekijältä toivottiin myös vanhemman asioiden ajamista ja puolustamista muiden tahojen suuntaan.

Tutkimustulosten perusteella vanhemmat saavat sosiaalista tukea myös lapsen sijaishuoltopaikasta, joka on tutkimustapauksissa ollut joko sijaisperhe tai perhekoti. Vanhemmat kokevat tärkeänä sen, että sijaishuoltopaikka on ottanut heidät osallisiksi lapsen asioihin ja tukeneet näin heidän vanhemmuuttaan. Osa vanhemmista kertoi yhteistyön sijaishuoltopaikan kanssa sujuneen hyvin, eikä ongelmia ole ollut. Lapsen asioista on voitu keskustella ja vanhempi on otettu mukaan lapsen arkeen. Vanhemman ja lapsen yhteydenpidon mahdollistumisessa sijaishuoltopaikalla on merkittävä rooli.

Yhteistyö sijaishuoltopaikan kanssa ei kuitenkaan aina ole toimivaa. Osa vanhemmista koki, etteivät he pääse osalliseksi lapsen elämään, eivätkö he saa tietoa lapsen arjesta. Vanhemmilla pienetkin asiat lapsen arjesta saattavat tuntua hyvinkin merkityksellisiltä. Vanhemmat suhtautuvat eri tavoin sijaishuoltopaikkoihin. Toiset vanhemmat olivat tyytyväisiä lapsen päästessä perheeseen laitoksen sijaan, mutta toisille vanhemmille perhesijoitus tuntui vaikealta ja uhka heidän vanhemmuudelleen. Pienempien lasten vanhempien vastauksissa korostui suurempi huoli vanhemmuuden menettämisestä. Joillakin vanhemmilla oli kokemus siitä, ettei sijaishuoltopaikan kanssa ole syntynyt aitoa vuorovaikutusta.

Myös vanhemman ja sijaishuoltopaikan välisessä yhteistyössä tärkeänä esille nousseena asiana oli vanhemmuuden kunnioittaminen. Vanhemmat tuntevat lapsensa parhaiten ja haluavat heidän asiantuntijuuttaan kunnioitettavan. Vanhemmat kokevat hyvin tärkeäksi

toimivan vuorovaikutuksen sijaisvanhempien kanssa. Vanhempien kertomuksista kuvastuu se, että heistä useimmat ovat yrittäneet luoda hyvää suhdetta sijaisvanhempiin ja ymmärtävät hyvän yhteistyön merkityksen.

Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että läheisiltä saatava emotionaalinen tuki on vanhemmalle tärkein voimavara ja selviytymiskeino lapsen huostaanoton jälkeen. Vanhemmat ovat saaneet tukea puolisoilta, muulta perheeltä, sukulaisilta ja ystäviltä. Parisuhteella on ollut suuri merkitys vanhemman selviytymisessä. Myös ystäviltä saatua tukea pidettiin hyvin tärkeänä ja ystävät ovat luotettavia kuuntelijoita. Läheisiltä saatavaa tukea ei kuitenkaan voi pitää itsestäänselvyytinä, sillä kaikilla vanhemmilla ei ole ollut läheisiä tukena ja läheistenkin suhtautumiseen saattaa liittyä ristiriitoja. Läheissuhteet voivat olla välillä hyvin pulmallisia ja ennemminkin estävät kuin edistävät vanhemman selviytymistä. Tutkimukseen osallistunutta pariskuntaa ja erästä toista vanhempaa lukuun ottamatta kukaan haastatelluista vanhemmista ei ollut parisuhteessa lapsen toisen vanhemman, tässä tapauksessa isän, kanssa lapsen huostaanoton tapahtuessa. Lapsen isästä ei ole ollut tukea ollenkaan tai hyvin vähän lapsen kasvatuksessa ja vastuu lapsesta on ollut äidillä. Isän puuttumista pidettiin yhtenä merkittävänä huostaanottoon päättymisen tekijänä.

Suurimmalla osalla haastateltavista vanhemmista on tai on jossakin vaiheessa sijoituksen aikana ollut hoitosuhde, esimerkiksi terapia tai päihdehoito. Oma hoitosuhde nähtiin tärkeäksi emotionaalisen tuen tarjoajaksi, kun vanhempi on voinut käydä läpi lapsen huostaanoton herättämiä tunteita. Hoitosuhteen avulla vanhempi on voinut vahvistua ja myönteisiä kokemuksia pärjäämisestä, mikä puolestaan edesauttaa vanhemman selviytymistä. Joillakin vanhemmista hoitosuhde oli päättynyt tai siihen ei ollut koskaan ollut tarvetta. Kaikki eivät kokeneet saavansa tukea keskustelujen kautta. Hoitosuhteen tarjoamaan tukeen liittyy tutkimustulosten perusteella kuitenkin merkittävä pulma. Vanhemmat kokivat ongelmana sen, etteivät he pysty puhumaan hoitokontaktissaan luottamuksellisesti, sillä työntekijät ovat ilmoitusvelvollisia sosiaalityöntekijälle. Joissakin tapauksissa luottamus hoitotahoon on mennyt täysin, koska sieltä on raportoitu kaikki vanhemman kertomat asiat eteenpäin sosiaalityöntekijälle. Vanhemmat kokivat luottamuksellisuuden valheelliseksi. Tämän vuoksi vanhemman avun saaminen on saattanut estyä kokonaan, vaikka siihen tarvetta olisi ollutkin.

Vertaistuki koettiin vanhempien keskuudessa erittäin tärkeäksi tuen lähteeksi, vaikka vertaisryhmään osallistuminen ei ole itsestäänselvyys useimmille vanhemmille ollutta. Vertaisryhmään osallistuminen on saattanut pelottaa ja suhtautuminen on ollut varauksellista. Muiden samassa tilanteessa olevien vertaisten kokemusten kuuleminen ja keskustelu kuitenkin voimaannuttaa ja auttaa vanhempaa selviytymään omassa tilanteessa. On tärkeää huomata, ettei ole vaikeiden kokemusten kanssa yksin. Vaikka vanhempien elämäntilanteet saattavat olla hyvinkin erilaisia, löytyy kokemuksista myös paljon yhtäläisyyksiä. Lapsen huostaanoton herättämiä tunteita voi ymmärtää vain saman asian kokenut vertainen. Vanhemmat kokivat vertaistuessa olevan tärkeää sen rehellisyys ja avoimuus. Vertaisryhmä on vanhemmille väylä ilmaista itseään turvallisessa ympäristössä. Vertaisryhmä saattaa olla joillekin ainoa paikka, jossa saa oman äänensä kuuluviin. Vertaistukea tarkasteltaessa tärkeässä roolissa on myös vanhemman saama apua toisten tukemisen kautta. Itsensä tunteminen tärkeäksi ja merkitykselliseksi voi auttaa vanhempaa selviytymään omassa tilanteessa.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimukseni tavoitteena oli kerätä tietoa vanhempien kokemuksista ja odotuksista liittyen sosiaaliseen tukeen lapsen huostaanoton aikana. Tutkimuksen näkökulma oli sosiaalityössä tuen tarjoajana, mutta olin kiinnostunut selvittämään myös, mistä muualta vanhemmat ovat tukea saaneet tai odottaisivat saavansa. Mielestäni tutkimusaineisto oli laadultaan hyvä ja monipuolinen. Kokemukset tuesta ovat aina subjektiivisia, eikä tutkimuksen tarkoituksena ole ollut tehdä yleistyksiä, vaan nostaa esille nimenomaisesti tähän tutkimukseen osallistuneiden vanhempien näkemyksiä. Tutkimusaineistoni vastasi mielestäni hyvin tutkimuskysymykseen: Millaisia odotuksia ja kokemuksia vanhemmalta on sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton aikana?

Tutkimuksen valmistumisen hämmöittäessä palasin Taskisen (1999) laatimiin huostaanoton laatukriteereihin vanhemman kokemuksen osalta ja pohdin, ovatko ne täyttyneet tähän tutkimukseen osallistuneiden vanhempien kohdalla. Huostaanottoon johtavissa tilanteissa ei voida välttyä ristiriidoilta, epätoivolta ja hädältä, mutta niiden hoitaminen on prosessin tärkein haaste. Huostaanoton onnistumisen mittareina voidaan pitää asianosaisten tunteita. Keskeistä on vanhemman kuulluksi, ymmärretyksi ja huomioituksi tulemisen kokemus huostaanottoa toteutettaessa. Merkitystä on myös sillä, onko vanhempi voinut olla aidosti osallisena päättämässä lapsen asioista, onko hän voinut purkaa tunteitaan ja onko hän tullut kohdelluksi arvokkaana ihmisenä. (Taskinen 1999, 16–17.)

Tutkimustuloksia tarkastellessani totesin, että edellä mainitut laatukriteerit ovat toteutuneet ainoastaan osittain. Joukossa oli vanhempien positiivisia kokemuksia toimivasta vuorovaikutuksesta ja kuulluksi tulemisesta. Oli mukava huomata lastensuojeluun kohdistuneesta julkisesta kritiikistä huolimatta, että työskentely voi olla myös onnistunutta ja tuottaa tyytyväisiäkin asiakkaita. Enemmistö vanhempien vastauksista kertoi kuitenkin siitä, että työskentelyssä ei ollut huomioitu vanhempia heidän toivomallaan tavalla. Vanhemmat olivat odottaneet tiiviimpää yhteistyötä huostaanoton aikana, eivätkä olleet tulleet kuulluksi ja ennen kaikkea kuunnelluiksi. Vanhempien kokemuksen mukaan siihen ei ole ollut mahdollisuutta muun muassa ajan puutteen vuoksi. Vanhemmat ovat myös saattaneet jättäytyä vapaaehtoisesti taka-alalle, sillä eivät ole uskoneet heidän

mielipiteillään olevan merkitystä. Kun vanhempi ei ole tullut aidosti kuulluksi, on moni asia jäänyt epäselväksi puolin ja toisin, vanhempien tunteet jääneet purkamatta, eikä vanhempi ole tullut kohdatuksi arvokkaana ihmisenä.

Tutkimustulokset tukevat vajaa vuosi sitten Valtiontarkastusviraston julkaisemaa tuloksellisuustarkastuskertomusta (6/2012), jonka mukaan vanhempia ei kuulla huostaanottoprosessissa riittävästi, eikä vanhempien mielipiteillä ole kuulemisesta huolimatta juurikaan merkitystä. Vanhempien kuuleminen on edellytyksenä perheen kokonaisvaltaiselle tukemiselle. (Lastensuojelu, 134–135.) Yksi selittävä tekijä omassakin tutkimuksessani havaituille työskentelyn ongelmakohdille ovat todennäköisesti tarkastuskertomuksessakin esille nostetut haasteet liittyen vähäisiin sosiaalityön resursseihin, sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuteen ja pätevyYTEEN (Lastensuojelu, 179). Tämän tutkimuksen tulosten mukaan sosiaalityöntekijän vaihtuminen ei kuitenkaan ole aina huono asia, vaan osalle vanhemmista työntekijän vaihtuminen on ollut jopa mieluista. Kaiken kaikkiaan yleisesti voitaneen varmasti todeta, että asiakasmäärien kasvaessa lastensuojelun sosiaalityön yksi suurimmista haasteista on resurssiongelma.

Tutkimustulosten mukaan vanhemmat toivovat sosiaalista tukea lapsen huostaanoton jälkeen nimenomaan sosiaalityöntekijältä. Osasin odottaa aiempien tutkimusten (esim. Laakso & Saikku 1998, Koisti-Auer 2002) perusteella sen suuntaista tulosta, mutta yllätyin siltikin siitä, miten voimakkaasti sosiaalityöntekijän rooli korostui. Vanhemmat kuvasivat koskettavasti odotuksiaan sosiaalityöntekijän tuesta. Toiveena oli työntekijän olevan läsnä, kulkevan rinnalla ja antavan tietoa. Toivomukset sosiaalityöntekijän tuesta eivät siis olleet kohtuuttoman suuria.

Usein lastensuojelussa kuulee sanottavan, ettei oikein tiedetä, miten vanhempia voitaisi tukea, sillä sosiaalityöntekijähän eivät tuen antajina voi toimia. Yhteistyö huostaanoton jälkeen voi joissakin tapauksissa osoittautua vaikeaksi, koska vanhemmat kokevat luotamuksensa tulleen petetyksi. Tilanne saattaa olla tällainen erityisesti tahdonvastaisissa huostaanotoissa ja yhteistyön onnistumisen mahdollisuuksia pidetään yleisesti parempina, jos sijoituspäätös on tehty vanhemman suostumuksella. (Kujala 2003, 11; Taskinen & Törrönen 2004, 15.) Tämä tutkimus kumoaakin osaltaan tätä näkemystä sosiaalityöntekijä sopimattomuudesta vanhemman tukijaksi.

Tuloksia tarkasteltaessa voidaan todeta, että yhteistyön sujumiseen ei ole vaikuttanut se, onko huostaanotto tehty suostumukseen perustuen vai tahdonvastaisesti. Tosin tässä tutkimuksessa vain kahden vanhemman kohdalla huostaanotto oli ollut tahdonvastainen. Perustelen näkemystäni kuitenkin sillä, että tulosten mukaan myös suostumukseen perustuvan huostaanoton jälkeen vanhemman tunteet voivat olla hyvinkin negatiivisia sosiaalityötä kohtaan ja työskentely haastavaa. Sen sijaan merkitystä sosiaalityön ja vanhemman välisen yhteistyön onnistumiseen tämän tutkimuksen perusteella näyttäisi olevan sillä, mikä on ollut huostaanoton perusteena.

Tutkimuksissa (Jenkins & Norman 1972; Hessle 1983, 1988, viitattu teoksessa Kähkönen 1991, 33) on voitu todeta, että huostaanottotilanteessa vanhempien kokemien tunteiden laatu on yhteydessä sijoituksen ja huostaanoton syihin. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan niiden vanhempien kohdalla, joiden lasten huostaanoton syynä on pääosin ollut lapsen oma vahingollinen käyttäytyminen, esimerkiksi lapsen päihteidenkäyttö tai rikollisuus, on yhteistyö sosiaalityön kanssa onnistunut paremmin. Niiden vanhempien kohdalla, jossa huostaanoton syynä on ollut vanhemmasta johtunut tekijä, esimerkiksi päihde- tai mielenterveysongelma, yhteistyö on ollut vaikeampaa. Yhteistyön haastavuudesta huolimatta nämäkin vanhemmat tosin toivat esille kaikesta huolimatta toivovansa sosiaalityöntekijän huomioivan ja tukevan heitä.

Vanhemmat odottavat siis tukea sosiaalityöntekijältä ja mielestäni sosiaalityössä meidän on turha etsiä syytä sille, miksi sosiaalityöntekijä ei voisi toimia vanhemman tukena. Lastensuojelulain lähtökohtana on vanhemmuuden tukeminen ja viranomaisten on huostaanoton jälkeenkin työskenneltävä perheen yhdistämiseksi (Räty 2007, 304). Aina vanhemmat eivät toki ole itse valmiita vastaanottamaan tukea sosiaalityöltä, kuten lastensuojelun tuloksellisuustarkastuskertomuksessakin todetaan, mutta mahdollisuus siihen heillä pitäisi olla. Tuloksellisuustarkastuskertomuksen mukaan sosiaalityöntekijät eivät motivoi vanhempia tuen piiriin ja vanhemman saama tuki riippuu vanhemman omasta aktiivisuudesta, kuten tämänkin tutkimuksen tulokset sen osoittavat. (Lastensuojelu, 137.)

Halusin tässä tutkimuksessa tarkastella myös vanhempien kokemuksia lastensuojelun avohuollon aikaiselta sosiaalityöltä saadusta sosiaalisesta tuesta ja huostaanoton vaiku-

tusta sosiaalisen tuen saamiseen. Kaikilla tutkimukseen osallistuneilla vanhemmilla oli kokemusta avohuollon aikaisesta työskentelystä. Kokemukset avohuollon työskentelystä olivat hyvin vaihtelevia. Vaikka osa vanhemmista kokikin, että yhteistyö sosiaalityön kanssa oli ollut avohuollon aikana vähäistä, voi aineiston perusteella kuitenkin todeta, että avohuollon työskentelyä oli kuitenkin kaikilla jonkin verran ollut. Perheille on ollut tarjolla erilaisia avohuollon tukitoimia ja erityisesti perhetyön työskentely vaikuttaisi olleen vanhemmille tärkeä tukitoimi.

Tutkimuksen tuloksista voidaan nähdä, että myös avohuollon aikana on vanhemmilla saattanut olla tunne siitä, etteivät he ole tulleet kuulluksi ja vanhempien oma aktiivisuus tuen saamisessa on korostunut. Vanhempien voimavarat olivat saattaneet olla vähäiset tuen vaatimiseen. Tarjottu tuki on voinut olla myös perheen tilanteeseen sopimatonta tai tuki on kuormittanut perheen voimavaroja entisestään. Kuten aiemmin on todettu, kokemus on aina subjektiivinen, eikä sosiaalinen tuki tuota aina positiivisia tuloksia. Tukeksi tarkoitetut toimet eivät välttämättä vastaanottavasta osapuolesta tuelta tunnu, eikä kaikki annettu tuki aina auta. Tutkimuksista huolimatta on vaikeaa mitata ja arvioida sitä, mikä tekee tuesta hyödyllisen tai hyödyttömän. Samat tuen ominaisuudet voivat olla eri ihmisille, eri tilanteissa sekä positiivisia että negatiivisia. (Goldsmith 2004, 19–21.)

Tulosten perusteella on vaikea ottaa selkeää kantaa siihen, miten paljon huostaanotto on vaikuttanut vanhempien kokemukseen sosiaalityöltä saadusta tuesta, sillä vanhempien kokemukset avohuollon aikaisesta työskentelystä olivat niin vaihtelevia. Johtopäätöksenä voidaan kuitenkin todeta, että työskentelyssä on tapahtunut selkeä muutos siltä osin, että konkreettisemmat, arjessa auttaneet tukitoimet olivat päättyneet huostaanottoon. Monet vanhemmat olivatkin toivoneet perhetyön jatkumista, sillä perhetyöntekijöistä oli tullut monelle vanhemmalle läheisiä. Huostaanotosta saattaa siis seurata vanhemmalle yllätys siinäkin suhteessa, että tiiviinäkin koko avohuollon ajan jatkuneet tukitoimet päättyvät usein lapsen sijoitukseen.

Lähes kaikki vanhemmat olivat saaneet viranomaistukea sosiaalityön lisäksi omasta hoitosuhteestaan, mihin liittyen tuloksista nousi esille mielestäni erittäin tärkeä näkökulma. Vanhemmat kokivat ongelmaksi hoitosuhteen luottamuksellisuuden viranomai-

sen ilmoitusvelvollisuudesta ja lastensuojelun tietojensaantioikeudesta johtuen. Joissakin tapauksissa vanhempi oli jättänyt hakematta apua tai lopettanut hoitosuhteen, koska ei ollut halunnut käynneistä jäävän mitään sellaista jälkeä, jota voitaisi käyttää häntä vastaan lasten asioissa. Tämä on asia, joka olisi otettava huomioon huostaanotettujen lasten vanhemmille järjestettäviä tukimuotoja suunnitellessa. Lastensuojelulain määrittämää ilmoitusvelvollisuutta ja tietojensaantioikeutta on tietenkin noudatettava, mutta tärkeää olisi pohtia, miten lastensuojelulain kunnioittamisen ja luottamuksellisen hoitosuhteen saisi yhdistettyä, jotta vanhempien ei tarvitsisi jäädä ilman apua.

Tutkimukseni jatkoksi olisikin kiinnostavaa selvittää tarkemmin muilta viranomaistoilta tarjottua ja saatua tukea, ja millaiset mahdollisuudet muilta viranomaisilta saatuja tukimuotoja olisi kehittää. Usein huostaanotetun lapsen vanhemmalla on ennestään hoitokontakti, jonka jatkuvuus huostaanottokriisin aikana ja sen jälkeenkin olisi tärkeää. Aina tukitahoilla ei ole tarpeeksi tietoa lastensuojeluun ja huostaanottoon liittyen, minkä vuoksi vanhempi ei koe tukea sopivaksi. Olisi tärkeä löytää keinoja tukea vanhempia tarkoituksenmukaisesti ja luottamuksellisesti, mutta kuitenkin erään vanhemman sanoja lainaten, ”lastensuojelulakia kunnioittaen”.

Tutkimuksessa halusin tarkastella muodollisen sosiaalityöltä saadun viranomaistuen lisäksi myös vanhempien saamaa epämuodollista tukea. Vanhemmat pitivät läheisiään tärkeimpinä tuen antajina ja merkittävänä voimavarana. Tärkeitä läheisiä olivat puoliso, muu perhe, sukulaiset sekä ystävät. Lapsen isän puuttuminen perheiden elämästä oli vahvasti leimallista tutkimusaineistolle. Vanhemmat arvostivat läheissuhteiden luottamuksellisuutta. Kriisissä ympärille usein kaivataan luotettavia ihmisiä, jotka saavat ihmisen tuntemaan itsensä arvostetuksi ja rakastetuksi (Ruishalme & Saaristo 2007, 82).

Myös lapsen sijaishuolto paikka voi yhteistyön onnistuessa olla tärkeä sosiaalisen tuen tarjoaja vanhemmalle. Vanhemmilla oli vaihtelevia, sekä myönteisiä että kielteisiä, kokemuksia sijaishuolto paikkaan liittyen. Kaikkien vanhempien kertomuksissa kuitenkin korostui hyvän yhteistyösuhteen merkitys heidän omalle vanhemmuudelleen. Vanhempi voi toteuttaa vanhemmuuttaan päästessään osalliseksi lapsen arkea toimivan vuorovaihtuksen ja yhteydenpidon kautta. Lapsen sijaishuolto paikalta on siten merkittävä rooli lapsen ja vanhemman välisen suhteen tukemisessa.

Vertaistuki on tutkimustulosten perusteella yksi tärkeimmistä epämuodollisen tuen lähteistä, joillekin vanhemmille jopa tärkein. Vanhemmat kertoivat olevansa melko yksin huostaanottoasian kanssa, eivätkä läheisestään voi ymmärtää täysin vanhemman kokemusta. Huostaanotto on aiheuttanut vanhemmille häpeää ja leimaavuuden tunteita. Vertaisryhmään osallistuminen ja kipeistä asioista avautuminen on vaatinut vanhemmilta rohkeutta, mutta toisaalta antanut heille paljon. Vertaisryhmässä vanhemmat voivat tuntea itsensä osallisiksi ja saada aitoa ymmärrystä tilanteestaan. Vertaisryhmään osallistuminen ei kuitenkaan ole ollut kaikille vanhemmille itsestäänselvyys ja sosiaalityön tukea saatettaisi tarvita vanhempien motivoimiseksi vertaisryhmään osallistumiseen. Vanhempien kokemukset vertaistuesta olivat niin positiivisia, että soisin kaikilla huostaanotettujen lasten vanhemmilla olevan mahdollisuus siihen.

Tutkimustulosten perusteella vanhempi tarvitsee lapsen huostaanoton aikana sekä muodollista että epämuodollista tukea, eivätkä ne ole toisiaan poissulkevia. Epämuodollinen tuki voi olla ei-leimaavaa ja vaivatonta eikä sitä ole sidottu virka-aikaan. Vanhemmat kuitenkin tarvitsevat myös muodollista, ammattimaista, tukea. Kuten eräs vanhempi osuvasti totesi: *Kun on huutavassa hukassa jostain syystä vanhempana että mulla ois se kanssakulkija ja se on vielä se kanssakulkija joka tekee niitä päätöksiä.*” (H4) Tuen muodot voivat täydentää toisiaan ja olennaista onkin arvioida, millainen tuki vastaa vanhemman tarpeeseen missäkin tilanteessa. (Pinkerton & Dolan 2007, 220.)

Tämän tutkimuksen tulokset tukevat hyvin pitkälti aiempaa tutkimusta aiheesta (esim. Kähkönen 1991, Laakso & Saikku 1998, Koisti-Auer 2002). Aihetta on tutkittu vähän, mutta jouduin silti useassa vaiheessa prosessia pysähtymään ja pohtimaan, mitä uutta oma tutkimukseni tuo aiheeseen liittyen, kun tutkimukset ovat jo useamman vuosikymmenen ajalta aivan viime päiviin saakka kertoneet samaa ikävää tarinaansa siitä, että vanhemmat eivät saa riittävästi tukea lapsen huostaanoton jälkeen. Tulin kuitenkin pohdinnoissani aina siihen tulokseen, että tutkimukseni aihe on tärkeä, koska muutosta ei selvästikään ole saatu tarpeeksi aikaan näiden vuosien aikana. Aihetta koskevat tutkimustulokset ovat pysyneet 1990-luvulta lähtien lähes samanlaisina. Uskon kuitenkin, että pienessäkin mittakaavassa, omissa työyhteisöissämme, saavutettu työskentelytapojen muutos voi edistää laajempaakin muutosta esimerkiksi keskustelujen ja kokemusten

vaihdon kautta. Lastensuojelun resurssipula on tosiasia, mutta se ei estä meitä kohtaa-
masta vaikeassa elämäntilanteessa olevia vanhempia aidosti kuunnellen ja arvostaen.

LÄHTEET

Bardy, Marjatta 2009a. Johdanto. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 11.

Bardy, Marjatta 2009b. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 41–42.

Eisenbarth, Chris 2012. Coping Profiles and Psychological Distress: A Cluster Analysis. *North American Journal of Psychology*, 14, 485–486. Saatavissa: <<http://web.ebscohost.com.ezproxy.uef.fi:2048/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=2262c2a3-317a-4c72-9366-64e1ae256232%40sessionmgr113&vid=4&hid=124>>. [Luettu 25.1.2013].

Ellonen, Noora 2008. Kasvuyhteisö nuoren turvana. Sosiaalisen pääoman yhteys nuorten masentuneisuuteen ja rikekäyttäytymiseen. Tampereen yliopisto: Akateeminen väitöskirja.

Erkkilä, Jorma 2012. Sosiaalityöntekijöiden kuormitus on hälyttävää. *Helsingin Sanomat* 7.9.2012.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2007. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: Ps-kustannus, 25–28.

Euroopan ihmisoikeussopimus SopS 85–86/1998.

Feldt, Taru & Mäkikangas, Anne 2009. Selviytymiskeinot ja niiden käyttöä suuntaavat persoonallisuuden ominaisuudet. Teoksessa Metsäpelto, Riitta-Leena & Feldt, Taru

(toim.) Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet. Jyväskylä: PS-kustannus, 94-95, 97-100.

Goldsmith, Dana 2004. *Communicating Social Support*. New York: Cambridge University Press.

Heino, Tarja 2009. Lastensuojelu – kehityskulkuja ja paikannuksia. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna; Karvonen, Sakari & Ahlström Salme (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Helminen, Marja-Liisa 2001. Vanhemmuuden roolikartan käyttökokeuksia. Teoksessa Rautiainen, Mari (toim.) *Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovela*. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 59–61.

Hiltunen, Tarja 2005. Äitien voimaantuminen lapsen huostaanoton jälkeen. Opinnäyte: Jyväskylän yliopisto, Kasvatustieteen laitos.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 1995. *Teemahaastattelu*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2007. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.

Hämäläinen, Juha 2006. Vanhemmuuden tukeminen lastensuojelun periaatteena 2000-luvulla. Teoksessa Hämäläinen, Juha, Vornanen, Riitta & Laurinkari Juhani (toim.) *Hyvinvointi ja turvallisuus 2000-luvulla*. Kuopio: Kuopio University Press, 163.

Jokinen, Juha 2004. Kriisityön kehittäminen huostaanotossa, kartoitusta ja kehittämistarpeita. Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaalialan kehittämishanke. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Huostaanottotyöryhmä. Saatavissa:

<<http://www.sosiaaliportti.fi/File/74efa068-e5b4-48c7-9286>

[e7e3df7d5dd3/Kriisity%C3%B6%20huostaanotossa.pdf](http://www.sosiaaliportti.fi/File/74efa068-e5b4-48c7-9286)>. [Luettu 20.2.2013].

Judén-Tupakka, Soila 2007. Askelia fenomenologiseen analyysiin. Fenomenologinen menetelmä empiirisessä tutkimuksessa. Teoksessa Syrjäläinen, Eija; Eronen, Ari & Värri, Veli-Matti (toim.) Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere: Tampere University Press, 62–65.

Juhila, Kirsi 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino

Kalland, Mirjam 2002. Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityis-tilanteissa. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 198–200, 204, 207–213.

Kekkonen, Marjatta 2004. Vanhemmuutta etsimässä ja tukemassa. Lapsiperheiden peruspalveluiden kehittäminen. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 281. Helsinki: Stakes.

Kiviniemi, Kari 2001. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: Ps-kustannus, 68.

Koisti-Auer, Anna-Liisa. ”...vaikka elämä oli välillä jo tosi kunnossa”. Huostaanotto-kriisin selvittely -projektin loppuraportti. Espoo: SOS-Lapsikylä ry.

Kujala, Virpi 2003. Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan opas. Helsinki: Sininauhaliitto.

Kumpusalo, Esko 1991. Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveys. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 8/1991. Helsinki: VAPK-KUSTANNUS.

Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kähkönen, Päivi 1991. Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotosta ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopiston Perhetutkimusyksikkö.

Kähkönen, Päivi 1994. Vanhemmuuden murtuminen. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylä opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994.

Kähkönen, Heidi & Lyytikäinen, Maria 2012. "Mä en muista ihan tarkkaan sitä aikaa, kun mä oon yrittäny pyyhkiä sen mielestä". Isien kokemuksia lapsen huostaanotosta. Opinnäyte: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Kääriäinen, Aino 2003. Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodotuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Laakso, Riitta & Saikku, Peppi 1998. Hyvä huostaanotto? Stakes 28/1998. Helsinki.

Laine, Timo 2010. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimeneelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 28–31, 37–38.

Lastensuojelu. Tuloksellisuustarkastuskertomus. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 6/2012. Helsinki: Edita Prima Oy.

Lastensuojelu 2011. Tilastoraportti 26/2012. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

Lastensuojelulaki 417/2007.

Laurila, Anja 2003. Toivo ja Ilona. Raportti lastensuojeluprojekteista. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. Helsinki.

Laurila, Anja 2008. Nuoren itsenäistymisen tukeminen. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 115–117.

Matela, Kari 2011. Viihtyvät ja vaihtuvat. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työssä pysymiseen ja työstä lähtemiseen vaikuttavat tekijät. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Saatavissa:

<http://www.sosiaalikallega.fi/poske/julkaisut/julkaisusarja/Matela_Poske_julkaisut_33.pdf>. [Luettu 13.2.2013].

Metsämuuronen, Jari 2006. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Helsinki: International Methelp Ky.

Metteri, Anna & Haukka-Wacklin, Tuula 2004. Sosiaalinen tuki kuntoutuksen ytimessä. Teoksessa Karjalainen, Vappu & Vilkkumaa, Ilpo (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: Stakes, 55, 62.

Niemelä, Hilikka 2000. Koti SOS-lapsikylässä. Uusi mahdollisuus. Jyväskylä: Ps-kustannus.

Perustuslaki 731/1999.

Pinkerton, John & Dolan, Pat 2007. Family support, social capital, resilience and adolescent coping. *Child and Family Social Work*, 12, 220–222.

Pitkänen, Miia 2011. Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 26. Helsinki. Saatavissa:

<http://www.socca.fi/files/1404/Vastuun_paikka!_Vanhempien_tukeminen_lapsen_huostaanotossa.pdf> [Luettu 20.1.2013].

Raunio, Kyösti 2004. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus Kirja.

Rautiainen, Mari 2001. Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovelle. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Ruishalme, Outi & Saaristo, Liisa 2007. Elämä satuttaa. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Tammi.

Räty Tapio 2010. Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Saarikallio-Torp, Miia; Heino, Tarja; Hiilamo, Heikki; Hytti, Helka & Rajavaara, Mar-
keta 2010. Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa. Teoksessa Hämäläinen, Ulla &
Kangas, Olli (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 236–238.

Silvén, Maarit & Kouvo Anna 2010. Vuorovaikutus, varhainen kiintymyssuhde ja
psykkinen hyvinvointi. Teoksessa Silvén, Maarit (toim.) Varhaiset ihmissuhteet. Polku
lapsen suotuisaan kehitykseen. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 70–71, 75, 77.

Sinkkonen, Jari 2001. Lapsen puolesta. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam 2002. Johdanto: Ihminen tarvitsee toisten läheisyyttä.
Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden
häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 7–9, 11.

Sinko, Päivi & Vironkannas, Elina 2009. Rajallisia äitiysidentiteettejä – Huumeita käyttäneiden
naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista. Janus, 17, 105. Saatavissa:
<http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/0209/2_2009_sinko%20et%20al.pdf>.
[Luettu 15.1.2013].

Somerkivi, Pirjo 2000. ”Olen verkon silmässä kala”. Vammaisuus, kuntoutuminen ja
selviytyminen sosiaalisen tuen verkostoissa. Väitöskirja. Sosiaalitieteiden laitos. Vammais-
tutkimusyksikkö. Kuopion yliopisto.

Taskinen, Sirpa 1999. Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanotto-
prosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Oppaita 33. Helsinki: Stakes.

Taskinen, Sirpa 2007. Lastensuojelulaki. Soveltamisopas. Helsinki: Stakes.

Taskinen, Sirpa & Törrönen, Maritta 2004. Lastensuojelun käsitteistä ja tilasta. Teoksessa Roos, J.P. (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Design Nurmisaari, 15, 19.

Toimiva lastensuojelu 2012. Väliraportti. Selvitys kuntien perhetyön, lastensuojelun toimintatapojen sekä lastensuojelulain toimivuuden kehittämisestä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuovila, Pirjo 2008. Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Mene- tyksistä mahdollisuuksiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 30.

Valkonen, Leena 1995. Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonuorten vanhempisuhteet. Helsinki: Stakes.

Varto, Juha 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.

Väyrynen, Sanna 2006. ”Multa on viety se kaikista tärkein...” Äitiys ja leimattu identiteetti huume kuvioissa. Teoksessa Nytkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. Jyväskylä: Ps-kustannus, 105.

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991.

LIITTEET

Liite 1 Saatekirje

Liite 2 Suostumus tietojen luovuttamiseen ja haastatteluun

Liite 3 Teemahaastattelurunko

Liite 4 Tutkimuslupa 1

Liite 5 Tutkimuslupa 2

Liite 6 Tutkimuslupa 3

LIITE 1

Hei,

Olen sosiaalityön opiskelija Itä-Suomen yliopistosta. Teen Pro gradu -tutkielmaani aiheesta *Vanhemman kokemuksia ja odotuksia sosiaalityöstä ja sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton aikana*. Etsin haastateltavakseni vanhempia, joilla on kokemuksia aiheeseen liittyen. Tutkimus tulee antamaan arvokasta tietoa vanhemman näkökulmasta lastensuojelutyötä tekeville.

Toteutan tutkimukseni teemahaastattelu-menetelmää käyttäen. Olen laatinut teemat, joiden avulla haastattelu etenee. Toimitan teemat haastateltavalle etukäteen, jotta haastatteluun voi valmistautua. Haastattelu on ehdottoman luottamuksellinen, eikä haastateltavien nimiä tai muita tunnistetietoja raportoida. Haastattelussa esille tulleet asiat raportoidaan tutkielmassa tavalla, jossa haastateltavia ei voi tunnistaa. Haastattelut nauhoitetaan ja puretaan tekstiksi, jonka jälkeen aineisto analysoidaan. Haastateltavien yhteystiedot, tekstit ja äänitallenteet hävitetään.

Haluan tutkimuksellani nostaa esille vanhemman äänen ja toivon löytäväni vanhempia, jotka haluavat kertoa minulle oman tarinansa.

Lisätietoa Pro gradu -tutkielmastani antavat ohjaajat:

Pirjo Pölkki
Professori
pirjo.polkki@uef.fi
Puh. 040 355 2647

Marja Väänänen-Fomin
Itä-Suomen yliopisto
marja.vaananen-fomin@uef.fi
Puh. 040 506 7998

Ystävällisin terveisin,

Ninja Laitinen
Itä-Suomen yliopisto
nklaitin@student.uef.fi
puh. 044 294 4994

LIITE 2

SUOSTUMUS TIETOJEN LUOVUTTAMISEEN JA HAASTATTELUUN

Annan suostumukseni sille, että sosiaalityöntekijä voi luovuttaa yhteystietoni tutkimuksen tekijälle, Ninja Laitiselle. Tutkija voi ottaa minuun yhteyttä ja suostun haastateltavaksi tutkimukseen *Vanhemman odotuksia ja kokemuksia sosiaalityöstä ja sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton jälkeen*. Sovimme tutkijan kanssa yhdessä haastattelun tekemiseen liittyvistä käytännön asioista siten, että haastattelutilanne on minulle mahdollisimman miellyttävä.

Haastatteluni on ehdottoman luottamuksellinen. Yhteystietoni ja haastatteluaineisto tullaan hävittämään, eikä tutkimuksessa raportoida mitään tunnistetietoja.

Päivämäärä

Allekirjoitus

TEEMAHAASTATTELURUNKO

1. Sosiaalityö huostaanoton aikana

Tukitoimet

Odotukset ja kokemukset sosiaalityön työmenetelmistä

Vanhemman äänen kuulluksi tuleminen

2. Sosiaalinen tuki huostaanoton aikana

Sosiaalityön tuki (tukimuodot, tuen antajat)

Muu tuki (läheiset, ystävät, hoitotaho, jne.)

Kuka sopivin tukemaan?

Millaista tukea tarvitaan?

Vanhemman selviytyminen; millä keinoin?

Vanhemman oma aktiivisuus tuen saamiseksi

Motivaatio tuen vastaanottamiseen

Tuki vanhemmuuteen (lapsen tapaamiset, yhteydenpito)

3. Muutokset sosiaalityössä ja sosiaalisessa tuessa huostaanoton jälkeen

KAUPUNKI
Sosiaali- ja terveystoimiala

Viranhaltijapäätös
27.8.2012

Viranhaltija	Psykososiaalisten palveluiden johtaja	Pykälä 33/2012
Palveluyksikkö	Psykososiaaliset palvelut	Dnro 241/2011
Päätösluokka	Sopimukset	Julkisuus Julkinen
Valmistelija		
Asia	Tutkimuslupa myöntäminen/Ninja Laitinen	
Päätös ja perustelut	<p>Sosiaalityön opiskelija Ninja Laitinen hakee tutkimuslupaa Pro gradu - tutkielmaansa aiheesta Vanhemman kokemuksia ja odotuksia sosiaalityöstä ja sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton aikana.</p> <p>Tarkoituksena on haastatella teemahaastattelun keinoin vanhempia, joiden lapsi on huostaanotettuna parhaillaan tai huostaanotto on jo purettu. Tutkimuksen kautta on tarkoituksena saada kuuluviin vanhemman ääni ja tuottaa lastensuojelulle tärkeää tietoa vanhemman näkökulmasta.</p> <p>Ninja Laitinen on toimittanut Pro Gradu -tutkimussuunnitelman.</p> <p>Myönnän sosiaalityön opiskelija Ninja Laitiselle hänen anomansa tutkimusluvan. Kaupungin sosiaalityöntekijä selvittää mahdolliset haastateltavat vanhemmat ja pyytää vanhemmilta suostumuksen tutkijan yhteydenottoon. Vanhempien osallistuminen tutkimushaastatteluun on vapaaehtoista.</p> <p>Tutkimuksen suorittamisessa on noudatettava ehdotonta vaitiolovelvollisuutta ja huolellisuutta tietojen ja materiaalin käsittelyssä.</p> <p>Tutkielma pyydetään toimittamaan [REDACTED] kaupungin sosiaali- ja terveystoimialan perhepalveluille.</p> <p>Yhdyshenkilönä [REDACTED] kaupungilla toimii vs. johtava sosiaalityöntekijä [REDACTED]</p>	
Peruste	Toimintasääntö 9 §	
Nähtävilläolo	Psykososiaalisten palveluiden toimisto, kaupungintalo, 31.8.2012 klo 9.30 - 11.30	
Muutoksenhaku	Oikaisuvaatimus	
Liitteet		
Saaja	Ninja Laitinen	
Tiedoksi	Sosiaali- ja terveyslautakunnan puheenjohtaja Kaupunginhallituksen puheenjohtaja Kirjaamo Sosiaali- ja terveystoimialan johtaja [REDACTED]	
Allekirjoitus		

tulosaluejohtaja (pap)

Viranhaltijapäätös
Yleispäätös

30.08.2012

7 §

Asia TUTKIMUSLUPA PRO GRADU TUTKIELMAAN VANHEMMAN KOKEMUKSIA JA ODOTUKSIA SOSIAALITYÖSTÄ JA SOSIAALISESTA TUESTA LAPSEN HUOSTAANOTON AIKANA

Asianosaiset Ninja Laitinen

Selostus asiasta Itä-Suomen yliopistossa yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunnassa, yhteiskuntatieteiden laitoksella sosiaalityötä opiskeleva Ninja Laitinen on hakenut tutkimuslupaa Pro Gradu-tutkielmaan Vanhemman kokemuksia ja odotuksia sosiaalityöstä ja sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton aikana. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa huostaanotetun lapsen vanhemman kokemuksista ja odotuksista sosiaalityöstä ja sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton aikana ja tutkimuksessa toivotaan saavan tietoa myös siitä, millaista tukea vanhemmat kaipaisivat. Tutkimus toteutetaan teemahaastatteluna ja tavoitteena on haastatella 6 - 8 vanhempaa. Haastattelut suoritetaan 1.9. - 30.11.2012 välisenä aikana.
Tutkimuksen ohjaajia ovat Pirjo Pölkki ja Marja Väänänen-Fomin Itä-Suomen yliopistosta.
Yhdyshenkilönä toimii lastensuojelupäällikkö

Perustelut johtajan toimivallan siirtopäätös 4.1.2010 § 1.

Päätös Myönnän Ninja Laitiselle tutkimusluvan Pro Gradu-tutkielman Vanhemman odotuksia ja kokemuksia sosiaalityöstä ja sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton aikana aineiston keräämiseen ajalla 1.9. - 30.11.2012.
Tutkimukseen osallistuneiden anonyymiys tulee säilyä eikä aineistosta saatuja tietoja saa käyttää muuhun tarkoitukseen kuin mihin tutkimuslupa on myönnetty.
 edellyttää opinnäytetyöstä yhden kappaleen saamista organisaation käyttöön.

Allekirjoitus

tulosaluejohtaja (pap)

Liitteet Tutkimuslupahakemus ja tutkimussuunnitelma

Jakelu Ninja Laitinen
 vt. lastensuojelupäällikkö

PÄÄTÖS

Päätöksentekijä	Päivämäärä	Pykälä	Sivu
perusturvajohtaja	25.10.2012	19	7

TUTKIMUSLUVAN MYÖNTÄMINEN / NINJA LAITINEN

Asia Itä-suomen yliopistossa sosiaalityötä opiskeleva Ninja Laitinen on hakenut 24.10.2012 saapuneella hakemuksella tutkimuslupaa pro gradu- tutkimukseensa. Tutkimuksen aiheena on vanhemman odotuksia ja kokemuksia sosiaalityöstä ja sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton aikana. Tutkimuksen aineistona on vanhempien teemahaastattelut. Haastateltavat on saatu sekä sosiaalityön että [REDACTED]-vertaisryhmän kautta. Vertaisryhmästä on myös kaksi [REDACTED] vanhempaa ilmaissut kiinnostuksensa osallistua tutkimukseen.

Päätös Myönnetään Ninja Laitisen 24.10.2012 päivätyn hakemuksen ja sen liitteenä olevan tutkimussuunnitelman mukaisen tutkimuksen suorittamiseen. Valmis tutkimus tulee toimittaa [REDACTED] sosiaalityön käyttöön.

[REDACTED]
perusturvajohtaja

Tiedoksi Ninja Laitinen, johtava sosiaalityöntekijä -> sosiaalityöntekijät